

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ PREZIDENTI JANÍNDAGÍ
MÁMLEKETLIK BASQARÍW AKADEMIYASÍ JANÍNDAGÍ ILIMIY
DÁREJELER BERIWShI DSC 29.12.2018. S.23.02 SANLÍ ILIMIY KEÑES**

MÍRZA ULÍGBEK ATÍNDAGÍ ÓZBEKSTAN MILLIY UNIVERSITETI

SEITOVA ZUXRAXON PIRJANOVNA

**QUBLA ARALBOYÍ HAYAL-QÍZLAR GENDER TEÑLIGIN
TÁMIYINLEWDÍŇ JÁMIYETLIK-MÁDENIY TÁREPLERI**

22.00.02 – Sociallıq struktura, sociallıq institutlar hám turmıs tárizi

**SOCIOLOGIYA ILIMLERI DOKTORÍ (DSc)
DISSERTACIYASÍ AVTOREFERATÍ**

Tashkent – 2024

Докторлық (DSc) диссертациясы авторефераты мазмұны
Фан доктори (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси
Оглавление автореферата диссертации доктора(DSc)наук
Contents of the of the Doctoral (DSc) Dissertation Abstract

Seitova Zuxraxon Pirjanovna

Qubla Aralboyı hayal-qızlar gender teńligin támiynlewdiń jámiyetlik-mádeniy tárepleri 3

Seitova Zuxraxon Pirjanovna

Janubiy Orolbo'yi xotin-qizlar gender tengligini taminlashning
ijtimoiy madaniy xususiyatlari 33

Сеитова Зухрахон Пиржановна

Обеспечение социальных и культурных аспектов гендерного равенства
женщин Южного Приаралья 63

Seitova Zuxravon Pirjanovna

Ensuring social and cultural aspects of gender equality of women
in the Southern Aral Sea region 71

Járiyalangan ilimiy jumislar dizimi

E'lon qilingan ilmiy ishlar ro'yxati

Список опубликованных научных работ

List of published scientific works 79

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ PREZIDENTI JANÍNDAGÍ
MÁMLEKETLIK BASQARÍW AKADEMIYASÍ JANÍNDAGÍ ILIMIY
DÁREJELER BERIWSH DSC 29.12.2018. S.23.02 SANLÍ ILIMIY KEÑES**

MÍRZA ULÍGBEK ATÍNDAGÍ ÓZBEKSTAN MILLIY UNIVERSITETI

SEITOVA ZUXRAXON PIRJANOVNA

**QUBLA ARALBOYÍ HAYAL-QÍZLAR GENDER TEÑLIGIN
TÁMIYINLEWDIÑ JÁMIYETLIK-MÁDENIY TÁREPLERI**

22.00.02 – Sociallıq struktura, sociallıq institutlar hám turmıs tárizi

**SOCIOLOGIYA ILIMLERI DOKTORÍ (DSc)
DISSERTACIYASÍ AVTOREFERATÍ**

Tashkent – 2024

Sociologiya ilimleri doktori (DSc) dissertatsiyasi temasi O'zbekistan Respublikasi Ministrlar Kabineti janidagi Joqari Attestatsiya komissiyasida B2022.3.DSc/S35 nomeri menen dizimge alingan

Doktorliq dissertatsiya Mirza Ulugbek atindagi O'zbekistan Milliy universitetinde orinlangan.
Dissertatsiya avtoreferati to'rt tilde (qaraqalpaq, o'zbek, rus, ingliz (rezyume)) Ilimiy ke'nes web-betinde (<https://dba.uz/uz/avtoreferatlar>) ham "ziyonet.uz" malimleme bilimlendiriw portalina (www.ziyonet.uz) joylastirilgan.

Ilimiy maslahatshi:	Seitov Azamat Polatovich Sociologiya ilimleri doktori, professor
Rasmiy opponentler:	Kaxxorov Abdulaxad Ganievich Sociologiya ilimleri doktori, professor Nurmatova Mukarrama Axmadovna Filosofiya ilimleri doktori, professor Bayrieva Almagul Kurbanovna Siyasattanw ilimleri doktori (DSc), professor
Jetekshi sholkem:	«Jamiyetlik pikir» Respublika jamiyetshilik pikirin uyreniw orayı

Dissertatsiyani jaqlaw O'zbekistan Respublikasi Prezidenti janidagi mamleketlik basqariw akademiyasi janidagi ilimiy darejeler beriwshi DSc. 29.12.2018. S.23.02 sanli ilimiy ke'nestin 2024-jil "24" may saat 10-00 tagi majlisinde bolip o'tedi. (Manzil: 140104, Tashkent qalasi, Islam Karimov koshesi, 45. Tel: 0(371) 232-60-47; faks 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz).

Dissertatsiya menen O'zbekistan Respublikasi Prezidenti janidagi mamleketlik basqariw akademiyasi malimleme resurs orayinda tanisw mumkin (№-136 nomer menen dizimge alingan). (Manzil: 140104, Tashkent qalasi, Islam Karimov koshesi, 45. Tel: 0(371) 232-60-47; faks 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz)

Dissertatsiya avtoreferati 2024-jil «___» _____ kuni tarqatildi.
(2024-jil «___» _____ dagi _____ sanli reestr bayanlamasi).

M.B.Bekmuratov
Ilimiy da'rejeler beriwshi Ilimiy ken'es baslig'i
sotsiologiya ilimleri doktori (DSc), professor

Sh.M.Sodikova
Ilimiy da'rejeler beriwshi ilimiy ken'es xatshisi,
sociologiya ilimleri doktori, professor

T.B.Ma'tibaev
Ilimiy da'rejeler beriwshi ilimiy ken'es
janindagi Ilimiy seminar baslig'i, sotsiologiya
ilimleri doktori (DSc), professor

KIRISIW (ilim doktori (DSc) dissertaciyası annotaciyası)

Dissertaciya temasının aktuallığı hám zárúrlığı.

Dúnyada erkekler hám hayal-qızlar bir waqıttıń ózinde dástúriy rol stereotipleri hám jańa qádiriyatlar tásiri astında qalmaqta. Háyal-qızlardıń jámiyettegi roli hám ornı haqqındaǵı dástúriy túsiniqler hámde dúnya kóleminde tastıyqlanǵan hám mámleket dárejesinde nızamshılıq penen qabıl etilgen hayal-qızlar hám erkekler ushın teń huqıq hám imkaniyatlar kepilliklerin támiyinlew tuwralı qaǵıydalar ortasındaǵı qarama-qarsılıq shárayatında zamanagóy huqıqta belgilengen normalardı turmısqa engiziw hám házirgi kúnde erkekler hám hayal-qızlar tárepinen tańlawı hám sheshimler qabıllawı ámelde qalay júz berip atırǵanlıǵı, turmısımızdın barlıq tarawlarında ushırasatuǵın gender teńsizliginiń kórinis tabıw jaǵdayların saplastırıw qanday dárejede orınlanıp atırǵanlıǵın úyreniw máseleleri keskinlespekte.

Dúnyada gender teńligi boyınsha bir qatar izertlewler alıp barılmaqta. “Gender izertlewleri” termini 1980-jıllarda AQSh hám Batıs Evropa mámleketleri universitetlerinde tiyisli kafedra hám fakultetlerdin ashılıwı menen payda bolǵan. Usınıń menen birge, gender máseleleri menen shuǵıllanatuǵın izertlew orayları shólkemlestirile baslaǵan. Hayallardı úyreniwden kelip shıqqan gender izertlewleri itibardı hayallardıń teńsiz poziciyasın úyreniwden keńlew sociallıq kontekstke - gender sistemasın analiz etiwge ótkerdi. Gender máseleleri boyınsha zamanagóy bilimlendiriw programmaları global baǵdarǵa iye. Usınıń menen birge, bólek hádiyselerdin gender táreplerin analiz etiwge arnalǵan kóplegen dóretpeler hám zamanagóy gender izertlewleri wazıypaların sotsiologiyalıq túsiniwdi támiyinleytuǵın jumıslar ortasında teń bolmaǵan múnásibetler bar ekenligin atap ótiw kerek.

Orın alǵan shárt-shárayatlarǵa beyimlesiw ornına teń huqıqlılıq principin ámelge asırıw ushın tańlanǵan jantasıwlar hám strategiyalar qay dárejede nátiyjeli ekenligin úyrenip shıǵıw búgingi kúnde úlken aktuallıqqa iye. Bul «mashqalalı» aymaq esaplanǵan hám mámleketimiz basshısı tárepinen ayrıqsha itibar qaratılıp atırǵan Qaraqalpaqstan Respublikası shárayatında ásirese aktual máselelerdin biri bolıp tabıladı. Biraq Qubla Aral boyı aymaǵı social-ekonomikalıq mashqalalardan tısqarı gender teńliginiń támiyinleniwine tásir kórsetetuǵın ózine tán mádeniy-etnikalıq ózgesheliklerge iye. Sonı túsiniw kerek, Qubla Aral boyındaǵı gender teńligi mashqalasın úyreniw sózsiz aktuallıqqa iye bolıp, bul tiyisli genderlik teńlik mexanizmleriniń nátiyjeli islewine tosqınlıq qılıwshı yamasa kómeklesiwshı mádeniy-etnikalıq faktorlardı, Qubla Aral boyında jasaytuǵın erkekler hám hayal-qızlar tárepinen sociallıq rol tańlanıwınıń ózgesheliklerin anıqlaw hám genderlik teńlik máselesin sheshiwdegi tiykarǵı mashqalalar hám perspektivalardı belgilew múmkinshiligin beredi.

Ózbekstan Respublikasınıń 2019-jıl 2-sentyabrdegi ÓRN-562-sanlı «Hayal-qızlar hám erkekler ushın teń huqıq hámde imkaniyatlar kepillikleri haqqındaǵı» hám ÓRN-561-sanlı «Hayal-qızlardı basım hám zorawanlıqtan qorgaw haqqındaǵı» nızamlarında, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2017-jıl 7-fevraldaǵı PF-4947-sanlı «Ózbekstan Respublikasın jáne de rawajlandırıw boyınsha Háreketler

strategiyası haqqında», 2022-jıl 28-yanvardağı «2022-2026 jıllarğa mólsherlengen Jańa Ózbekstannıń rawajlanıw strategiyası haqqında» PF-60-sanlı Pármanlarında, BMSHnıń «2030 jılğa shekem turaqlı rawajlanıw tarawında milliy maqset hám wazıypaları ámelge asırıw shara-ilajları haqqında» (20.10.2018) hámde «2030 jılğa shekem bolǵan dáwirde turaqlı rawajlanıw tarawında milliy maqset hám wazıypalardı ámelge asırıwdı jedellestiriw boyınsha qosımsha shara-ilajlar haqqında» (21.02.2022) qararların, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 11.09.2023-jıldıǵı PF-158-sanlı «Ózbekstan — 2030» strategiyası haqqında, 2018-jıl 2-fevraldağı PF-5325-sanlı «Hayal-qızlardı qollap-quwatlaw hám shańaraq institutın bekkemlew tarawında iskerlikti túpkilikli jetilistiriw shara-ilajları haqqında» Pármanların, 2019-jıl 7-marttağı PQ-4235-sanlı «Hayal-qızlardıń miynet huqıqları kepilliklerin jáne de kúsheytiw hám isbilermenlik iskerligin qollap-quwatlawǵa tiyisli shara-ilajlar haqqında» qararında, sonday-aq tarawǵa tiyisli basqa normativ hújjetlerde kórsetilgen wazıypalardı ámelge asırıwda usı dissertaciya belgili bir dárejede xızmet etedi.

Izertlewdiń respublika ilim hám texnologiyaların rawajlandırıwdıń tiykarǵı baǵdarlarına baylanıslılıǵı. Izertlew jumısı 2012-2020 jıllar ushın respublika ilim hám texnologiyaları rawajlanıwınıń tiykarǵı baǵdarlarınıń 1.«Demokratiyalıq hám huqıqıy jámiyetti ruwxıy hám mádeniy rawajlandırıw, innovaciyalıq ekonomikanı qalıplestiriw» bántine muwapıq orınlanǵan.

Dissertaciya teması boyınsha shet el ilimiy izertlewlerine sholıw.

Búgingi kúnde dúnyanıń bir qatar ilimiy-izertlew orayları hám joqarı oqıw orınlarında gender boyınsha teoriyalıq tiykarlar, principieler hám ámelge asırıw mexanizmleri izertlewleri alıp barılmaqta. Máselen, Women in German Society (Germaniya), French-Australian Business Womens Association (Franciya), University of Nottingham (Ullıbritaniya), Western Michigan University, Golden Gate University, Office of Global Womens Issues, University of Maryland (barlıǵı AQSHta), University of Mataram (Indoneziya), Jáhán densawlıqtı saqlaw shólkemi (JDSSH), Xalıqaralıq miynet shólkemi (XMSH), Rossiya Ilimler akademiyasınıń sociologiya institutında alıp barılmaqta.

Dúnyada alıp barılıp atırǵan izertlewlerden bir qatar, atap aytqanda tómendegi nátiyjeler alınǵan: ilimiy izertlewler turaqlı túrde alıp barılatuǵın Golden Geyt universiteti (AQSH), Joqarı bilimlendiriw sistemasında genderlik teńlikke tásir kórsetetuǵın sociallıq, siyasıy hám mádeniy faktorlardı úyreniw boyınsha izertlewler alıp barılatuǵın Batıs Michigan universiteti (AQSH), hayal-qızlardıń huqıqı ushın gúres siyasatı úyrenilip atırǵan Merilend universiteti (AQSH), hayal-qızlarǵa qarsı gúres, migraciya processleri hám shańaraqlıq zorlıq boyınsha izertlewler alıp barıp atırǵan Nottingham universiteti (Angliya), hayal-qızlarǵa qatnaslı zorlıqqa qarsı gúres tiykarların baqlawlar arqalı izertlewler alıp barılıp atırǵan Mataram universiteti (Indoneziya) máselelerin qamtıp aladı.

Jáhán ámeliyatında genderlik huqıqlardı támiyinlew mashqalaları boyınsha sociologiyalıq izertlewler ótkiziwdiń házirgi tendenciyaaları arasında qıyın turmıslıq jaǵdayda bolǵan hayal-qızlar mashqalasın shesheiw, olardıń bántligin támiyinlew, olardı zulım hám zorawanlıqtan qorgaw, shańaraqtaǵı zorawanlıqtıń

aldin aliw, shańaraqlıq qádiriyatlardı bekkemlew jolların anıqlaw boyınsha izertlew temaların ajıratıp kórsetiw múmkin.

Mashqalanıń úyrenilgenlik dárejesi. Genderlik teńlik mashqalası, hayal-qızlardıń turmısın jeńilletiwdiń túrli tárepleri sıyaqlı dúnya júzlik jámiyetlik pikirlerde, házirgi kúndegi ilimiy ádebiyatlarda jeterlishe keń túrde sáwlelenbekte. Sonday-aq, bul mashqala sociallıq filosofiya, sociologiya, psixologiya, politologiya hám basqa da jámiyetlik ilimler wákılleri tárepinen kórip shıǵılmaqta.

Alıp barılǵan izertlew jumıların tómendegi toparlarǵa ajıratıw múmkin. Jumıstıń teoriyalıq aspektlerine tiyisli sociologiya klassikleriniń izertlew jumıları kiredi. Bular qatarında erkekler hám hayal-qızlardıń rollerin evolyuciyalıq teoriya kontekstinde analizlegen G. Spenser, erkekler hám hayal-qızlardıń jámiyettegi ornı sıyaqlı mashqalası haqqında jazǵan E. Dyurkgeym, G. Zimmel, P. Sorokin, gender máselesin strukturalıq hám funkcionallıq analiz prizması arqalı ashıp kórsetken T. Parsons sıyaqlı avtorlardı atap ótiw múmkin.

Mashqalanıń ayırım teoriyalıq aspektlerin kórip shıqqan shet ellik izertlewshilerdiń ilmiy jumıları kiredi. Atap aytqanda, B.Anderson, M.Fuko tárepinen genderlik teńlik máselesi adamlardıń mádeniy turmısındaǵı sociallıq mashqalaları menen uyǵınlıqta úyrenildi. J. Turner, E. Smit, T. Kun bul máseleni diniy isenim menen baylanıstırdı. E. Eriksen, M. Mid hám R. Mills tárepinen bolsa gender máselesi mental qásiyetler sheńberinde izertlendi. P. Berger hám T. Lukman genderlik teńlikti birden-bir sociallıq organizm bólekleri sıpatında analizledi. S. Shulman, P. Alter hám K. Levin onı milliy-etnikalıq process sıpatında izertledi. Sociologiyalıq jantasıwlar sistemasında X. Bekker hám D. Tomson «sociallıq shártname» teoriiyası túsiniǵın usınǵan bolsa, E. Eriksen, K. Mangeym, Xose Ortega-Gaset, I. Gofman, P. Burde, I. Kon, P. Nora, T. Shanin kibi izertlewshi alımlar gender máselelerin «áwladlar mashqalası» rakursı boyınsha sociallıq hám mádeniy konteksttegi sociallıq qubılıs sıpatında úyreniw pikirini ilgeri sürdi. Psixologiyalıq analiz sheńberindegi izertlewlerdiń de áhmiyeti úlken. GMD mámleketlerinde S. Abashin, E. Zdravomılova, I. Shteynberg, N. Lebedeva, G. Soldatova, S. Ikonnikova, L. Ionin, T. Stefanenko, N. Antonovanın` gender ma`selesi ja`miyette o`zin-o`zi an`law, sotsiallıq-ma`deniy ta`jiriybe, ma`deniy-tariyxıy yad ha`m sotsiallıq-ma`deniy miyras ma`seleleri ilimiy izertlewlerinde ma`nis-mazmunı, qamtıp alıwı, printcipleri, maqsetli bag`darları analizlengen.

Mámleketimiz alımları milliy mentalitet hám ózlikti ańlawdıń sociologiyalıq aspektleri M.Bekmuratov, R.A.Ubaydullaeva, M.Ğanieva, N.Aliqoriev, T.Mátibaev, sociallıq hám diniy faktorlar R.T.Ubaydullaeva, A.Umarov, A.Xolbekov, K.Kalanov, B.Farfiev, N.Latipova, izshilliy hám áwladlar arasındaǵı qarım-qatnasıq sisteması óz izertlewlerinde gender teńligin támiyinlewdiń mádeniy-etnikalıq aspektlerin tiykarlap bergen Sh. Sodiqova, A.Seitov, S.Kalanovlar tárepinen úyrenilgen. Sh.Madaeva Ózbekstan shárayatında gender teńliginiń antropologiyalıq aspektlerin óz aldına ilimiy nátiyjelerin járiyalaǵan¹.

T.K.Narbaevanıń «Ózbekstanda hayal-qızlardı sociallıq qorǵaw sistemasınıń

¹ Usı oyshıllar, alım hám izertlewshilerdińdiń dóretpeleri dissertatsiyanıń "Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi" de keltirilgen.

nátijjeliligin arttırıwdıń innovaciyalıq modeli»² atlı izertlew jumısı ayrıqsha orın iyeleydi. Avtor bul jumısında mámleketimizde xalıqtı sociallıq qorǵaw siyasatın ámelge asırıwdıń huqıqıy ortalıǵın jaratıp, onıń mazmun-mánisi Ózbekstan Respublikası Konstituciyası hám qabıl etilgen nızamlarda óz sáwleleniwın tapqanlıǵı analizlengen, sebebi házirgi ekonomikalıq reformalar procesinde qorǵaw sisteması sociallıq óz sheshimin kútip atırǵan sociallıq mashqalalardı ózinde jámlegen halda isleydi. Dissertaciya «Sociallıq qorǵaw» túsiniǵiniń genezisi de analizlenedi, izertlewshi tárepinen Ózbekstan xalqınıń ázelden sociallıq qorǵaw máselesinde bay tájiriyege iye bolǵanlıǵı, bul tek milliy emes, al xalıqaralıq kólemde áhmiyetke iye bolıp atırǵanlıǵı dálillenedi.

M.K. Gafforovnıń «Ózbekstan hayallarınıń sociyalıq hám mádeniy obrazları ózgeriwindegi tendenciya»³ temasındaǵı izertlewın atap ótiw zárúr. Avtor onda dúnya júzinde hayallardıń sociyalıq hám mádeniy obrazı ózgerislerin, sociomádeniy faktorlar, genderlik teńlik, hayallardıń ózgerip atırǵan rollerin, ózin-ózi bahalawın, ózin ózi ańlawın, sociallıq belsendilik hám sociallıq mobillik, dúnyaqaras ózgeriwı, óz huqıq hám múmkinshilikleri keńeytiw, sonday-aq, hayal-qızlardıń bántligi, siyasıy jetekshilik, bilimlendiriw hám hayallar migraciyası jolların sistemalıq analizlew zárúrliǵın dálillep berdi.

Qapaqalpaqstanda P.Seitov, K.Xudaybergenov, Y.Alimbetov, A.Berdimuratova, T.Qayıpbergenov, S.Baxadirova, B.Qoshanov, M.Karlibaev, A.Djumashev, D.Saburova, B.Ketebaeva, Ya.Abdullaeva, M.Maksetova, U.Xudaybergenova, E.Asamadinov, A.Muratbaeva, G.Saparova, M.Niyzimbetov, U.Abduraxmonov, Z.Qurbanova, Z.Esnazarovalar, G.Esemuratova, Z.Kallibekova, N.Ibragimova, X.Kadirova, M.Dáwletiyarov⁴ sıyaqlı jergilikli ilimpazlardıń miynetlerinde filosofiyalıq, tariyxıy, mádeniy, folklor hám etnografiyalıq kóz qaraslardan kórip shıǵılǵan.

Qaraqalpaq xalqınıń mentallıq ózgeshelikleri genderlik teńlik máselesi kóz-qarasınan sociologiyalıq ilimler sistemasında hár tárepleme úyrenilmegen. Qubla Aralboyı xalqınıń genderlik teńligi máseleleri sociologiya ilimi sheńberindegi málim bir sociologiyalıq izertlewler tiykarında kórsetilmegen. Bul ózgesheliklerdi ilimiy kóz-qarastan úyreniw múmkinshiligin beretuǵın kompleksli sociologiyalıq izertlewler alıp barılmaǵan.

Dissertaciya izertlewiniń dissertaciya jumısı orınlangan joqarı oqıw ornınıń ilimiy-izertlew jumsları jobaları menen baylanıslıǵı. Dissertaciya jumısı Mırza Ulıǵbek atındaǵı Ózbekstan milliy universitetiniń «Ózbekstanda ruwxıy-aǵartıwshılıq siyasatın rawajlandırıw hám jetilistiriw» (2017-2022 jıllar, №1 I-1-1504) baǵdarı boyınsha ilimiy-izertlew innovaciyalıq joybarı sheńberinde orınlangan.

Izertlewdiń maqseti. Qubla Aral boyında genderlik teńlik támiyinleniwiniń

² Нарбаева Т.К. Ўзбекистонда хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими самарадорлигини оширишнинг инновацион модели: ... соц.фан.буйича фалсафа доктори (DSc) автореферати. -Тошкент, 2020.

³ Гаффорова М.К.Узбекистон хотин-қизларининг социомаданий киефасидаги узгаришлари тенденцияси.(DSc)Дисс.2021.4.12. Тошкент.

⁴ Usı oyshıllar, alım hám izertlewshilerdińdiń dóretpeleri dissertatsiyanıń “Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi” de keltirilgen.

mádeniy-etnikalıq aspektlerin anıqlaw hám sociyalogiyalıq analizlew arqali tiyisli usınıslar islep shıǵıwdan ibarat.

Izertlewdiń wazıypaları:

Qubla Aral boyında genderlik teńlik támiyinleniwi boyınsha mámleketlik siyasat máselelerin sheshiwdiń tendenciya hám perspektivaların belgilew;

jámiyetlik qatnasıqlardaǵı hayal-qızlar roliniń sociologiya tárepinen teoriyalıq jaqtan ańlap jetiliwi genezisın izertlew;

genderlik teńlik kriteriyleri hám olardıń sociyalıq hám mádeniy ózgesheliklerin kórip shıǵıw;

genderlik izertlewler teoriyasın hám metodologiyasın analizlew;

shaxs túsiniginiń mazmun-mánisin, genderlik teńlik hám hayal-qızlardıń huqıqı támiyinleniwi mashqalasın analizlew;

genderlik teńlik máselesiniń sociologiyalıq ólshemin kórsetiw;

genderlik teńlik máseleleriniń Qubla Aralboyı xalqınıń mádeniy-etnikalıq ózgeshelikleri kóz qarasına sheshilmewiniń aqıbetlerin anıqlaw;

Qubla Aral boyınıń ózine tán ózgesheliklerinen kelip shıǵıp, genderlik teńlik támiyinleniwi máselesine házirgi Ózbekstandaǵı reformalardıń áhmiyetli baǵdarı esabında qaraw;

Qubla Aralboyı hayal-qızlarınıń qádiriyatlı baǵdarlanıw sisteması hám olardıń motivaciya hám maqsetlerin anıqlaw;

Qubla Aral boyındaǵı genderlik mashqalalardıń sheshiliwi dárejesiniń sociologiyalıq ólshemin analizlew;

avtorıń sociologiyalıq izertlewleri tiykarında qaraqalpaq jámiyetiniń zamanǵa say ózgeriwi dáwirindegi genderlik siyasatıń ózgesheliklerin anıqlaw;

Qubla Aralboyı shárayatında ámelde bolǵan hár túrli formada hayal-qızlardı diskriminaciyalaw (huqıqın sheklew) hám genderlik kemsitiw stereotipleri mashqalalarınıń ózgesheliklerin kórip shıǵıw;

Qubla Aral boyındaǵı genderlik teńlik máselelerin sheshiwdiń tendenciyaları hám perspektivaların belgilew.

- izertlew teması boyınsha tiyisli usınıslar islep shıǵıw.

Izertlew obykti Qubla Aral boyında jasaytuǵın xalıq ómirinde gender teńlik jaǵdayı.

Izertlew predmetini Qubla Aral boyında genderlik teńlik támiyinlewdiń mádeniy hám etnikalıq aspektlerin quraydı.

Izertlew metodologiyası. Jumıs T.Parsonstıń strukturalıq-funkcionallıq analiz qaǵıydalarına tiykarlanadı, bul bolsa gender rollerine qatnasta olardıń erkekler hám hayal-qızlar tárepinen atqarılatuǵın sociallıq funkciyaları menen shártlengenligin kózde tutadı.

Bunnan tısqarı Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tárepinen elimizde genderlik teńlikti támiyinlew tarawında ilgeri súrilgen qaǵıydalar eń áhmiyetli metodologiyalıq rol oynaydı.

Izertlew metodları. Izertlew jumısı ilimiylik, logikalılıq, sociologiyalıq jantasıw hám tariyxtanıw principlerine tiykarlanadı. Bunnan tısqarı, jumısta kompleksli, salıstırmalı, hújjetlerdi analizlew usılı hám basqalar qollanılǵan.

İzertlewdin` ilimiy jan`alg`ı to`mendegilerden ibarat:

Qaraqalpaqstan ja`miyetinin` jalpı transformatsiyalanıwı sha`rayatında genderlik ten`lik ta`miyinleniwinde Qubla Aralboyı aymag`ındag`ı ma`deniy ha`m etnik ta`replerdi itibarg`a alg`an halda usı protcesstin` basqıshpa-basqısh pozitiv bag`darda restrukturizatsiyalastırılıwı kontseptual sotsiologiyalıq jaqtan tiykarlap berilgen;

zamanago`y gumanistlik printsiplerine, ulıwmainsanıy teoriyalarg`a tiykarlanıp, qaraqalpaq xalqının` o`zine ta`n milliy o`zgesheliklerin esapqa alg`an halda sotciallıq aktivligin ta`miyinlew ha`m miynet iskerligin a`melge asırıw boyınsha hayal-qızlardın` genderlik ten`ligi kontceptsiyası islep shıg`ılǵ`an;

a`sirler dawamında da`stu`riy reallıq sıpatında turmıs ta`rizine sin`dirilip kelingeng jergilikli stereotiplerdi Jan`a O`zbekstanda jedellik penen transformatsiyalanıp atırg`an jan`a Qaraqalpaqstan mentalitetine sa`ykeslestiriwde ulıwmalastırıwshı na`tiyjelerge erisiwdin` jan`a universal kriteriyleri islep shıg`ılǵ`an;

Qubla Aralboyı aymag`ın innovatsiyalıq rawajlandırıw tiykarında hayal-qızlar iskerliginin` u`zliksiz tu`rde jetistiriliwi, olardıń potentsialın insan kapitalı ko`z qarasınan arttırıwǵa qaratılǵ`an o`zin-o`zi identifikatsiyalaw modelin islep shıg`ıw arqalı genderlik ten`likke erisiw sotsiologiyalıq jaqtan tiykarlap berilgen;

o`zgerip baratırǵan qaraqalpaq ja`miyetinde genderlik ten`lik ta`miyinleniwine qaratılǵ`an stereotiplerdi anıqlaw arqalı genderdin` biologiyalıq kategoriya sıpatındag`ı jınıs ha`m sotciallıq qatnasıqlardag`ı turaqlılıǵın saqlaw, rollerdin` o`zgerip barıwı o`zgeshelikleri anıqlang`an.

**Izertlewdin` ámeliy nátiyjeleri.** Izertlewdin` ilimiy áhmiyeti hám ámeliy usınıslar jámiyetlik processlerdin` keleshektegi ózgerislerin sociologiyalıq jaqtan anlawdin` házirgi teoriyalıq koncepciyaların tolıqtırıw, sociologiyalıq izertlewler metodologiyası hám ásbaplar toplamın jetilistiriw, gender sociologiyası, sha`naraq sociologiyası, etnosociologiya, mádeniyattanıw, antropologiya, sociallıq jumıs, gerontologiya sıyaqlı pánlerdin` ulıwma teoriyalıq aspektlerin bayıtıw, sonday-aq usı tema boyınsha bunnan keyingi ilimiy izertlewlerdi alıp barıw ushın paydalanılıwı múmkin.

Izertlewdin` ámeliy áhmiyeti sonnan ibarat, globallasıw hám kúsheyip baratırǵan básekileslik sh`arayatında Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevtin` ámelge asırılıp atırǵan reformalardıń nátiyjeliligini ele de asırıw, mámleketti modernizatsiyalaw, jámiyettin` barlıq tarawların liberallastırıwdin` tiykarǵı baǵdarların turmısqa engiziw ushın sh`art-sh`arayát jaratıw boyınsha túpten jańa ideyalar hám principlerdi ámelge asırıw jolının durıslıǵı kórsetip berilgen.

Izertlew nátiyjesinde islep shıǵılǵan ámeliy usınıslar hám juwmaqlar mámleketlik hám jámiyetlik uyımlardıń iskerliginde, sonday-aq bilimlendiriw mákemelerinin` oqıw procesinde qollanılıwı múmkin.

**Izertlew nátiyjelerinin` isenimliligi** alıp barılǵan anıq sociologiyalıq izertlewlerdin` reprezentativligi, xalıqtın túrli qatlamları wákıllerinin` oy-pikirleri bayanlanıwı, respublikalıq hám xalıqaralıq kólemdegi ilimiy konferenciylar materialların` toplamlarda, Joqarı attestatsiyalaw komissiyası dizimindegi hám shet

el ilimiy jurnallarında járiyalanıwı, olardı ilimiy aprobaciyadan ótkeriliwi, juwmaqlar, usınıs hám nátiyjelerdiń ámeliyatqa engiziliwi, alıńǵan nátiyjelerdiń kompetentli shólkemler tárepinen tastıyqlanıwı menen túsindiriledi.

Izertlewdiń ilimiy hám ámeliy áhmiyeti. Genderlik teńliktiń mádeniy-etnikalıq aspektlerine tiyisli teoretikalıq koncepciyalar ilimiy aylanısqa kirgizildi, sonday-aq, joqarı oqıw orınlarında «Shańaraq sociologiyası», «Gender sociologiyası», «Shańaraq hám gender sociaologiyası», «Sociallıq siyasat», «Sociallıq siyasat modelleri», «Insan resursları sociologiyası», «Sociologiyalıq izertlewlerdi joybarlaw koncepciyaları» pánleri boyınsha oqıw baǵdarlamaların jetilistiriw, sabaklıq, oqıw hám metodikalıq qollanbalar tayarlaw hám jetilistiriwde paydalanǵanlıǵı menen belgilenedi.

Izertlewdiń ámeliy áhmiyeti sonda, alıńǵan nátiyjelerden Qaraqalpaqstan Respublikası hám Xorezm wálayatı hayal-qızlarınń sociallıq mashqalaların sheshiwde, innovaciyalıq mexanizmler islep shıǵıwde, genderlik teńlikti támiyinlew sistemasınıń nátiyjeliligin jáne de arttırıwda, sociallıq tarawdı rawajlandırıwǵa qaratılǵan joybarlardı, normativ-huqıqiy tiykarlardı jetilistiriw boyınsha maqsetli mámleketlik baǵdarlamaların islep shıǵıwda paydalanıw múmkin. Dissertaciyanıń juwmaqları hám analizlerinen Ózbekstan Respublikası Máhálleni hám shańaraqtı qorǵaw ministrligi, Bántlik hám miynet qatnasıqları ministrligi, Ádillik, Ishki isler, Innovaciyalıq rawajlandırıw ministrlikleriniń, ruwxıy-aǵartıwshılıq orayları, sociallıq qorǵaw tarawı xızmetkerleri hám belsendileri óz ámeliy iskerliginde paydalanıwı múmkin.

Izertlew nátiyjeleriniń engiziliwi.

Qubla Aralboyı aymaǵındaǵı genderlik teńliktiń mádeniy xám etnikalıq aspektlerin úyreniw protsesinde alıńǵan ilimiy nátiyjeler hám usınıslardıń ámeliyatqa engiziliui tómendegishe:

Genderlik teńlikke erisiw boyınsha strategiyalıq kún tártibiniń tiykarǵı ornında genderlik izertlewlerdi rawajlandırıw aktual tema bolıp qalmaqta, usı múnásebet penen «Jámiyetlik pikir» respublikalıq jámiyetshilik pikirin úyreniw Orayı hár jılı «Puqaralar elde genderlik teńliktiń támiyinleniwi haqqında» monitoring izertlewin ótkizdi. Puqaralar elde genderlik teńliktiń támiyinleniwi haqqında telefon arqalı sorawdı basladı. Bunda itibar puqaralardıń genderlik teńlik máselelerinen xabardarlıq dárejesi hám múnásebetin anıqlawǵa, jámiyettiń túrli salalarında genderlik teńlik boyınsha xalıqtıń pikirin, sonday-aq genderlik teńsizliktiń sebepleri hám onı saplastırıw jolları haqqındaǵı pikirlerin úyreniwge qaratılǵan. Ilimiy izertlew jumısınıń nátiyjeleri elimizde ámelge asırılıp atırǵan siyasiy, ekonomikalıq, sociallıq, mánawiy-aǵartıwshılıq reformalardıń mánis-mazmunın xalıqqa nátiyjeli jetkiziwge xızmet etti. («Jámiyetlik pikir» respublikalıq jámiyetshilik pikirin úyreniw Orayı tárepinen 19.12.2023 j. berilgen №01-16/243-sanlı maǵlıwmatnaması);

Qubla Aral boyında genderlik teńlik támiyinleniwiniń mádeniy-etnikalıq aspektlerin izertlew juwmaqları, atap aytqanda jámiyetshiliktiń turmıstıń túrli tarawlarında genderlik teńlik máselelerine sheshim taba almawınıń unamsız aqıbetlerin anıqlaw; Ózbekstan hayal-qızlarınń qádiriyatlı baǵdarlanıw sisteması

hám motivatsiyalıq kórsetpelerin belgilew nátiyjeleri, Qubla Aral shárayatındaǵı genderlik kemsitiwdiń hár túrli formaları hám stereotipleri, hayal-qızlardıń huqıqların sheklew máseleleri, Qaraqalpaqstan Respublikası shárayatında genderlik teńlik támiyinleniwiniń nátiyjeliligin asırıw jolların anıqlaw boyınsha shıǵarılǵan juwmaqlar «Qaraqalpaq jámiyetinde sociallıq kórsetpeler ózgeriwi, tariyx hám ámeliyat» temasındaǵı PZ-20170915198 sanlı ámeliyy joybarda paydalanıldı (Ózbekstan Respublikası Ilimler Akademiyası Qaraqalpaqstan bólimi Qaraqalpaq gumanitarlıq ilimler ilimiy-izertlew institutınıń 2023-jıl, 9-fevraldaǵı №46/1 sanlı maǵlıwmatnaması). Ámelge asırılǵan nátiyjeler turmıstıń túrli tarawlarında genderlik teńlik támiyinleniwiniń tariyxıy-mádeniy kontekstin túsiniw imkanın berdi;

Qaraqalpaqstan hayal-qızlarınıń qádiriyatlı baǵdarlanıw sisteması hám olardıń motivatsiyalıq niyetlerin anıqlaw; jámiyetshiliktiń házirgi jámiyet turmısınıń túrli tarawlarındaǵı gender teńligi máselelerine sheshim taba almawınıń sebepli unamsız aqıbetleri anıqlanıwı, Qubla Aralboyı shárayatında hayallar huqıqları sheklewiniń hár túrli formaları hám genderlik kemsitiw stereotipleri máselesi hám Qaraqalpaqstan Respublikası shárayatında gender teńligin támiyinlew nátiyjeliligin asırıw jolları haqqındaǵı juwmaqlar Qaraqalpaqstan Respublikası teleradiokompaniyası tárepinen “Múnásibet” tele-shou hám “Assalawma áleykum, Qaraqalpaqstan” kórsetiwi tayarlanıwında qollanılǵan (Qaraqalpaqstan Respublikası teleradiokompaniyasınıń 2023-jıl 23-fevraldaǵı 05-22/102-sanlı maǵlıwmatnaması). Atap aytqanda, jumısta kórip shıǵılǵan máseleler gender teńligi, jámiyetimizdiń ruwxıy turmısınıń mádeniy-etnikalıq táreplerin sheshiw ózgesheliklerin anıqlawǵa járdem beredi;

Izertlew jumısınıń nátiyjeleri hám materialları Qaraqalpaqstan Respublikası ruwxıy-aǵartıwshılıq keńesi «Jol kartası»nıń 2022-jıl daǵı 28-fevraldaǵı 01-113-sanlı «VII. Keń xalıq qatlamları arasında milliy bayramlar hám belgili sánelerdi nıshanlawǵa qaratılǵan ruwxıy-aǵartıwshılıq ilajların shólkemlestiriw» bóliminde keltirilgen (Respublika Ruwxıy-aǵartıwshılıq orayı Qaraqalpaqstan bóliminiń 2023-jıl 20-fevraldaǵı 01-13/53-sanlı maǵlıwmatnaması). Atap aytqanda, gender izertlewleri teoriyası hám metodologiyasın kórip shıǵıw, gender teńligin támiyinlewdiń teoriyalıq máselelerin úyreniw, shaxs túsiniǵiniń mazmun-mánisin analizlew, hayal-qızlar huqıqların támiyinlew mashqalası, gender teńliginiń kórsetilgen sociologiyalıq ólshemleri respublikamızda keń auditoriya ushın lekciyalar oqılıwında paydalanıldı;

hayallardıń jámiyetik qatnasıqlardaǵı roliniń teoriyalıq genezisi, gender izertlewleri teoriyası hám metodologiyası, gender teńligin támiyinlew máselelerin teoriyalıq tárepten úyreniw, shaxs hám gender teńligi túsiniǵiniń mánisin analizlew, jámiyet turmısınıń túrli tarawlarındaǵı gender teńligi máselelerin belgilew boyınsha ilimiy izertlewler nátiyjeleri Qaraqalpaqstan Respublikası Máhálleler hám shańaraqtı qollap-quwatlaw ministrliginiń 2030 -jılǵa shekem Ózbekstan Respublikasında gender teńligine erisiw strategiyasın ámelge asırıw boyınsha Ózbekstan Respublikasınıń Oliy Majlisi tárepinen 2022-jıl 22-dekabrdegi “2021-2023-jıllarda Ózbekstan Respublikasında gender teńligine erisiw strategiyasın

ámelge asırıw jáne onı 2023-jılǵa ámelge asırıw ilajların tastıyqlaw haqqında”ǵı CK-682-IV-san baǵdarlamasın ámeliy ámelge asırıw boyınsha kompleksli ilajlar baǵdarlamasında paydalanıldı (Máhálle hám shańaraqtı qollap-quwatlaw ministrliginiń 2024-jıl 16-apreldegi 02-09-04/352-sanlı maǵlıwmatnaması). Atap aytqanda, Ózbekstanda hayallardıń qádiriyatları, olardıń motivaciyasına jantasıw itibarǵa alındı, Ózbekstandaǵı gender máseleleriniń sociallıq tárepin analizlewde qaraqalpaq jámiyeti gender siyasatınıń ózine tánligin belgileytuǵın ilimiy juwmaqlardan paydalanıldı;

Qubla Aralboyı aymaǵında gender teńligine erisiw strategiyasın 2030-jılǵa shekem bolǵan dáwirde ámelge asırıw sheńberinde Ózbekstan Respublikası jámiyetindegi gender teńsizliginiń házirgi jaǵdayı analizleniwi nátiyjelerinen «Qaraqalpaqstan Respublikası shańaraq hám hayal-qızlar komitetiniń 2020-2022 jıllarǵa mólsherlengen» 2020-jıl 14-dekabrindegi 13/00-02/ 04-3242-sanlı baǵdarlaması, sonıń menen birge, “Qaraqalpaqstan Respublikası Bántlik hám miynet qatnasıqları ministrliǵı”niń 2021-jıl 28-maydaǵı 01/00-03/19 -6399-sanlı baǵdarlamasında paydalanılǵan (Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesiniń 2024-jıl 16-apreldegi 02-09/9 -04/353-sanlı maǵlıwmatnaması). Atap aytqanda, izertlew jumısında sociologiyalıq izertlewlerden paydalanılǵan, usı dissertaciyada atap ótilgen ilimiy kóz qarasar, ideyalar, usınıs hám juwmaqlar Qubla Aralboyı aymaǵında gender teńligi hám mádeniy miyras máselelerin alǵa súriwde úlken áhmietke iye.

Izertlewdiń empirikalıq tiykarın avtordıń qatnasıwında alıp barılǵan sociologiyalıq izertlewler quraydı. Avtordıń qatnasıwında 2022-jılǵıń yanvar-fevral aylarında alıp barılǵan, mámleketimizde hayal-qızlardı sociallıq qorǵaw sistemasınıń nátiyjeliliginiń asırıwdıń innovaciyalıq modelin jaratıwǵa qaratılǵan izertlew sheńberinde respublikanıń paytaxtında hám 16 rayonında 1200 respondent arasında sorawnama ótkerildi.

Gender teńligi máseleleri menen shuǵıllanıwshı qánigeler, Máhálle hám shańaraqtı qollap-quwatlaw ministrliǵı, Miynet hám bántlik ministrliǵı xızmetkerleri, joqarı oqıw orınları professor-oqıtıwshıları arasında ekspertlik sorawnama ótkerildi.

Izertlew nátiyjeleriniń aprobaciyası. Izertlew nátiyjeleri 5 respublikalıq hám 3 xalıqaralıq ilimiy hám ámeliy konferenciyalarda bayanat formasında sınaqtan ótkerildi.

Izertlew nátiyjeleriniń járiyalanǵanlıǵı. Izertlew temasında 34 ten artıq ilimiy jumıslar baspadan shıǵarılǵan, atap aytqanda 1 monografiya, Ózbekstan Respublikası Joqarı attestaciya komissiyasınıń doktorlıq dissertaciyalarınıń tiykarǵı ilimiy nátiyjelerin járiyalaw usınıs etilgen ilimiy basılımlarda 23 maqala (9 respublikalıq ilimiy jurnallarda, 14 i shet el jurnallarında) basıp shıǵarılǵan.

Dissertaciyanıń kólemi hám dúzilisi. Dissertaciya quramı kirisiw, tórt bap, juwmaq, paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi hám qosımshalardan ibarat. Jumıstıń tiykarǵı kólemi 275 betti quraydı.

DISSERTACIYANÍŃ TIYKARǴÍ MAZMUNÍ

Dissertatsiyanıń «Kirisiw» bóliminde izertlew jumısınıń aktuallıǵı hám zárurlıǵı, izertlewdiń respublika ilim hám texnologiyaları rawajlanıwınıń ústinlikke iye baǵdarlarına saykesligi, mashqalanıń úyrenilgenlik dárejesi, izertlewdiń dissertaciya orınlanǵan joqarı oqıw ornınıń ilimiy izertlew jobaları menen baylanıslılıǵı, izertlewdiń maqseti, wazıypaları, obykti, predmeti hám usılları, ilimiy jańalıǵı, ámeliy nátiyjeleri, izertlew nátiyjeleriniń isenimliligi, ilimiy-ámeliy áhmiyeti, ámeliyatqa engizilgenligi, aprobaciyası, járiyalanǵan jumıslardıń sanı, dissertaciyanıń dúzilisi tiykarlanǵan.

“Qubla Aral boyındaǵı genderlik teńlikti izertlewdiń teoriyalıq hám metodologiyalıq máseleleri” dep atalǵan birinshi bapta gender temasındaǵı gender teńligi máseleleri hám tiyisli sociologiyalıq teoriyalarǵa tiykarǵı áhmiyet berilgen izertlewlerdiń teoriyalıq hám metodologiyalıq tiykarları ashıp berilgen. Genderlik sociologiyadaǵı «genderlik roller», «genderlik stereotipler», «genderlik identiklik», «genderlik identifikaciya» hám t.b. lar sıyaqlı tiykarǵı túsinikler kórip shıǵıladı. Avtor hayallardıń huqıqları hám gender teńligin támiyinlewdiń mádeniy- etnikalıq tárepleri beyimlesiw funkciyalarınıń sezgirlik kórsetkishini bolǵan óz-ózin ańlawdıń tiykarǵı strukturalıq bólimleri ekenligin aytıp otedi.

Genderlik teńlik máselesi aktual máselelerden biri bolıp, onıń genezisi áyyemgi dáwirlerge barıp taqaladı. Degen menen, ilimiy pikirlew mánisinen, sociologiyalıq bilimler rawajlanıwı mánisinen bul máseleni dodalaw XIX ásirde baslanǵan.

G. Spenser, E. Dyurkgeym, G. Zimmel, P. Sorokinlardıń izertlewleri ilimiy ideyalar rawajlanıwına úlken úles qostı. Máselen, G. Spenser ushın erkekler hám hayallardıń múmkinshiliklerindeki teńsizlik «tábiyiy hal» bolıp kórinedi, sebebi bul onıń dáwirine tán qubılıs bolıp tabıladı. Sonıń menen birge, erkekler hám hayallar arasındǵı qatnasıqlar rawajlanıwınıń evolyuciyalıq modeli onıń gender teńligi koncepciyasını rawajlandırıwǵa qosqan úlesi boldı. Bul óz-ara tásir erkekler adamlar hám hayallardıń anaw yamasa mınaw bir sociallıq funkciyalardı orınlawına tiykarlanadı.

E. Dyurkgeym erkekler mene hayallar arasındǵı qatnasıqlardı artıp baratırǵan fizikalıq hám materiallıq parıqlanıw menen baylanıstırǵan. Jámiyetlik hám tariyxıy rawajlanıw evolyuciyası bul parıqlardıń kem-kemnen (fizikalıq sırtqı kórinisten baslap, miydiń dúzilisine shekem) sezilerli bolıp barıwına alıp keldi. Erkekler hám hayallar arasındǵı sociallıq roller hám wazıypalardıń orınlanıwındaǵı parıqlar da usınnan kelip shıǵadı. Neke institutınıń ózi bunday parıqlardıń kóriniwine úles qosadı. Hayallardıń fizikalıq sıpatları rawajlanıwı olardıń etikalıq pazıyetleri rawajlandırıwınan pás bolıp, olar urıslarda, siyasiy processlerde, sonday-aq, jámiyetlik iskerliktiń basqa aktiv túrlerinde qatnasıwdan shetletildi hám olardıń tiykarǵı wazıypaları shańaraq penen baylanıslı boldı. Biraq, dissertaciya avtorınıń pikirinshe, bunday jantasıw shańaraqtaǵı zorlıq yamasa májbúrlew, hayallardıń tek haqı tólenbeytuǵın úy jumısları menen bánt bolıwı sıyaqlı gender teńsizligi kórinislerin bekkemleydi.

P. Sorokin de shańaraq institutın evolyuciya nátiyjesi, dep kórsetedi. Bunnan tisqari, P. Sorokin evolyuciya ele juwmaqlanǵan joq, soǵan baylanıslı aldınǵı

formalardıń joǵalıwı hám jańaları payda bolıwı baqlanbaqta, dep kórsetedi. Házirgi zamandaǵı shańaraqta bunday erkek hám hayal awqamı tiykarlarınıń hálsizleniwın baqlaw múmkin, bul olar ortasındaǵı qatnasıqlardıń ózgeriwı hám hayaldıń dástúriy dep esaplangan erkektiń qáwenderliginen «azat etiliwi»nde kórinedi.

G. Zimmel hayallardıń boysınıwshı poziciyasın atap kórsetip, bunı jámiyettegi sezilerli mashqala sıpatında belgiledi. Ol jámiyette qalıplesken mádeniyat, mazmun-mánisi boyınsha hayal identikliginiń rawajlanıwına tosqınlıq etetuǵın erkeklerdi ústin qoyıwshı qádiriyatlar hám ideyalar sistemasın ańlatadı, dep atap kórsetti. Hayallardıń sociallıq rolleri, olardıń óz qábiletleri hám imkaniyatların ámelge asırıwındaǵı sheklewler erkeklerdiń ólshemleri hám erkeklerdiń túsiniwleri arqalı belgilenedi. Hayallar jámiyette biytákirar, gárezsiz sociallıq birlikler sıpatında emes, al erkekler menen qarım-qatnasıǵı prizması arqalı qabıl etiledi. Erkek hám hayal tábiyatı arasındaǵı parıqlardı belgiley otırıp, G. G. Zimmel olardıń bir-biri ushın belgisiz (biytanı) ekenligin atap kórsetti. Sol sebepli G. Zimmel ushın gender teńligine erisiw múmkin emes bolıp kóringen. Hayallardıń erkekler iye bolǵan huqıqlardıń barlıǵın avtomat tárizde iyelewi tek mexanikalıq hám waqıtsha teńlikke alıp keliwi múmkin, sebebi bul ámeldegi uyǵın shańaraqlıq awqam formasına sáykes kelmeydi.

Sonıń menen birge, avtordıń pikirinshe, izertlew kontekstinde T. Parsons tárepinen islep shıǵılǵan strukturalıq-funkcional jantasıw úlken rol oynaydı. Onıń ideyaları boyınsha jámiyettiń dúzilisi hám funkciyaları erkekler hám hayallardıń shańaraqtaǵı hám jámiyettegi genderlik rollerin aldınnan belgilep beredi.

Psixanaliz boyınsha izertlewlerde ayırıqsha orın tutadı, olarda jınıstı biologiyalıq identifikaciya sıpatında túsiniwden parıqlı túrde genderdiń sociallıq identifikaciya sıpatında túsiniwi tolıqtırıladı.

XX ásirdiń ekinshi yarımında gender sociologiyası pání qalıplese basladı, ol óz izertlewiniń orayına erkekler menen hayallardıń arasındaǵı sociallıq óz-ara qarım-qatnasıqlar rawajlanıwı, olardıń sociallıq poziciyaları hám múnásibetleri, mádeniy hám sociallıq stereotiplerdiń, sonıń menen birge, jınıstıń biopsixologiyalıq ózgeshelikleriniń tásiiri mashqalasın qoydı. Gender kategoriyasınıń ózi hám gender temasındaǵı izertlewler jámiyettegi social-ekonomikalıq qatnasıqlardı úyreniw ushın jańa analitikalıq múmkinshiliklerdi ashıp berdi.

Solay etip, 1970-jıllardan baslap jámiyette júz berip atırǵan sociallıq ózgerisler, marksistlik pikirleslikten shetke shıǵıw, jámiyetshilik tárepinen hayallar menen baylanıslı sociallıq máseleler talqılanıwı baslanıwı, gárezsiz hayal-qızlar háreketiniń júzege keliwi hám tiyisli xalıqaralıq institutlardıń keńeyiwı genderlik izertlewler teoriyası hám metodologiyasınıń rawajlanıwı hám keyin ala onı pánler sistemasında «institucionalizaciya» etiwge túrtki boldı, genderlik izertlewlerde social-mádeniy táreplerdi túsiniw baqlana baslaydı, oǵan muwapıq insan jámiyeti, mádeniyatı hám qatnasıqlarınıń barlıq qırları gender xarakterge iye boladı. Sociallıq turmıstıń barlıq iskerlik tarawların gender jantasıwı kóz qarasınan analizlew, sociallıq processlerde gender qalay qalıplesiwi hám kóriniwi, bunıń hayallar hám erkeklerge qanday tásir kórsetiwı máselesi birinshi orınǵa shıǵadı. Sonıń menen birge, genderlik teoriya hayallar hám erkekler ortasındaǵı biologiyalıq yamasa psixologiyalıq parıqlar

barlıǵına gúman keltiriwge urınbaydı, al olardı social-mádeniy bahalaw hám interpretaciyalaw, sonday-aq, usı parıqlar tiykarında biylik hám boysınıw múnásibetlerin qurıw zárúrlıǵın atap kórsetedi. Usı tárizde gender sociallıq stratifikaciyanıń tiykarǵı principleriniń birine aylanadı. Óz háreketlerinde, ózleriniń genderlik statusı menen baylanıslı úmitlerin ámelge asırǵan halda, adamlar genderlik parıqlardı, hám bir waqıttıń ózinde olar sebep bolatuǵın biylik hám boysınıw sistemasın iske qosadı.

Dissertaciya avtorı gender teńligi jámiyetlik qatnasıqlardıń pútkil kompleksin qamtıp alıwshı fundamental máselelerdiń biri ekenligin ayıp otedi. Kópshilik dástúriy mádeniyatlarda genderlik rollerdi belgilewde ayırmashılıqlar menen birge málim bir uqsaslıq gúzetiledi. Erkekler ushın ádette kúshli, ǵárezsiz, belsendi, batıl, agressiv, racional hám jeke jetiskenliklerge baǵdarlanıwshılıq sıpatları, al hayallar ushın náziklik, qaramlılıq, passivlik, jumsaqlıq, emocionallıq, tek ózin emes, al basqalardı da oylaytuǵın minez-qulıq modeli tán dep belgilengen.

Gender teńligi haqqındaǵı tiykarǵı túsiniwler insan huqıqların ulıwma insanıyılıq qádiriyatlar sıpatında túsiniwge tiykarlanǵan hám hayallar hám de erkekler huqıqlarınıń teńligi ulıwma qabıl etilgen kriteriyge aynalǵan. Jumısımız sheńberinde bizler genderlik teńlik atamasınan dúnyanıń bir qatar ellerinde bir neshe genderlerdiń, hátteki genderler kópliginiń orın alǵanlıǵı («gender reń-bárenligi») tán alınatuǵın bolsa da, Qubla Aralboyı aymaǵın kózde tutqan halda, áyne erkekler hám hayal-qızlar ushın teń huqıq hám imkaniyatlar kontekstinde paydalandıq.

Sol sebepli avtor genderdiń ush tiykarǵı teoriyasın ajıratıp kórsetedi: gender filosofiyalıq hám postmodernistlik koncepciyalarda mádeniy metafora sıpatında qaralıp, genderdi túsindiriwdiń ush tiykarǵı - biologiyalıq, sociallıq hám rámsiy (mádeniy) táreplerine tiykarlanadı; gender qatlamlarǵa bóliniw (stratifikaciya) kategoriyası, sociallıq qatlamlarǵa bóliniwdiń klass, rasa, jas sıyaqlı áhmiyetli tiykarı sıpatında kórip shıǵıladı; genderdiń úshinshi teoriyası boyınsha genderge normativ tártiplestiriw procesinde subyektti erkek yamasa hayal sıpatında belgileytuǵın sociallıq konstrukciyalanıw teoriyası, degen anıqlama beriledi.

Sonıń menen birge, dissertaciya jumısında shet el izertlewlerinde keltirilgen genderlik identiklik mashqalasına túrlishe jantasıwları birdey jarıtıwǵa úlken áhmiyet beriledi, solardan T. V. Bendas, 2005; Sh. Bern, 2001; T. L. Bessonova, 1999; O. A. Voronina, 1990; I. V. Groshev, 2001; N. V. Dvoryanchikov, 2001; S. N. Enikolopov, 2001; E. P. Ilyin, 2002; I. S. Klecina, 2003; I. S. Kon 2004; I. G. Malkina-Pıx 2006; S. A. Basow, 1980; S. L. Bern, 1987; M. E. Cemovetz hám R. O. Heuson, 1978; K. Davidson, 2002; C. Emslie, K. Hunt, 2004; A. Heilbrun, 1981; R. Koestaer, J. Aube, 1995; E. Maccoby, C. Jacklin, 1974, E. N. Thompson, 2004 hám t. b.

Gender identifikaciya ádette belgili bir jınısqa iye bolǵan shaxstı saykes keletuǵın sociallıq roller menen áyne bir dep esaplawdı anılatadı.

Solay etip, gender teńligin bahalaw kriteriylerin tańlawda metodologiyalıq túrli-túrlilik universal jantasıwları islep shıǵıwda qıyınshılıqlar yamasa sheklewlerdi kórsetedi. Táriypi boyınsha universal kriteriylerdi islep shıǵıwǵa háreket etiw sebepli ayırım ulıwmalastırıwshı nátiyjelerdi alıw niyetine tayanǵan halda, bazı bir jámiyetlerdiń sociallıq hám mádeniy qásiyetleri itibarǵa alınbay

qaladı. Qubla Aralboyı aymağı mısasında bolsa aymaq hám onda jasaytuǵın xalıqtıń ózgesheliklerin tolıǵıraq esapqa alatuǵın basqa kriteriyler tiykarında analiz ótkeriw maqsetke muwapıq bolıp tabıladı.

Dissertaciya jumısınıń **“Genderlik teńlik sociologiyalıq kategoriya sıpatında”** dep atalǵan ekinshi babında bir-biri menen baylanıslı bolǵan shaxs, gender teńligi, hayal-qızlardıń huqıqları támiyinlewı túsiniqleri ashıp berilgen. Shaxstıń birden-bir ulıwma tan alınǵan anıqlaması joq, biraq eń ulıwma mánisten alǵanda shaxs - bul individuumnıń, onıń ishki hám sırtqı kórinisin qalıplestiretuǵın ádetleri, ózgeshelikleri, maqsetleri hám ideyalarınıń kem gezlesetuǵın (biytákirar) hám pútın toplamı. Shaxstıń biytákirarlıǵı onıń identikligi insan ózin-ózi qalay ańlawı (ózin-ózi identifikaciyalawı) hám basqalar onı qalay ańlawı menen tıǵız baylanıslı.

Avtordıń pikirinshe psixoanaliz teoriiyası uzaq waqıt dawamında sociologiyada shaxstı izertlewdiń tiykarın qurap kelgen. Shaxstı sociallastırıw teoriiyası identiklikti anıqlaw procesine tiyisli izertlewlerdi óz ishine basladı. T. Parsons (funkcionalizm) ideyaları hám E. Eriksonnıń identiklik teoriiyasın eki tiykarǵı teoriya sıpatında kórsetiw múmkin. Máselen, shaxsqa psixologiyalıq jantasıwda ol psixikalıq tendenciylar, kompleksler, emociylar hám sezimlerdiń xarakterli dúzilisine iye individuumǵa tán bolǵan málim bir stil sıpatında kórip shıǵıladı. Sociologiyalıq jantasıw shaxstı, onıń ózi aǵza bolǵan topardaǵı roli hám ornı haqqındaǵı túsiniǵi kóz qarasınan úyreniwdi óz ishine aladı, sebebi basqalar biz haqımızda ne dep oylawı biziń shaxsımız qalıplesiwinde úlken rol oynaydı. Shaxstı úyreniwge psixologiyalıq jantasıw onıń individual qásiyetlerine, psixikalıq meyilliklerine, komplekslerine, emociylari hám tuyǵı-sezimlerine qaratıladı.

Globalasıw processleri hám jańa informaciyalıq revolyuciya qalıplesken teoriyalıq túsiniqlerdiń ózgeriske ushırawına alıp keldi. J. Fridman hám Z. Baumannıń koncepciyalarında qorshaǵan ortalıq ózgerisleri hám dinamikası menen shártlengen identiklik ózgeriwshenligine itibar qaratıldı, buǵan baylanıslı shaxs óziniń anaw yamasa mınaw identiklik belgilerin ózgertip, onıń «ózgeriwshenligin» qalıplestirgen halda hárdayım beyimlesip barıwǵa májbúr boladı.

Stereotiplik «erkekler» hám «hayallar» rollerin izetlewdiń túrlishe nátiyjeleri de usınıń menen baylanıslı, sebebi erkekler hám hayallardıń ortasındaǵı fizikalıq parıqlardan tısqarı genderlik roller sonday-aq sociallıq hám mádeniy kontekst penen de shártlenedi. Sonday-aq, genderlik roller jámiyette bekkem ornıqqan stereotipler hám dástúrlerge tiykarlanadı.

Sonıń menen birge, bul bólimde gender teńligi hám hayal-qızlardıń huqıqları támiyinleniwi máseleleri zamanagóy sociologiyada anıq orın iyelegenligi atap ótilgen. Ámeldegi teoriyalıq hám ámeliy materiallarda hayal-qızlar huqıqları hám gender teńligin támiyinlew dinamikası basqıshpa-basqısh, insannıń erte jastan baslap, keshiktirilgen erjetkenlik jasına shekem bolǵan ómiri dawamında baqlanǵan. Avtor gender tiykarındaǵı óz-ózin ańlaw, «Men» obrazı yamasa ózi tuwralı túsiniq adamda dárhal payda bolmaytuǵınlıǵın, al ómiri dawamında kóplegen sociallıq tásirler astında áste-aqırın qalıplesetuǵınlın atap kórsetedi. Solay etip, gender hayaldıń pútkil ómiri dawamında ózin-ózi identifikaciyalawında

salmaqlı orındı iyeleydi.

Ulıwma alǵanda, hayal-qızlar huqıqların támiyinlew, gender teńligi máselelerin sheshiw balalıq (mısalı, qız balanıń ózin anasına uqsatıwı) dáwirinen baslap, kekselikke shekem túrli basqıshlardı basıp ótetuǵın úzliksiz process sıpatında júzege keledi. Bul waqıt dawamında genderlik roller tiykarınan biologiyalıq kategoriya sıpatındaǵı jınıs hám sociallıq kategoriya sıpatındaǵı gender arasındaǵı qatnasıqlar sheńberinde ózgerip baradı.

Avtor, sonıń menen birge, genderlik rollerdiń kelip shıǵıwı máselesi kóp tárepten ashıqlıǵınsha qalıp atırǵanlıǵın, birinshi náwbette, olar qay dárejede biologiyalıq hám qay dárejede sociologiyalıq faktorlar menen túsindiriletuǵınlıǵı anıqlanbaǵanlıǵın aytıp ótedi.

Marksizm XX ásirdiń basım bóleginde hám kóp mámleketlerde húkimranlıq etken ideologiya sıpatında dástúriy genderlik stereotiplerdi joq etiw koncepciyasın óz ishine alǵan. Marksizmde barlıq adamlar jınısı yamasa klasına qaramastan, teń dep esaplanǵan, demek marksistlik koncepciya ámelge asırılıwı nátiyjesinde genderlik parıqlar joǵalıp ketiwi kerek edi. Degen menen, genderlik stereotipler házirgi jámiyette de burınǵıday keń tarqalǵan, biraq olar málim bir jámiyette qanday mádeniy qádiriyatlar hám etnikalıq túsinipler ústinlik qılıwına qaray parıqlanadı. Hayallar úy tazalaw, balalardı qaray, awqat pisiriw sıyaqlı «uy jumislari» nıń tiykarǵı bólegi ushın juwapker hám olar tiykarınan úyde otırıwı kerek, degen stereotip derlik barlıq dástúriy mádeniyatlarda keń tarqalǵan túsinipler bolıp tabıladı.

Solay etip, avtorınıń pikirinshe, stereotiplerdi anıqlaw jámiyette gender teńligin ornatiw jolındaǵı zárúrli wazıypa esaplanadı hám bunda ámeldegi sociallıq qatnasıqlardıń turaqlılıǵın saqlaw, orın alǵan genderlik stereotipler hám rollerdiń jámiyettiń strukturalıq hám funkcionallıq ózgeshelikleri menen óz-ara baylanıslılıǵın túsiniw zárúr.

Bunnan tısqarı, dissertaciyanıń bul bóliminde shaxs rawajlanıwınıń pútın kórinisin kórip shıǵıwǵa háreket etiledi. Birinshi náwbette, rawajlanıw procesinde júzege keletuǵın ózgerisler kóp faktorlarǵa baylanıslılıǵı hám joqarı dárejede individuallashtırılǵanlıǵı kórsetilgen. Sonday-aq, ontogenezdıń keyingi basqıshlarında genderlik roller strukturasında maskulinlik hám femininlik belgilerdiń integraciyası júz beretuǵınlıǵı, nátiyjede tabıslı beyimlesiw menen tıǵız baylanıslı bolǵan gender identikliktiń androginlik tipi qalıplesetuǵınlıǵı kórsetilgen.

Avtor, sonıń menen birge, mámleketler hám xalıqaralıq shólkemler gender teńligine erisiw ushın úlken is-háreketlerdi ámelge asırıp atırǵanlıǵın aytıp otedi. BMSHniń Turaqlı Rawajlanıw Maqsetleriniń qabıl etiliwi menen gender teńligi boyınsha rawajlanıw sezilerli dárejede tezlesiwı kerek edi. Degen menen, ayırım tarawlarda gender teńligi máseleleri basqıshpa-basqısh sheshilip atırǵan bolsa da, ulıwma alǵanda, mashqala ele aktuallıǵınsha qalmaqta. Dúnyanıń kópshilik mámleketlerinde hám insan huqıqlarına tiyisli derlik barlıq xalıqaralıq shártnamalarda gender tiykarında kemsitiw normativlik-huqıqıy dárejede qadaǵan etilgen bolsa da, ámelde gender teńligine erisiw oǵada qıyın. Bunnan tısqarı, qıyınshılıqlar genderlik kemsitiw faktlerin anıqlaw hám ańlap jetiw basqıshında-aq baslanadı. Usıǵan baylanıslı BMSH Insan huqıqları boyınsha Joqarı komissarınıń

bayanatlarında gender teńsizligi mashqalasınıń quramalılıǵı hám kóp qırlılıǵı aytıp ótildi. Sonday-aq, “pútkil dúnya boylap hayal-qızlar huqıqların támiyinlewde sezilerli jetiskenliklerge erisilgenligine qaramay, millionlap hayal-qızlar zorlıq hám kemsitiw jaǵdaylarına dus keliwi, teń huqıqlılıq, salawat hám gárezsizlik, al geyde óz ómirin basqarıw imkanıyatınan mahrum bolıwı jaǵdayları dawam etpekte”, dep kórsetildi⁵.

Sonıń menen birge gender teńsizligi mashqalası dúnyanıń barlıqq ellerine hám túrli aspektlerge tiyisli bolıp tabıladı. Solay etip, Evropa Awqamında hayal-qızlardıń párawanlıǵı erkeklerdikiniń 62%in quraydı⁶. Hayal-qızlar jumısta teńsizlikke dus keliwine qaramastan, olar úyde de teńsizlikke dus keledi. Dúnya kóleminde hayal-qızlar erkeklerdikine qaraǵanda úsh ese kóbirek haqı tólenbeytuǵın kútim menen baylanıslı jumıslardı atqaradı. Dúnya boylap kóplegen mısallardıń biri sıpatında «ekilengen smena» Qıtaydaǵı millionlaǵan hayal-qızlar ushın turmıs haqıyqatı bolıp tabıladı, olar jumısqa da baradı, úy jumıslarınıń tiykarǵı úlesin de orınladı. Ortasha olar kúnine derlik toǵız saat isleydi, onıń tek yarımı tólenedi. Eger barlıǵın qossa, onda Qıtayda hayal-qızlar erkeklerdikine qaraǵanda háptede ortasha derlik bir kún kóbirek isleydi⁷. Hindistan kibi bazı ellerde hayal-qızlar erkeklerdikine qaraǵanda derlik on ese kóbirek haqı tólenbeytuǵın kútim menen baylanıslı jumıslardı orınladı. Bul qubılıs rawajlanıp atırǵan ekonomikalar menen sheklenip qalmaydı; ekonomikası rawajlanǵan ellerde de hayal-qızlar eki smenada miynet etip atırǵanlıǵı turaqlı haqıyqat bolıp tabıladı⁸. Mısalı, Qurama Shtatlarda hayal-qızlar ele de erkeklerge qaraǵanda derlik eki ese kóbirek haqı tólenbeytuǵın kútim menen baylanıslı jumıslardı atqaradı; hayallardıń 54 payız hám erkeklerdiń tek ǵana 22 payız úy jumıslarınıń barlıǵın yamasa kóp bólegin isleytuǵınlıǵın aytadı. Hátte úy xojalıǵınıń tiykarǵı baǵıwshısı bolǵan hayal-qızlardıń 43 payız úy jumıslarınıń barlıǵın yamasa kóp bólegin atqarıwdı dawam etpekte, erkekler bolsa tek ǵana 12 payızdı quraydı⁹.

Kemsitiw, sol qatarda hayal-qızlarǵa qatnaslı zorlıq jaǵdayları júz beriwi dawam etiwı, etnikalıq hám mádeniy faktorlar úlken rol atqaratuǵın qalıplesken jámiyetlik dúzimnen kelip shıǵadı. Jámiyetlerde waqtı-waqtı menen gender teńligin ornatıw múmkinshiligine gúman menen qaraw, bul qubılıstıń áhmiyetli ekenligine gúmanlanıw, hayal-qızlardıń huqıqları saqlanıwı boyınsha tiyisli xalıqaralıq standartlar biykarlanıwı, gender tiykarındaǵı zorlıq hám kemsitiwler júz beriwi bunday faktorlardıń tereńligi hám sistemalıǵınan derek beredi. BMSH sisteması shólkemleri sheńberinde alıp barılǵan izertlewler kórsetiwinshe, gender teńligi menen baylanıslı orın alǵan «ázzilikler» daǵdarıslar dáwirinde jáne de kúsheyedi.

⁵ Гендерное равенство и права женщин. URL: <https://www.ohchr.org/ru/topic/gender-equality-and-womens-rights> (дата обращения: 09.09.2023)

⁶ Gender equality. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (дата обращения: 09.09.2022)

⁷ Gender equality and women's rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/topic/gender-equality-and-womens-rights> (дата обращения: 09.09.2022)

⁸ What are women's human rights?. URL: <https://www.globalfundforwomen.org/womens-human-rights/> (дата обращения: 09.09.2022)

⁹ What are women's human rights?. URL: <https://www.globalfundforwomen.org/womens-human-rights/> (дата обращения: 09.09.2022)

Atap aytqanda, COVID-19 pandemiyası gender teńsizligi máseleleriniń keskinlesiwi hám hayal-qızlar huqıqların támiyinlew menen baylanıslı hár qıylı jaǵdaylardı ashıp berdi. Birlesken Milletler Shólkeminiń izertlewleri bul dáwirde hayallar ózlerinen kútilgen «úy minnetleri»niń ádewir artıwına dus kelgenin kórsetti. Bul, óz gezeginde, psixologiyalıq dárejedegi stresstıń kúsheyiwi hám tuwrıdan-tuwrı infekciya juqtırıp qáwpin keltirip shıǵaradı.

COVID-19 pandemiyası gender parqınıń saqlanıw qalıwına, hátte keńeyiwine alıp keldi hám bir qatar mashqalalardı, atap aytqanda, gender teńsizligi menen baylanıslı mashqalalardı ashıp berdi. Bunday shárayatta dúnya mámleketleri aldında gender teńligi boyınsha orın alǵan mashqalalardı sheshiw, hayallardıń ózin-ózi identifikaciyalawı ushın eń jaqsı shárayatlardı jaratıp boyınsha jumislardı dawam ettiriw wazıypası turıptı.

“Genderlik teńlik máselesiniń Ózbekstandaǵı hayal-qızlardıń sociallıq jaǵdayına tási” atlı úshinshi bapta Ózbekstanda gender teńligin támiyinlew boyınsha úlken jumislar ámelge asırılıp atırǵanlıǵı atap kórsetilgen. Erkekler hám hayallardıń teń huqıqlılıǵı normativlik-huqıqıy dárejede bekkemlengen. Hayal-qızlar huqıqları Ózbekstan Respublikası Konstituciyası, Ózbekstan Respublikasınıń «Erkekler hám hayallar ushın teńdey huqıq hám múmkinshilikler kepillikleri haqqında» Nızamı, Miynet hám Shańaraq kodeksleri hám basqa da nızam hújjetleri tárepinen belgilengen.

BMSHniń Turaqlı rawajlanıw maqsetlerinde belgilengen wazıypalar orınlanıwı, genderlik teńlikti ámeliyatqa engiziw boyınsha kóp jumislar islenbekte. Avtor hayal-qızlardıń siyasiy strukturalardaǵı, mámleketlik basqarıw hám húkimet organlarındaqı, shólkemlerdegi basshılıq lawazımlardaǵı wákillikleri qalıplesiwindegi alǵa ilgerilew, hayallardıń shańaraqtaǵı huqıqın qorgaw boyınsha málim dárejedegi jetiskenliklerdi ayırıqsha atap ótedi.

Sonıń menen birge, hayallardıń jámiyettegi ornı haqqındaǵı dástúriy túsinikler ásirese, aymaqlarda óz tásirin saqlap qalıp atır. BMSHniń Turaqlı rawajlanıwdıń 5-maqsetine erisiw boyınsha jobalar elege shekem tolıq ámelge asırılmaq atır. Máselen, Ózbekstanda zorlıq mashqalasın úyrengen BMSH Balalar Fonadı (YUNISEF) izertlew kórsetiwinshe 15-49 jaslı hayallardıń 41 payız er óz hayalın urıwǵa haqlı, dep esaplaydı. 15-19 jaslı respondent qızlardıń arasında shama menen hár úshinshisi (33%) erdiń óz hayalın urıwǵa haqsı bar, dep esaplaydı.

2020-2021-jıllarda ótkerilgen izertlew kórsetiwinshe, bir jastan 14 jasqa deyingi balalardıń 62 payız fizikalıq jaza yamasa psixologiyalıq basım yaki agressiyaǵa dus kelgen, yaǵnıy, sorawnamadan bir ay aldın olarǵa qatnaslı zorlıq penen (urıp) tárbiyalaw metodları qollanılgan. Analardıń hám tárbiyashılardıń 11 payız balalardı urıp jazalaw kerek, degen pikirdi bildirgen¹⁰.

YUNISEF ekspertleriniń atap kórsetiwine qaraǵanda, zorlıq teması jámiyet ushın názik másele hám sol sebepli ol eń jabıq temalardan biri bolıp qalmaқта. Biraq Ózbekstan Respublikasınıń ashıq siyasatı bul máseleni ashıp kórsetedi, bul bolsa orın alǵan mashqalalardı sheshiw ushın shárayat jaratadı¹¹. Sol sebepli avtor 2021-

¹⁰ Там же

¹¹ Там же

jılı qabıl etilgen Ózbekstan Respublikasında 2030-jılğa shekem genderlik teńlikke erisiw boyınsha Háreketler strategiyasında miynet hám shańaraq qatnasıqları boyınsha genderlik teńlik, ulıwma hayallardıń jámiyettegi ornı principin ámelde qollanıw joybarları belgilengenligin atap ótedi.

Ulıwma alǵanda, házirgi Ózbekstan sharayatında hayallardıń qádiriyat baǵdarlarınıń qalıplesiw processleri hám dinamikasın úyreniw, olardıń huqıqları hám gender teńligin támiyinlew aktual wazıypa ekenligi, sonday-aq, usı máseledegi qádiriyatlıq maqsetler hám motivaciyanı úyreniw tómendegi shaxstıń sociologiyalıq dúzilisi elementleri analizin óz ishine alatuǵınlıǵı atap kórsetiledi:

- jámiyetlik qatnasıqlar sistemasında hayal-qızlardıń, sonday-aq, ayırım qádiriyatlardıń roli;

- adamlardıń tirishilik iskerliginiń ámeldegi formaları, olardıń atqaratuǵın sociallıq rolleri (bul roller shaxstıń jámiyettegi ornın, onıń jámiyet tárepinen qalay qabıllanıwın belgileydi);

- shaxstıń mıtájliklerin, qızıǵıwshılıqları, kóz-qarasları, idealları, individual minez-qulıq motivlerin qalıplestiretuǵın qádiriyatlıq baǵdarları jıyındısı.

Qádiriyatlıq baǵdarlar bul strukturada shaxstı belgili bir is-háreketke iyermelegen halda, onıń ishki dúnyasınıń áhmiyetli quramlıq bólegi wazıypasın atqaradı.

Genderlik siyasattı ámelge asırıw processinde hayal psixologiyasınıń sociallıq baǵdarlar menen qádiriyatlıq niyetlerge tásin názerde tutıw zárúr. Sonday-aq, hayal-qızlar ortalıǵındaǵı shıńlıqqa emociionallıq qatnas, onıń racionallıq qatnastan ústemligi, sonıń menen birge hayal-qızlardıń sociallıq is-háreketleriniń sociocentrik xarakteriniń egocentrik xarakterinen ayırmashılıǵın esapqa alıw áhmiyetke iye.

COVID-19 pandemiyası dáwiri Ózbekstan Respublikasınıń aldına jańa wazıypalar qoydı. Pandemiya pútkil dúnya júzindegi genderlik teńlik máselesine unamsız tásir kórsetti, sonlıqtanda, Ózbekstan húkimeti ushın pandemiya aqıbetlerin jumsartıw hám genderlik teńsizlikti saplastırıw boyınsha tendenciyalardı saqlaw áhmiyetli máselege aylandı.

Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M. Mirziyoev óziniń Birlesken Milletler Shólkemi Bas Assambleyasınıń 75-sessiyasında shıǵıp sóylegen sózinde: «Ózbekstanda COVID-19 anıqlanǵanınıń birinshi kúnlerinen baslap-aq, biz barlıq kúsh-háreketlerimiz hám resurslarımızdı usı qáwipli keselliktiń tarqalıwına qarsı gúreske, hám eń baslısı xalqımızdıń ómirin aman saqlap qalıwǵa qarattıq. Pandemiyanıń unamsız aqıbetlerin jumsartıw maqsetinde mámlekette sociallıq hám densawlıqtı qorǵaw sisteması keskin kúsheytilip, ekonomika tarawları hám bizneske, xalıqqa orınlarda járdem kórsetilmekte. Bunıń ushın arnawlı jamǵarmalar dúzilgen»¹² - degen edi.

Mámleketimiz basshısı sonday-aq, Aralboyı aymaǵına itibar qaratıp, «bul aymaq apatshılıq orayına aylandı. Júzege kelgen jaǵdaydı jaqsılaw maqsetinde biz 2 million gekter maydanda topıraq qatlamaı, jańa landshaft, toǵay massivlerin jaratıw

¹² Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на 75-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций. URL: <https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziye-23-09-2020> (дата обращения: 09.09.2022)

boyınsha úlken jumıslar alıp barıp atırmız. Biziń baslamamız benen Aral boyı aymaǵı ushın BMSHniń İnsan qáwipsizligi boyınsha kóp sheriklik tiykarındaǵı trast fondı dúzildi. Biz bul Fond qıyın ekologiyalıq awhalda kún keshirip atırǵan aymaq xalqına dúnya júzlik jámiyetshilik tárepinen ámeliy járdem kórsetiliwi ushın isenimli platformaǵa aylanadı dep úmit etemiz» - dep atap kórsetti¹³.

Genderlik teńlik máselesine kelsek, Ózbekstan Respublikası Prezidenti Sh.M. Mirziyoev: «Genderlik siyosat biz ushın tiykarǵı máselege aylandı. Hayal-qızlardıń mámleket basqarılıwındaǵı roli kem-kemnen kúsheyip barmaqta. Jańa Parlamentte hayal deputatlar sanı eki esege kóbeydi»¹⁴ - dedi.

Usıǵan baylanıslı avtor Ózbekstanda gender siyosatın ámelge asırıwdıń ámeliy máselelerine úlken itibar qaratılıp atırǵanlıǵın, mısalı, 2017-jıldın basınan beri Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń Virtual qabıllawxanasında hayal-qızlardıń múrajatları boyınsha maǵlıwmatlar bólek toplanıp, analiz etilip atırǵanlıǵın ayıp otedi.

Sonıń menen birge, avtor Ózbekstandaǵı genderlik siyosatıń natiyjeliligini jáne de asırıw ushın eń áhmiyetli quramlıq bólegi genderlik statistika bolǵan gender teńligine tiyisli maǵlıwmatlardı kompleksli toplaw hám analizlew zárurlıǵın atap kórsetedi. Bunday statistikalıq maǵlıwmatlar Ózbekstanda 2014-jıldan beri Mámleketlik statistika komiteti sistemasında júrgizilip kelmekte. Toplanǵan maǵlıwmatlar bul máselede júz berip atırǵan waqıyalardı salıstırmalı tolıq sáwlelendiriwge, jámiyetimizden orın alǵan mashqalalardı anıqlaw hám tiykarlı genderlik siyosat islep shıǵıw ushın alınǵan maǵlıwmatlardıń analizini ámelge asırıwǵa múmkinshilik jaratadı.

Ulıwma alǵanda, bul baǵdardaǵı jumıslar izshillik penen alıp barılıp atırǵan bolsa da, maǵlıwmatlar toplaw hám olardı analizlew, eń quramalı máselelerdi anıqlaw hám ámelge asırıw múmkin bolǵan usınıslardı belgilew boyınsha ele biraz kemshilikler bar.

Sonıń menen birge, bul bólimde avtor júz berip atırǵan ózgerislerdiń hayallar menen erkeklerdiń mentaliteti hám minez-qulqına kórsetken halda, olardıń genderlik rollerin ózgertip, sociallıq qatlamlarǵa bóliniw ushın jańa tiykarlar payda etip atırǵanlıǵın hám sol arqalı sociallasıw ózgeshelikler, sociallıq qádiriyatlar hám motivaciyalıq kórsetpelerdiń de specifikasın qalıplestirip atırǵanlıǵın ayıp otedi.

Kópmilletli Ózbekstan sharayatında jasadı atırǵan etnikalıq toparlar óz tili hám mádeniyatın, milliy ózgeshelikleri, úrp-ádet hám dástúrlerin qásterlep saqlap ushın barlıq múmkinshiliklerge iye. Bul bolsa, óz gezeginde, orınlarda, atap aytqanda, Qaraqalpaqstan Respublikasında milliy siyosatı ózgertiwdi talap etedi. Soǵan baylanıslı, hayallardıń minez-qulqına hám iskerligine tásir etiwshi hár qıylı qádiriyatlar sistemasında sociallıq qádiriyatlar hám jónelislerdi ámelge asırıwdıń ayrıqsha mexanizmi qalıplestiriliwi múmkin.

Usı bólimde avtor “Sociallıq pikir” Respublikalıq jámiyetshilik pikirin úyreniw orayı tárepinen 2023-jıl mart ayında ótkerilgen “Hayal-qızlardıń jámiyettegi ornı”

¹³ Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на 75-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций. URL: <https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziye-23-09-2020> (дата обращения: 09.09.2022)

¹⁴ Sol jerde

temasidagi soravnamasi ma'g'liwmatlarning keltirgen bolip, olarda k'orsetilgen respondentlarning pikirlerine qaraganda hayal-qizlar "O'zbekstan Respublikasini socialliq-ekonomikalik rawajlandirishga munasip ules qospaqta. Olar jamiyettin socialliq-ekonomikalik, siyasiy ham madeniy turmushining barliq tarawlarida jumis islemekte, mamleketlik basqaruv uyumlari ham jamiyetlik sholkemler jumisida belsendilik penen qatnashpacta, osip baratirgan jas awlad tarbiyasi, densawliqti saqlaw, socialliq taraw, ondiris, awil xojaligi ham basqa tarawlar rawajlanishiga salmaqli uleslerin qospacta»¹⁵.

Respondentlarning kopshiligi (78,3 payizi) hayal-qizlarning mamleket ham jamiyet turmushidagi roli kushayip baratirgani haqqida oz oy-pikirlerin bildirip, olarning shaharaliq turmushi ham kasiplik iskerligin tabisli uyg'unlastirish ushin shart-sharayat jaratilganin atap otken. Zamanagoy hayallar ozlerini ruwxiy, doretivshilik ham intellektualliq potencialin amelge asirish ushin ken jonelisler talawina iye. Sonday-aq, respondentlarning 80,2 payizi hayal-qizlarning jamiyet ham mamlekettegi roli kushayip baratirganligin unamli jagday dep bahalagan.

Hayallarning osip baratirgan belsendiligi ham olar tek dasturiy «hayallar» qanigeligi dep esaplangan jumislarda emes, al tek «erkekler» ushin dep esaplangan tarawlarda, misali, martebe, isbilermenlik, mamleketlik basqaruv uyumlaridagi lawazimlarda oz imkaniyatlarin amelge asirishga umtilishi da unamli bahalangan¹⁶.

Dissertatsiya avtorini mamleketimiz siyosatining hayal-qizlarning iskerlikning ja'na bag'darlariga iykemlesishi, kasiplik tayarliq, tiyisli kompetencyalardi iyelewi ham baslama koteriwine jardem berip atirganligin atap otedi. Respondentlarning atap k'orsetiwinshe, hayallar natijeli jumis isleytugin basliq sipatinda erkeklerden kem emes, sonin menen birge olar insaniy oz-ara qarim-qatnasilqarga kobirek itibar beredi ham oz qol astindagilarga itibarliraq boladi¹⁷.

Soraw natijeleri boyinsha respondentlarning 79,4 payizi O'zbekstanda jigitler ham qizlar bilim alishda ten huqirlarga iye ekenligin aytib otkenligi aniqlandi. Bul respublikaning barliq aymaqlari, atap aytqanda, Qubla Aral boyi aymagidagi respondentlarning kopshilik bolegi ushin da, sonday-aq, qala xalqi ushin da, awil xalqi ushin tan pozitsiya bolip tabiladi¹⁸. Sonday-aq, respondentlarning kopshiligining pikirinshe, mamleketimizde mulk huqiqi (76,9 payiz), miynet etiw huqiqi (73,9 payiz), ten miynet haqi alish huqiqi (71,1 payiz), isbilermenlik penen shugillanish huqiqi (77,6%), shahar qurish ham ajirasish huqiqin (80,4%), lekin en ulken darejede reproduktivlik huqiqlar boyinsha, yagniy bala tuwish, olardi tuwish waqiti ham balalarning tuwishi arasindagi waqit boyinsha oz betinshe qarar qabil etiw, bul maseler boyinsha ma'g'liwmat alish mumkinshiligi siyaqli zarur maselerde gender tengligine erisilgen¹⁹.

¹⁵ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikir.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-rol-i-zhenschiny-v-sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

¹⁶ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikir.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-rol-i-zhenschiny-v-sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

¹⁷ Там же

¹⁸ Там же

¹⁹ Там же

Sorawnamada shańaraq gender teńliginiń zárúrli kórsetkishi bolıp tabılatuǵınlıǵı da málim boldı. Respondentlerdiń kópshiliginiń (67,7%) pikirlerine qaraǵanda, shańaraqta qarar qabıllawda erkekler hám hayallar teń huqıqlarǵa iye. Usınıń menen birge, respondentlerdiń shama menen tórtten biri (24,2%) teń huquqlıqqa tolıq ámel qılınbaytuǵınlıǵın belgilegen²⁰.

Sonıń menen birge, sorawnama nátiyjesinde respondentler arasında genderlik stereotipler bar ekenligi anıqlandı. Atap aytqanda, respondentlerdiń 13 payızǵı hayallar tek shańaraq hám úy jumısları, sol qatarda kúyewine ǵamxorlıq qılıw, balalardı tárbiyalaw menen shuǵıllanıwı kerekligin atap ótken. Sonday-aq, respondentlerdiń 80 payızǵı hayallar menen erkeklerdiń teń haqlı ekenligine isenim bildirgen. Hayal jumıs hám shańaraqta birlestiriw huquqına iye jáne onıń jumısı hár qanday taraw, mısalı, dóretiushilik, mártebe qurıw yamasa isbilermenlik penen baylanıslı bolıwı múmkin. Sorawnamada qatnasqanlardan ásirese jaslar usınday pikir bildirgen²¹.

Ulıwma alǵanda, avtor ǵárezsizlik jıllarında jámiyet turmısı hám iskerliginiń barlıq tarawlarında hayal-qızlar hám erkeklerdiń teń huqıq hám múmkinshiliklerin támiyinlew, hayal-qızlar huqıqların qorǵawǵa ayrıqsha itibar qaratılǵan bekkem nızamshılıq bazası jaratılǵanlıǵın atap kórsetedi. Sonıń menen birge, avtordıń pikirinshe hayal-qızlardıń mámleket hám jámiyet qurılısı, bilimlendiriw, densawlıqtı saqlaw hám basqa da sociallıq-ekonomikalıq tarawlar jumıslarında qatnasıwın keńeytiwge úlken itibar qaratıw kibi máseleler aktuallıǵınsha qalmaqta. Bunday máseleler qatarında hayal-qızlardı basqarıw jumıslarına, aymaqlardı sociallıq-ekonomikalıq rawajlandırıwǵa keńnen tartıw menen baylanıslı aktual máseleler boyınsha qararlar qabıllawda gender teńligine erisilgenligi ayrıqsha atap ótilgen.

Jámiyettiń hayal-qızlardıń mámleketlik basqarıw uyımlarındaǵı iskerligine unamsız múnásibeti úlken tosıq bolmaqta. Kóbinese dástúriy jámiyet hayallardıń pul tólenbeytuǵın úy jumısların, densawlıqtı saqlaw hám bilimlendiriw tarawındaǵı kem miynet haqlı tólenetuǵın lawazımlarda islewin kútedi. Gumanitar pánler hám texnikalıq bilimlendiriw tarawlarında genderlik roller menen baylanıslı teń salmaqsızlıq orın alǵan.

Sırtqı hám ishki migraciya daǵı gender teńsizligi, onıń hayallar hám erkeklerge, olardıń shańaraqları hám balalarına tásiiri, buǵan baylanıslı xalıq ushın jaratılǵan múmkinshilikler, hayallar huqıqları, miynet migrantların qorǵaw mexanizmleri aktual mashqala bolıp qalmaqta.

Mámleketimizde gender stereotiplerin qalıplestiriwde ǵalaba xabar qurallarınıń roli jaqsı úyrenilmegen. ǴXQ ónimleri genderlik ekspertizadan ótkerilmegen, ǵalaba xabar qurallarında hayallar hám erkeklerdiń shańaraq hám jámiyettegi ornı haqqındaǵı dástúriy kóz qarasar kórsetilgen, hayallardıń jámiyet rawajlanıwına qosqan úlesi jetkilikli dárejede jaratılmaǵan.

Kóshpes mülkke iyelik qılıwda sezilerli genderlik teńsizlik, miynet bazarındaǵı

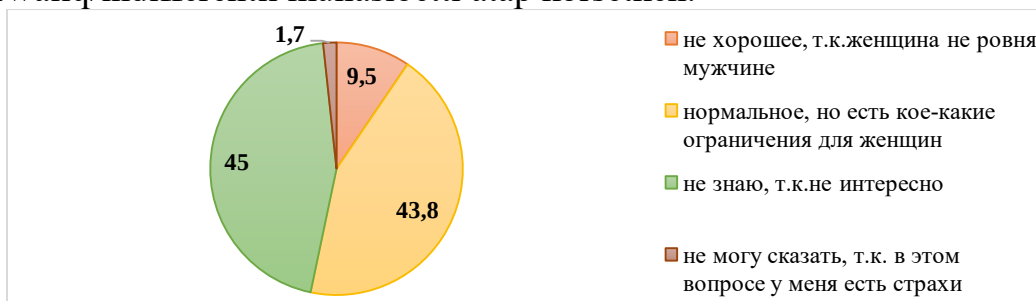
²⁰ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyifkr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-rol-i-zhenschiny-v---sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

²¹ Там же

vertikal hám gorizontal segregaciya, hayal-qızlardı sociallıq tarawlarǵa yamasa tolıq emes jumıs waqtı shárayatı menen, máwsimlik, rásmiy hám narásmiy sektorlardǵı aylıǵı az yamasa mamanlıǵı tómén adamlar isleytuǵın jumıslarǵa qabıllawǵa meyillik máseleleri elege shekem sheshilmesten qalmaqta.

“Qubla Aral boyı hayal-qızlarınıń huqıqları qorǵalıwı hám genderlik teńlik támiyinleniwiniń specifikası” atlı tórtinshi bapta anıq sociologiyalıq izertlew dawamında alınǵan kórsetkishler dinamikası baqlanǵan, mádeniy-etnikalıq faktorlardıń ózgesheliklerin esapqa alǵan halda respondentlerdiń shańaraqlıq awhalı hám bilim dárejesi úyrenilgen.

Avtor tárepinen ótkerilgen anıq sociologiyalıq izertlew nátiyjeleri analizi, ulıwma alǵanda, respublikada turmıstıń túrli tarawlarına tiyisli gender teńligi máseleleri ashıqlıǵınsha qalıp atırǵanlıǵın kórsetti. Máselen, hayallarǵa qatnaslı múnásibetti ulıwma bahalawda respondentler, bir tárepten, hayallar ushın sheklewler bar ekenligin bildirgen bolsa, ekinshi tárepten, bul máselege bıyparwalıq/indifferentli múnásibetti atap kórsetken.

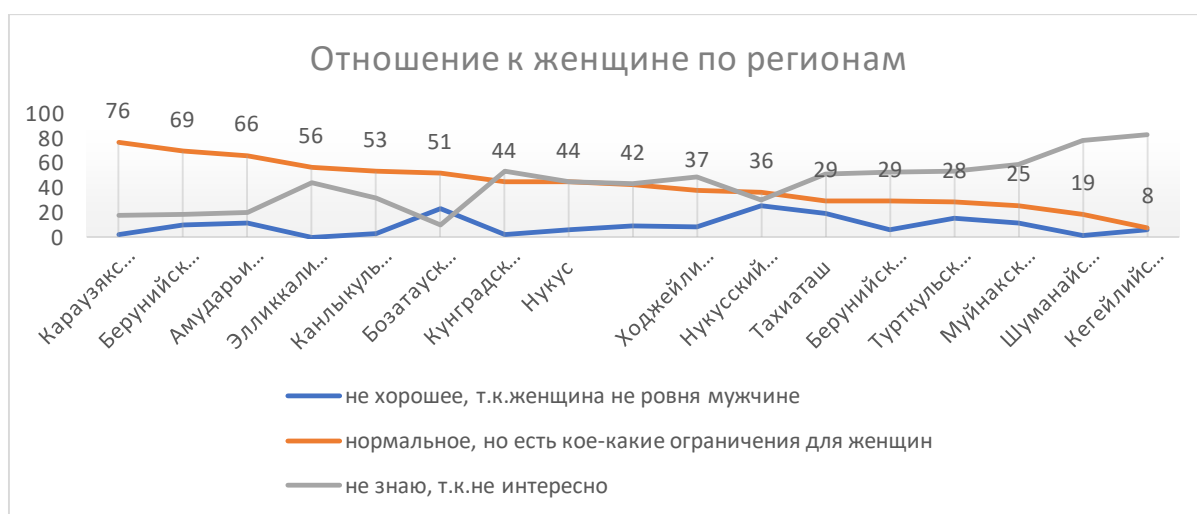
№1-súwret. Tómendegi grafikte derlik hár bir onınshı respondenttiń hayal menen erkek teń emes, dep belgilegenligin kóriw múmkin.

jaqsı emes, sebebi erkek penen hayal teń emes-9,5%

normal, biraq hayallar ushın bazı bir sheklewler bar-43,8%

bilmeymen, sebebi bul men ushın qızıq emes-45%

hesh nársе ayta almayman, sebebi bir nársе dewge qorqaman-1,7%

№2-súwret. Aymaqlar boyınsha hayallarǵa múnásibet.

Gistogrammada respublikamız rayonlarındǵı hayallarǵa bolǵan múnásibet dárejesi kórsetilgen.

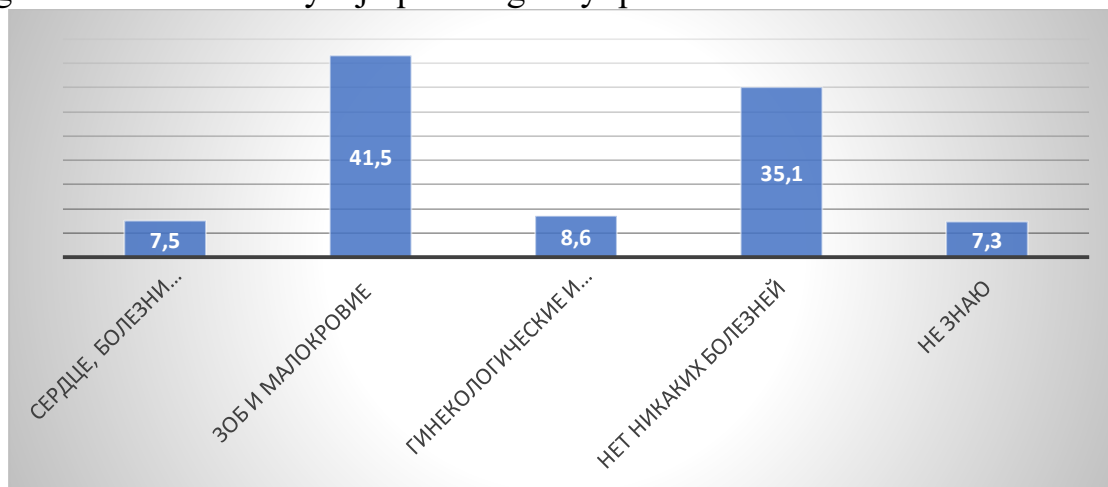
jaqsı emes, sebebi erkek penen hayal teń emes

normal, biraq hayallar ushın bazı bir sheklewler bar bilmeymen, sebebi bul men ushın qızıq emes

Aymaqlar boyınsha hayallargá múnásibet: Qaraózek, Beruniy, Ámiwdárya, Ellikqala, Qanlıkól, Bozataw, Qońırat, Nókis qalası, Xojeli, Nókis rayonı, Taxiıyatas qalası, Tórtkúl, Moynaq, Shomanay, Kegeyli aymagi.

Ulıwma aytqanda, respondentlerdiń kópshiligi kúndelikli turmısta, máselen jumısta yamasa oqıwda hayal-qızlardıń huqıqları shekleniwi jaǵdayına dus kelmegen bolsa da, shańaraqta pul máselesi menen, yaǵnıy aylıq shańaraq dáramatın bólistiriw máselesi menen erkekler shuǵıllanatuǵınlıǵın atap kórsetken.

Respondentlerdiń kópshiligi hayal-qızlardıń sport penen shuǵıllanıwına unamlı qatnasta bolǵanı menen, olardıń derlik yarımı hayal-qızlardıń sport penen shuǵıllanıwı ushın shárayat joq ekenligin aytıp ótken.

№3-súwret. Qanday kesellikler menen awırǵansız yamasa awırmaqtasız?

Hayal-qızlar salamatlıǵı máselesi boyınsha unamsız jaǵdaylar anıqlandı. Máselen, respondentlerdiń kópshilik bólegi kóplegen hayal-qızlarda tirishilik iskerligi maqsetke muwapıq jaǵdayda emesligi, yaǵnıy, olarda qanday-da bir kesellikler barlıǵın atap kórsetti. Bunı tómendegi grafikte kóriw múmkin, onda 7,5% respondent júregi awıratuǵınlıǵın; 41,5% ı qan hám ókpe kesellikleri, qalqan tárizli bez hám kem qanlılıq; 8,6% ı ginekologiyalıq kesellikler hám asqazan-ishek traktı keselliklerin belgilegen; 35,1 payızında kesellik joq, 7,3% respondent “bilmeymen”, degen juwaptı belgilegen.

Sonıń menen birge, sorawnamada qatnasqanlardıń yarımınan aslamı jámiyetlik orınlarda erkeklerdiń hayal-qızlarǵa húrmet kórsetiwi haqqında, yarımına jaqını Prezidentimiz hám húkimetimizdiń hayal-qızlardı qollap-quwatlawǵa qaratılǵan Párman hám Qararları orınlanıwı dárejesi qanaatlandıratuǵını haqqında aytqan. Sorawnama nátiyjesinde Qaraqalpaqstan Respublikası xalqı óz social-ekonomikalıq jaǵdayı dárejesin ortasha dep bahalaytuǵınlıǵı málim boldı.

Respondentlerdiń jámiyette ádep-ikramlılıq normalarına ámel-qılıw máselesinde óz-ózin bahalawı dárejesi joqarı bolıp, úshten eki payızdan joqarısı ádep-ikramlılıq normaların orınlawǵa balalıqtan tárbiyalanǵanlıǵın aytqan.

Ulıwma aytqanda, ótkerilgen sociologiyalıq izertlew boyınsha aymaqta jinıslar teńligi/genderlik teńlik salıstırmalı dárejede ekenligi anıqlandı, respondentler mámleketimizde hayallar erkekler menen teńdey basshı lawazımlarda

isleytuǵınlıǵın atap kórsetti.

Qubla Aral boyında belgili bir genderlik teńsizlik formaları saqlanıp qalǵan. Olar turmıstıń hár túrli tarawlarında bolıp, túrli formalar hám tásir etiw dárejesine iye.

Gender rolleri haqqındaǵı dástúriy ideyalardı ózgertiwdiń qıyınlıǵın, atap aytqanda qaraqalpaq xalqınıń bay folklorında óz sáwleleniwin tapqanın, sonnan dástúriy jámiyet ideyaları óz ańlatılıwın tapqan «Qırq-qız», «Edige», «Qoblan», «Sháryar» dástanlarında hayal-qızlardıń statusınıń ózine tán ózgeshelikleri ashıp berilgenin yadta tutıw mańızlı bolıp tabıladı.

Sonıń menen birge, sorawnamada qatnasqanlardıń basım bóleginiń bul máselege biypárwalıq penen qatnasta bolıwı usı genderlik kemsitiw stereotipleri saqlanıwınıń ayqın mısalı bolıp tabıladı.

Sonısı itibarǵa ılayıq, hayal-qızlardıń sheklengen rolleri haqqındaǵı dástúriy pikirlerge qosılatuǵın respondentler sanı onsha kóp emes, sonday-aq, olardıń tek onnan bir bólegi ǵana genderlik teńsizlik biologiyalıq sebepler menen baylanıslı, yaǵnıy hayal-qızlar erkekke teń bola almaydı dep esaplaydı.

Ózbekstan Respublikası húkimeti tárepinen alıp barılıpatırǵan siyasat hayal-qızlarǵa qatnaslı jámiyette orın alǵan kemsitiwshi stereotiplerdi jeńiwge qaratılǵan. Atap aytqanda, 2020-jılı Nókis qalasında genderlik teńlik máselesi boyınsha ótkerilgen konferenciya «awır jaǵdaylarda jasaytuǵın hayal-qızlardıń jasaw shárayatın jaqsılaw maqsetinde ótken jıldı Hayal-qızlardı hám shańaraqtı qollap-quwatlaw jámiyetlik fondı tárepinen 1493 hayalǵa 25 mlrd. 778 sum muǵdarında jańa turaq jay ushın birinshi vzos tólep berildi. Hayal-qızlar bántligin támiyinlew boyınsha baǵdarlama qabıl etildi. Usı jılı kommerciyalıq bankler tárepinen 426 hayalǵa 58 mlrd.125 mln. sum muǵdarında kredit ajratıldı», dep atap kórsetildi²².

Ózbekstan respublikası tárepinen alıp barılıp atırǵan hayal-qızlardıń bántligin támiyinlew siyasatı hayal-qızlardı túrli tarawlarda jumısqa ornalastırıwǵa qaratılǵan. Yaǵnıy, «jumıs isleytuǵın hayal-qızlardıń tiykarǵı bólegi: óndiris (48 payız), awıl xojalıǵı (40 payız), densawlıqtı saqlaw, sociallıq támiyinlew (70 payız), xalıq bilimlendiriw tarawı, mádeniyat, ilim-pán (60 tan 47 payızǵa shekem), mámleketlik basqarıw organları (47 payız), sawda, jámiyetlik awqatlanıw, turaq jay, kommunallıq hám turmıslıq xızmet kórsetiw (50 den 52 payızǵa shekem) tarawlarında bánt»²³.

Usı bólimde avtor Qubla Aral boyı aymaǵında pútkil jámiyetlik qatnasıqlar sisteması ózgeriwi processı baqlanıp, bul genderlik teńlik máselesine tikkeley tásir etip atırǵanlıǵın, sol sebepli Qubla Aral boyı hayal-qızlarınń sociallıq qádiriyatlıq baǵdarlarınń qalıplesiwi hám olardıń óz-ózin identifikaciyalaw processı sociallıq ortalıq hám tiykarǵı sociallıq faktorlarǵa, aldı menen mádeniy-etnikalıq aspektlerge baylanıslılıǵın itibarǵa alıw zárurlıǵın atap kórsetti.

Biraq Ózbekstan húkimeti tárepinen jámiyette, mámleketlik basqarıw uyımlarında hayal-qızlardıń ornın bekkemlewge kómeklesip atırǵan genderlik

²² В Нукусе проведена пресс-конференция по вопросам гендерного равенства. URL: <https://uzdaily.uz/index.php/ru/post/56901> (дата обращения: 09.09.2022)

²³ В Нукусе проведена пресс-конференция по вопросам гендерного равенства. URL: <https://uzdaily.uz/index.php/ru/post/56901> (дата обращения: 09.09.2022)

siyasat alıp barılıwına qaramay, Qubla Aral boyı aymağında elege shekem genderlik teńsizliktiń ayırım formaları ushırasıp turadı. Buğan kóbinese qaraqalpaq xalqınıń, hayal-qızlar húrmet etiletuǵınlıǵı, biraq ayırım aspektlerge muwapıq, olardıń wazıypaları tiykarınan úy jumısların islewden ibarat dep belgilengen úrp-ádetleri hám dástúrleri sebep bolmaqta. Qıyınshılıqlar aymaqtaǵı hayallar salamatlıǵı hám olardıń social-ekonomikalıq múmkinshiliklerine tikkeley tásir kórsetetuǵın awır ekologiyalıq jaǵday sebepli jáne de kúsheymekte. Sol sebepli avtor qaraqalpaq xalqınıń uzaq dáwirler dawamında qalıplesken dástúrleri itibarǵa alınıwı zárúr, dep esaplaydı hám qalıplesken milliy identikliktiń xalıqtıń turmıs tárizi, mádeniyatı, genderlik roller haqqındaǵı túsiniqlerinde óz sáwleleniwın tapqanlıǵın atap ótedi.

Ámeldegi gender statistikalıq maǵlıwmatları úy jumısların bólistiriw, sociallıq normalar hám nadurıs pikirler, resurslardıń teńsiz bólistiriliwindegi turaqlı tendenciylardı anıqlaw imkaniyatın beredi. Tariyxıy qalıplesken miynet bazarı gender tiykarındaǵı turaqlı teńsiz múmkinshilikler menen xarakterlenedi jáne bul múmkinshilikler hayallardıń sociallıq poziciyasine qaray parıqlanadı. Awıllıq jerlerde hayallardıń jumıssız qalıw múmkinshiligi kóbirek hám olardıń salıstırmalı jumıs menen támiyinleniw dárejesi pásliǵı qalaǵa kóshiwine alıp keledi.

Degen menen, awıl xojalıǵında ámelge asırılıp atırǵan reformalar, Ózbekstan hám Qaraqalpaqstan Respublikası basshılarınıń itibarınıń kúsheyiwı sebepli bul máseledegi jaǵday áste-aqırın ózgerip, awıl xojalıǵı óndirisinde hayallar bántligin asırıw tendenciyası júzege kelmekte. Ózgerisler procesi áste keshpekte, bul bolsa jámiyette orın alǵan strukturalıq hám funkcionallıq bóliniw jáne onıń turaqlılıǵınıń mádeniy-etnikalıq tiykarların saqlap qalıw imkaniyatın beredi.

Qubla Aral boyında gender teńsizligin saplastırıw boyınsha keń kólemli jumıslar ámelge asırıldı. Ózbekstan Respublikası Oliy Májlis Senatı dárejesinde qabıl etilgen, 2030 jılǵa esaplangan Strategiyaǵa muwapıq, genderlik teńlikti támiyinlew maqsetlerine erisiw boyınsha hár tárepleme ilajlar kompleksin ámelge asırıw rejelestirilmekte.

Gender teńligin ámelde qollanıw boyınsha kórilip atırǵan ilajlar hayal-qızlardı mámleketlik basqarıw uyımlarındaǵı basshılıq lawazımlarına belgilew ámeliyatın keńeytiw, hayal-qızlardı siyasiy partiyalar iskerligi hám saylawaldı úgit-násiyatlaw jumıslarına, bántlik boyınsha, sonday-aq, jámiyettegi miynet migraciyası, xojılıq júrgiziw, densawlıqtı saqlaw, bilimlendiriw sıyaqlı genderlik teńsizlik ushırasatuǵın tarawlarǵa keń tartıw hám olardı qatnasıwın jáne de aktivlestiriw, hayallarǵa qatnaslı zorlıqtı azaytıw, byudjet siyasatın ámelge asırıw, sol arqalı jaqın keleshekte genderlik teńsizlikti tolıq saplastırıw ushın shárt-shárayatlar jaratıwdı óz ishine aladı.

JUWMAQ

Dissertaciyanıń juwmaqlaw bóliminde teoriyalıq hám empirikalıq izertlewlerdiń ulıwmalastırılǵan nátiyjeleri, keyingi izertlewler perspektivaları keltirilgen hám bir qatar juwmaqlar hám usınıslar qalıplestirildi:

Izertlew sheńberinde tómendegi teoriyalıq hám empirikalıq juwmaqlar alındı:

1. Mámlekettin genderlik siyasatı hayal-qızlardın jámiyettegi ornın bekkemlewge járdem beredi, bilimlendiriwden baslap, jumısqa jaylastırıwğa shekem, shańaraqtaǵı zorlıq jaǵdaylarınan baslap, densawlıqtı saqlawğa shekem bolǵan máselelerdi óz ishine qamtıydı. Biraq Qubla Aralboyı aymaǵında elege shekem genderlik teńsizliktin, kemsitiwdin ayırım formaları saqlanıp qalǵan. Buǵan kóbinese qaraqalpaq xalqının úrp-ádetleri hám dástúrleri, awır ekologiyalıq jaǵday, sociyal-ekonomikalıq rawajlanıw máseleleri sıyaqlı faktorlar sebep bolmaqta.

2. Ózbekstanda genderlik siyasat boyınsha úlken jumıslar ámelge asırıldı, teńlik rásmiy túrde hám normativlik-huqıqıy dárejede bekkemlengen. Ózbekstan Respublikası genderlik siyasattı ámelge asırıwda BMSH Turaqlı rawajlanıw maqsetlerine ámel qıladı.

3. Qubla Aralboyında gender teńsizligin saplastırıw boyınsha keń kólemli jumıslar ámelge asırıldı. Ózbekstan Respublikası Oliy Májlis Senatı dárejesinde qabıl etilgen, 2030-jılǵa esaplangan Strategiyaǵa muwapıq, genderlik teńlikti támiyinlew maqsetlerine erisiw boyınsha hár tárepleme ilajlar kompleksin ámelge asırıw rejelestirilgen. Usıǵan baylanıslı hayal-qızlardın mámleketimizdin siyasiy institutları, mámleket basqarıwı uyımları sonday-aq, túrli shólkemlerdegi basshılıq lawazımlarına tayınlanıw múminshilikleri izshil túrde támiyinlenip atırǵanlıǵın ayırıqsha atap ótiw kerek.

4. Ózbekstan respublikası tárepinen alıp barılıp atırǵan hayal-qızlardın bántligin támiyinlew siyasatı hayal-qızlardı túrli tarawlarda jumısqa ornalastırıwğa qaratılǵan. Yaǵnıy, «jumıs isleytuǵın hayal-qızlardın tiykarǵı bólegi: óndiris (48 payız), awıl xojalıǵı (40 payız), densawlıqtı saqlaw, sociallıq támiyinlew (70 payız), xalıq bilimlendiriw tarawı, mádeniyat, ilim-pán (60 tan 47 payızǵa shekem), mámleketlik basqarıw organları (47 payız), sawda, jámiyetlik awqatlanıw, turaq jay, kommunallıq hám turmıslıq xızmet kórsetiw (50 den 52 payızǵa shekem) tarawlarında bánt».

5. Genderlik izertlewler erkekler hám hayallardin sociallıq jaǵdayı, rolleri hám turmısınin basqa táreplerindegi ayırmashılıqlardı belgilewde emes, al biylik hám boysınıw (bul jaǵdayda erkekler hám hayallarǵa qatnaslı) qatnasıqları sıpatında interpretaciyalanadı.

6. Gender teńligi máseleleri jámiyet turmısınin derlik barlıq iskerlik tarawlarına tiyisli bolıp tabıladı.

7. Hayal-qızlardın huqıqları támiyinleniwi, gender teńligi máseleleri sheshiliwi adamnın balalıq (mısalı, qız balanın ózin anasına uqsatıwı) dáwirinen baslap, kekselikke shekem túrli basqışlardı basıp ótetuǵın úzliksiz process. Gender sociallıq kriteriy sıpatında hayaldın ómiri dawamında ózin-ózi identifikaciyalawı ushın júdá áhmiyetli bolıp tabıladı.

8. Ulıwma Ózbekstanda, atap aytganda Qubla Aralboyı aymaǵında hayal-qızlardın jámiyettegi ornı haqqındaǵı dástúriy túsiniqlerdin kúshli tásiiri saqlanıp qalǵan, bunda hayal-qızlarǵa kórsetiletuǵın húrmet penen bir qatarda, genderlik princip penen belgilenetuǵın bir qatar tarawlarda olardin rolleri sheklengen. Sol sebepli Ózbekstan Respublikasında gender teńligine erisiw boyınsha alıp barılıp atırǵan aktiv siyasat turaqlı jáne izshil itibardı talap etken halda, jámiyet turmısında

áste-aqırınlıq penen ózgerisler júz beriwine úles qospaqta.

9. Avtor tárepinen alıp barılğan sociologiyalıq sorawnama nátiyjelerine muwapıq gender teńligi boyınsha dástúriy túsinipler saqlanıp qalğanlıǵı, yaǵnıy xalıqtıń bir bólegi «hayallar menen erkekler teń emes, úy jumısları ushın birinshi náwbette hayallar juwapker, erkeklerdiń moynına tek materiallıq juwapkerlik hám shańaraq resursların bólistiriw júkleniwi zárúr», dep oylaytuǵınlıǵı anıqlandı. Sport penen shuǵıllanıwda hayal-qızlar ushın múmkinshilikler joq ekenligi, densawlıqtı saqlaw tarawında mashqalalar baqlanǵan.

10. Qubla Aralboyı xalqı hayallarıǵa kópshilikte húrmet menen múnásibet kórsetiw, respublikamızdıń genderlik siyasatın unamlı bahalaw, ádep-ikramlılıq normalarına ámel etiw hám jámiyetlik qatnasıqlardıń pútkil sistemasın ózgertiw procesi shárayatında salıstırmalı gender teńligi orın alǵanlıǵın kórsetiwshi basqa faktorlar menen ajıralıp turadı.

11. Ulıwma alǵanda, Qubla Aralboyında belgili bir genderlik teńsizlik formaları saqlanıp qalǵan. Olar turmıstıń hár túrli tarawlarında gezlesedi hám túrli formalar hám de tásir etiw dárejesine iye.

12. Sorawnamada qatnasqanlardıń basım bóleginiń bul máselege biypárwalıq penen qatnasta bolıwı usı genderlik kemsitiw stereotipleri saqlanıwınıń ayqın mısalı bolıp tabıladı.

Sonısı itibarǵa ılayıq, hayal-qızlardıń sheklengen rolleri haqqındaǵı dástúriy pikirlerge qosılatuǵın respondentler onsha kóp emes, sonday-aq, olardıń tek onnan bir bólegi ǵana genderlik teńsizlik biologiyalıq sebepler menen baylanıslı, yaǵnıy hayal-qızlar erkekke teń bola almaydı dep esaplaydı.

Izertlewlerdiń kórsetiwinshe, Ózbekstan Respublikası húkimeti tárepinen alıp barılıp atırǵan siyasat hayal-qızlarǵa qatnaslı jámiyette orın alǵan kemsitiwshi stereotiplerdi jeńiwge qaratılǵan. Atap aytqanda, 2020-jılı Nókis qalasında genderlik teńlik máselesi boyınsha ótkerilgen konferenciya «awır jaǵdaylarda jasaytuǵın hayal-qızlardıń jasaw shárayatın jaqsılaw maqsetinde ótken jıldı Hayal-qızlardı hám shańaraqtı qollap-quwatlaw jámiyetlik fondı tárepinen 1493 hayalǵa 25 mlrd. 778 sum muǵdarında jańa turaq jay ushın birinshi vzos tólep berildi. Hayal-qızlar bántligin támiyinlew boyınsha baǵdarlama qabıl etildi. Usı jılı kommerciyalıq bankler tárepinen 426 hayalǵa 58 mlrd.125 mln. sum muǵdarında kredit ajratıldı», dep atap kórsetildi.

Gender teńligine erisiwde máhálle belgili bir rol oynaydı, oǵan qarjılar ajratıladı hám bul boyınsha wákillikler beriledi. Aytıw múmkin, bul baǵdarda máhálleniń rolin kúsheytiw zárúr.

Izertlew nátiyjeleri tiykarındaǵı ilmiy-ámeliy usınıslar

Sonıń menen birge, alıp barılğan izertlew sheńberinde gender teńligi boyınsha jámiyettiń barlıq iskerlik tarawlarına tiyisli bolǵan tereń, quramalı hám hár túrli xarakterdegi bir qatar mashqalalar anıqlandı. Soǵan baylanıslı tómendegi usınıslardı alǵa súrmekshimiz:

- Qubla Aralboyı aymaǵında genderlik teńlik máselesine tikkeley tásir

kórsetetuǵın pútkil jámiyetlik qatnasıqlar sisteması ózgeriwi procesi júz bermekte. Házirgi shárayatta usı aymaqta genderlik siyasatın ámelge asırıwda Qubla Aralboyı hayal-qızlarınıń sociallıq qádiriyyat baǵdarlarınıń qalıplesiwi hám olardıń huqıqların támiyinlew procesi sociallıq ortalıq hám tiykarǵı sociallıq faktorlarǵa, sonday-aq mádeniy-etnikalıq aspektlerge baylanıslılıǵın itibarǵa alıw zárúr.

- Qubla Aralboyında mámleket tárepinen alıp barılıp atırǵan genderlik siyasat hayal-qızlardıń jámiyettegi, sol qatarda mámleketlik basqarıw uyımlarındaǵı ornın bekkemlewge kómeklesiwi kerek. Siyasat keń qamrawlı bolıp, bilimlendiriwden baslap, jumısqa jaylastırıwǵa shekem, shańaraqtaǵı zorlıq jaǵdaylarınan baslap, densawlıqtı saqlawǵa shekem bolǵan máselelerdi óz ishine aladı.

- Qubla Aralboyı aymaǵında elege shekem genderlik teńsizliktiń ayırım formaları ushırasıp turadı. Buǵan kóbinese qaraqalpaq xalqınıń, hayal-qızlar húrmet etiletuǵınlıǵı, biraq ayırım aspektlerge muwapıq, olardıń wazıypaları tiykarınan úy jumıların islewden ibarat dep belgilengen úrp-ádetleri hám dástúrleri sebep bolmaqta. Qıyınshılıqlar aymaqtaǵı hayallar salamatlıǵı hám olardıń social-ekonomikalıq múmkinshiliklerine tikkeley tásir kórsetetuǵın awır ekologiyalıq jaǵday sebepli jáne de kúsheymekte. Bul, bir tárepten, qaraqalpaq tilinde túsindiriw jumıların kúsheytiwdi, ekinshi tárepten, hayal-qızlardı isbilermenlik iskerligine tartıw boyınsha anıq maqsetli ilajlardı ámelge asırıwdı talap etedi.

- Gender teńligin ámelde qollanıw boyınsha kórilip atırǵan ilajlar hayal-qızlardı mámleketlik basqarıw uyımlarındaǵı basshılıq lawazımlarına belgilew ámeliyatın keńeytiw, hayal-qızlardı siyasiy partiyalar iskerligi hám saylawaldı úgit-násiyatlaw jumılarına, bántlik boyınsha, sonday-aq, jámiyettegi miynet migraciyası, xojalıq júrgiziw, densawlıqtı saqlaw, bilimlendiriw sıyaqlı genderlik teńsizlik ushırasatuǵın tarawlarǵa keń tartıw hám olardı qatnasıwın jáne de aktivlestiriw, hayallarǵa qatnaslı zorlıqtı azaytıw, byudjet siyasatın ámelge asırıw, sol arqalı jaqın keleshekte genderlik teńsizlikti tolıq saplastırıw ushın shárt-shárayatlar jaratıwdı óz ishine alıwı lazım.

- Gender teńsizligi boyınsha orın alǵan jaǵday analizi Ózbekstan Respublikasında 2030-jılǵa shekem gender teńlikke erisiw boyınsha Strategiyanı ámelge asırıw ruwxında Qubla Aralboyı aymaǵında puqaralıq jámiyet institutları iskerligin túpten jetilistiriw zárúrligin kórsetedi.

- Jámiyettegi tiyisli úrp-ádetlerde, onıń mádeniy-etnikalıq faktorlarına sinip ketken hayallarǵa qatnaslı tikkeley bolmaǵan kemsitiw kórinislerin esapqa alǵan halda, shet el tájiriybesinen keń paydalanıw jáne onıń social-ekonomikalıq rawajlanıwı tiykarında gender statistikası metodologiyasın jetilistiriw, onı Qubla Aralboyı sharayatında sınaqtan ótkeriw zárúr.

- Ózbekstan Respublikasında 2030-jılǵa shekem gender teńligine erisiw strategiyası Qaraqalpaqstanda aymaqtıń ózgeshelikleri sonday-aq, gender teńsizligine tásir etiwshi ekologiyalıq jaǵday esapqa alınǵan halda ámelge asırılıwı kerek.

- Gender teńligi ideyaların túsindiriw hám ǵalabalastırıw maqsetinde Qubla Aralboyı aymaǵında bul másele boyınsha xalıqaralıq konferenciya ótkeriw maqsetke muwapıq boladı.

- Aymaқтағы hayallar mashqalaların túsindiriw, anıqlaw hám keń jarıtıw maqsetinde Qaraqalpaqstan Respublikasında hayal-qızlar ushın qánigelestirilgen ilimiy-ámmebap basılıw shólkemlestiriw usınıs etiledi. Onıń áhmiyetli ózgesheligi Internette hám Telegram sıyaqlı sociallıq tarmaqlarda bar ekenligi bolıwı kerek.

- Akademikalıq ortalıqqa gender teńligi máselelerin (sonday-aq, jańa oqıw baǵdarlamaları arqalı)engiziw, ilimiy-izertlew jumısların alıp barıw hám respublikamızda gender teoriiyası hám gender máselelerin ilimiy talqılaw ushın shárt-shárayatlar jaratıw maqsetinde Qaraqalpaqstan Respublikası joqarı oqıw orınlarınan biriniń bazasında gender izertlewleri orayın shólkemlestiriw zárúr dep esaplaymız.

- Joqarıda atap ótilgenlerden kelip shıǵıp, mámleket tárepinen kórsetilip atırǵan materiallıq hám basqa járdemler menen bir qatarda hayal-qızlarǵa da shárt-shárayat hám ózleri pul tabıw múmkinshiligin jaratıw zárúr. Áyne ekonomikalıq belsendilik, isbilermenlik hám hayal-qızlardıń bántligin támiyinlew hayal-qızlardıń baslamaların rawajlandırıw, jámiyettegi hám shańaraқтаǵı ornın hám rolin kúsheytıwdiń tiykarǵı faktori bolıp tabıladı.

Juwmaq ornında sonı aytıp ótpekshimiz, joqarıda ayılǵan usınıslardıń ámelge asırılıwı, biziń pikirimizshe, Qubla Aralboyı aymaǵında mádeniy-etnikalıq faktorlardı esapqa alǵan halda gender teńligin támiyinlew boyınsha jumıslardıń nátiyjeliligin (sol qatarda innovaciyalıq kontekstte de) arttırıwǵa xızmet etedi.

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI HUZURIDAGI DAVLAT
BOSHQARUVI AKADEMIYASI HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR
BERUVCHI DSc 29.12.2018. S.23.02 RAQAMLI ILMIY KENGASH**

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI

SEITOVA ZUXRAXON PIRJANOVNA

**JANUBIY OROLBO'YI XOTIN-QIZLAR GENDER TENGLIGINI
TA'MINLASHNING IJTIMOY MADANIY XUSUSIYATLARI**

22.00.02 – Ijtimoiy tuzilish, ijtimoiy institutlar va turmush tarzi

**SOTSILOGIYA FANLARI DOKTORI (DSc) DISSERTATSIYASI
AVTOREFERATI**

Toshkent – 2024

Sotsiologiya doktori (DSc) dissertatsiyasi mavzusi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestasiya komissiyasida B2022.3.DSc/S35 raqam bilan ro'yxatga olingan.

Doktorlik dissertatsiyasi Mirzo Ulugbek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetida bajarilgan.

Dissertatsiya avtoreferati to'rt tilda (qoraqalpoq, o'zbek, rus, ingliz (rezyume)) Ilmiy kengash veb-sahifasida (<https://dba.uz/uz/avtoreferatlar>) va "ziyonet.uz" Axborot ta'lim portalida (www.ziyonet.uz) joylashtirilgan.

Ilmiy maslahatchi:

Seitov Azamat Polatovich
sotsiologiya fanlari doktori, professor

Rasmiy opponentlar:

Kaxxorov Abdulaxad Ganievich
sotsiologiya fanlari doktori, professor

Nurmatova Mukarrama Ahmedovna
falsafa fanlari doktori, professor

Bayrieva Almagul Kurbanovna
siyosiy fanlari doktori (DSc), professor

Etakshi tashkilot:

**«Ijtimoiy fikr» Respublika jamoatshilik
fikrini o'rganish markazi**

Dissertatsiya himoyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvi akademiyasi huzuridagi DSc 29.12.2018. S.23.02 raqamli Ilmiy kengashning 2024 yil "24_may soat 10-00_dagi majlisida bo'lib o'tadi. (Manzil: 140104, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 45. Tel: 0(371) 232-60-47; faks 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz.

Dissertatsiya bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi davlat boshqaruvlari akademiyasi axborot resurs markazida tanishish mumkin (№-136 raqam bilan ro'yxatga olingan). (Manzil: 140104, Toshkent shahri, Islom Karimov ko'chasi, 45. Tel: 0(371) 232-60-47; faks 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz.

Dissertatsiya avtoreferati 2024 yil «___» _____ kuni tarqatildi.
(2024 yil «___» _____ dagi ___ raqamli reestr bayonnomasi.)

M.B.Bekmurodov

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash raisi,
sociologiya fanlari doktori (DSc), professor

Sh.M.Sodikova

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash
kotibi, sotsiologiya fanlari doktori, professor

T.B.Matibaev

Ilmiy darajalar beruvchi ilmiy kengash
qoshidagi Ilmiy seminar raisi, sotsiologiya
fanlari doktori, professor

KIRISH (fan doktori (DSc) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati. Dunyoda erkaklar va ayollar bir vaqtning o'zida an'anaviy rol stereotiplari va yangi qadriyatlar ta'siri ostida qolmoqda. Xotin-qizlarning jamiyatdagi roli va o'rnini haqidagi an'anaviy tushunchalar hamda jahon miqyosida tasdiqlangan va mamlakat darajasida qonunchilik bilan qabul qilingan xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari ta'minlanishi to'g'risidagi qoidalar o'rtasidagi qarama-qarshilik sharoitida zamonaviy huquqda belgilangan me'yorlarni hayotga tatbiq etish va hozirgi kunda erkaklar va ayollar tomonidan tanlov va qarorlar qabul qilinishi amalda qanday sodir bo'layotganligi, hayotimizning barcha jabhalarida uchraydigan gender tengsizligi namoyon bo'lishi holatlarini bartaraf qilish qay darajada uddalanayotganligini o'rganish masalalari keskinlashmoqda.

Dunyoda gender tengligi bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilmoqda. "Gender tadqiqotlari" atamasi 1980-yillarda AQSh va G'arbiy Yevropa mamlakatlari universitetlarida tegishli kafedra va fakultetlarning ochilishi bilan paydo bo'lgan. Shu bilan birga, gender muammolari bilan shug'ullanadigan tadqiqot markazlari tashkillashtirila boshlagan. Ayollarni o'rganishdan kelib chiqqan gender tadqiqotlari e'tiborni ayollarning tengsiz mavqeini o'rganishdan kengroq ijtimoiy kontekstga - gender tizimini tahlil qilishga o'tkazdi. Gender masalalari bo'yicha zamonaviy ta'lim dasturlari global yo'nalishga ega. Shu bilan birga, alohida hodisalarning gender jihatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan ko'plab asarlar va zamonaviy gender tadqiqotlari vazifalarini sotsiologik tushunishni ta'minlaydigan ishlar o'rtasida teng bo'lmagan munosabatlar mavjudligini ta'kidlash kerak.

Mavjud sharoitlarga an'anaviy moslashish o'rniga tenglik tamoyilini amalga oshirish uchun tanlangan yondashuvlar va strategiyalar qanchalik samarali ekanligini o'rganish ham dolzarbdir. "Muammoli" hudud hisoblangan va mamlakat rahbariyati tomonidan alohida e'tibor qaratilayotgan Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida bu boradagi masalalar ayniqsa dolzarbdir. Lekin shuni tushunish kerakki, Janubiy Orolbo'yi ijtimoiy-iqtisodiy muammolardan tashqari, gender masalalariga kuchli ta'sir ko'rsatadigan o'ziga xos madaniy va etnik xususiyatlarga ega. Binobarin, Janubiy Orolbo'yida gender tengligi muammosini o'rganish dolzarb vazifa bo'lib, bu bizga gender tengligining tegishli mexanizmlarining samarali ishlashiga to'sqinlik qilayotgan yoki uni rag'batlantirayotgan madaniy va etnik omillarni aniqlash, Janubiy Orolbo'yi mintaqasida yashaydigan erkaklar va ayollarning ijtimoiy rollarni tanlashining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va gender tengligi masalasini hal etishning asosiy muammolari va istiqbollari belgilash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentyabrdagi O'RQ-562-son «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida»gi va O'RQ-561-son «Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida»gi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida», 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-

son Farmon, BMTning «2030 yilgacha barqaror rivojlanish sohasida milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi (20.10.2018) hamda «2030 yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirishni jadallashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi (21.02.2022) qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi PF-158-son «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida, 2018 yil 2 fevraldagi PF-5325-son «Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonlari, 2019 yil 7 martdagi PQ-4235-son «Xotin-qizlarning mehnat huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga oid chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarorlarida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga bog'liqligi. Mazkur tadqiqot respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo'nalishi doirasida bajarilgan.

Dissertatsiya mavzusi bo'yicha xorijiy ilmiy tadqiqotlar sharhi. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoyalashning konseptual asoslari va innovatsion tendensiyalarini o'rganishga yo'naltirilgan ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari hamda universitetlari, jumladan, Women in German Society (Germaniya), French-Australian Business Womens Association (Frantsiya), University of Nottingham (Buyukbritaniya), Western Michigan University, Golden Gate University, Office of Global Womens Issues, University of Maryland (hammasi AQShda), University of Mataram (Indoneziya), Nemis jamiyatidagi ayollar (Germaniya), Frantsiya-Avstraliya ishbilarmon, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST), Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT), Rossiya Fanlar akademiyasining Sotsiologiya institutida olib borilmoqda.

Jahonda olib borilgan tadqiqotlardan qator, jumladan, quyidagi ilmiy natijalar olingan: Ilmiy tadqiqotlar muntazam ravishda olib boriladigan Golden Geyt universiteti (AQSh), Oliy ta'lim tizimida gender tengligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy, siyosiy va madaniy omillarni o'rganish bo'yicha tadqiqotlar olib boriladigan G'arbiy Michigan universiteti (AQSh), xotin-qizlar huquqi uchun kurash siyosati o'rganilayotgan Merilend universiteti (AQSh), ayollarga qarshi kurash, migratsiya jarayonlari va oilaviy zo'ravonlik bo'yicha tadqiqotlar olib borilayotgan Nottingham universiteti (Angliya), xotin-qizlarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurash asoslarini kuzatishlar orqali tadqiqotlar olib borilayotgan Mataram universitetini (Indoneziya) masalalarini qamrab oladi.

Jahon amaliyotida gender huquqlarini ta'minlash muammolari bo'yicha sotsiologik tadqiqotlar o'tkazishning hozirgi tendentsiyalari orasida qiyin hayotiy vaziyatda bo'lgan ayollar muammolarini hal qilish, ularning bandligini ta'minlash, ularni zulm va zo'ravonlikdan himoya qilish, oiladagi zo'ravonlikning oldini olish, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash yo'llarini aniqlash bo'yicha tadqiqot

mavzularini ajratib ko'rsatish mumkin.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Gender tengligi muammolari, jumladan, xotin-qizlarning turmush darajasini oshirishning turli jihatlarini jahon ijtimoiy tafakkuri va zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keng o'z aksini topgan. Ular ijtimoiy falsafa, sotsiologiya, psixologiya, siyosatshunoslik va boshqa ijtimoiy fanlar vakillari tomonidan ko'rib chiqildi.

G'arb sotsiologiyasida erkak va ayolning mavqei evolyutsion nazariya kontekstida ko'rib chiqqan G.Spenser, erkak va ayollarning jamiyatdagi mavqei masalasini o'rgangan olimlar E.Dyurkgeym, G.Zimmel, P.Sorokin, gender masalalarini tizimli-funksional tahlil prizmasi orqali ochib bergan T.Parsons, xorijiy olimlarning nazariy jihatlarini ko'rib chiqqan B. Anderson va M. Fuko gender tengligini odamlarning madaniy hayotidagi ijtimoiy muammolar bilan uyg'unlikda o'rganishsa, J.Tyorner, E.Smit, T.Kun bu masalani diniy e'tiqod bilan bog'lagan. E. Erikson, M. Mid va R. Mills gender masalalarini aqliy xususiyatlar doirasida o'rgangan. P. Berger va T. Lukman - gender tengligini yagona ijtimoiy organizmning bir qismi deb hisoblagan. S. Shulman, P. Al'ter va K. Levinlar uni milliy-etnik jarayon sifatida o'rgangan. Sotsiologik yondashuvlar tizimida X.Bekker va D.Tomsonlar tomonidan "ijtimoiy shartnoma" nazariyasi talqini taklif qilingan, E. Erikson, K. Mangeym, Xose Ortega-Gasset, I. Gofman, P. Burd'e, I. Kon, P. Nora, T. Shanin kabi tadqiqotchilargender masalalarini ijtimoiy hodisa sifatida ijtimoiy-madaniy kontekstda "avlodlar muammosi" nuqtai nazaridan o'rganish g'oyasini ilgari surgan. Psixoanaliz doirasidagi tadqiqotlar ham muhim rol o'ynadi. MDH davlatlarida S. Abashin, Zdravomislova, I. Shteynberg, N. Lebedeva, G. Soldatova, S. Ikonnikova, L. Ionin, T. Stefanenko, N. Antonovanning gender masalalarini jamiyatda o'z-o'zini anglash, ijtimoiy-madaniy tajriba, madaniy-tarixiy xotira va ijtimoiy-madaniy meros masalalari ilmiy tadqiqotlarida mazmun-mohiyati, qamrovi, tamoyillari, maqsadli yo'nalishlari tahlil qilingan.

Mamlakatimiz olimlari milliy mentalitet va o'zlikni anglashning sotsiologik jihatlarini M.Bekmurodov, R.A. Ubaydullaeva, M.G'anieva, N.Aliqoriev, T.Matiboev, ijtimoiy va diniy omillar R.T. Ubaydullaeva, A. Umarov, A. Xolbekov, K. Kalanov, B.Farfiev, N.Latipova, izchillik va avlodlararo munosabatlar tizimi o'z tadqiqotlarida gender tengligini ta'minlashning madaniy-etnik jihatlarini asoslab bergan Sh.Sodiqova, A.Seitov, S.Kalanovlar tomonidan o'rganilgan. Sh.Madaeva O'zbekiston sharoitida gender tengligining antropologik jihatlarini alohida ilmiy natijalarni e'lon qilganlar²⁴.

T.K. Narbaevaning "O'zbekistonda ayollarni ijtimoiy himoya qilish tizimi samaradorligini oshirishning innovatsion modeli" tadqiqoti alohida e'tiborga loyiq²⁵. Muallif mazkur ishida mamlakatimizda aholini ijtimoiy muhofaza qilish siyosatini amalga oshirishning huquqiy muhitini yaratib, hozirgi iqtisodiy islohotlar jarayonida ijtimoiy o'z echimini kutayotgan ijtimoiy muammolarni o'zida mujassam etgan himoya tizimi ishlaganligi sababli uning mazmun-mohiyati O'zbekiston

²⁴ Mazkur mutafakkirlar, olim va tadqiqotchilarning asarlari dissertatsiyaning "Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati" da keltirilgan.

²⁵ Нарбаева Т.К. Ўзбекистонда хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими самарадорлигини оширишнинг инновацион модели: ... соц.фан.буйича фалсафа доктори (DSc) автореферати. -Тошкент, 2020.

Respublikasi Konstitutsiyasi va qabul qilingan qonunlarda o'z ifodasini topganligini ta'kidlagan. Shuningdek, dissertatsiyada "Ijtimoiy himoya" tushunchasining genezisi ham tahlil qilinadi, tadqiqotchi O'zbekiston xalqi azaldan ijtimoiy himoya sohasida boy tajribaga ega bo'lganligini, bu nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lib borayotganini asoslaydi.

M.K.G'afforovning "O'zbekistonda ayollarning ijtimoiy-madaniy qiyofasini o'zgartirish tendentsiyasi" tadqiqotini alohida ta'kidlash lozim, muallif ushbu ishida dunyodagi ayollarning ijtimoiy-madaniy qiyofasining o'zgarishi, sotsial-madaniy omillar, gender tengligi, ayollar rolining o'zgarishi, o'z-o'zini hurmat qilish, o'z-o'zini anglash va ijtimoiy-madaniy omillar, ijtimoiy faollik va ijtimoiy harakatchanlik, dunyoqarashning o'zgarishi, huquq va imkoniyatlarni kengaytirish, shuningdek, ayollar bandligi, siyosiy etakchilik, ta'lim va ayollarning migratsiya shakllarini tizimli tahlil qilish zarurati kabi masalalarni asoslaydi.

Qoraqalpog'istonda P.Seitov, K.Xudaybergenov, Y.Alimbetov, A.Berdimuratova, T.Qayipbergenov, S.Baxadirova, B.Qoshanov, M.Karlibaev, A.Djumashev, D.Saburova, B.Ketebaeva, Ya.Abdullaeva, M.Maksetova, U.Xudaybergenova, E.Asamadinov, A.Muratbaeva, G.Saparova, M.Niyzimbetov, U.Abduraxmonov, 3.Qurbanova, Z.Esnazarovalar, G.Esemuratova, Z.Kallibekova, N.Ibragimova, X.Kadirova, M.Dawletiyarov²⁶ kabi mahalliy olimlarning tadqiqotlarida falsafiy, tarixiy, madaniy, fol'klor va etnografik nuqtai nazardan ko'rib chiqilgan, lekin gender masalasi otarlicha o'rganilmagan.

Jamiyatning hozirgi holati, tendentsiyalari va rivojlanish istiqbollarini hisobga olgan holda olib borilgan keng qamrovli tadqiqotlar. Qolaversa, qoraqalpoq xalqining aqliy (mental) xususiyatlari sotsiologiya fanlari tizimida shu nuqtai nazardan har tomonlama o'rganilmagan. Sotsiologiya fani doirasida Janubiy Orolbo'yi aholisining gender tengligi masalalari aniq sotsiologik tadqiqotlarga asoslangan holda o'rganilmagan. Ushbu xususiyatlarni ilmiy nuqtai nazardan chuqurroq o'rganish imkonini beradigan keng qamrovli sotsiologik tadqiqotlar o'tkazilmagan.

Dissertatsiya tadqiqotining dissertatsiya bajarilgan ilmiy tashkilot yoki ta'lim muassasasining ilmiy-tadqiqot ishlari rejaları bilan bog'liqligi. Dissertatsiya ishi Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining "O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy siyosatni rivojlantirish va takomillashtirish" yo'nalishi bo'yicha (2017-2022 yillar, №1 son I-1-1504) ilmiy innovatsion loyihasi doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi. Janubiy Orolbo'yida gender tengligini ta'minlashning madaniy va etnik jihatlarini aniqlash va sotsiologik tahlil qilish orqali tegishli tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

Janubiy Orolbo'yida gender tengligini ta'minlash bo'yicha davlat siyosati masalalarini hal etish tendentsiyalari va istiqbollarini belgilash;

ayollarning ijtimoiy munosabatlardagi rolini sotsiologiya tomonidan nazariy

²⁶ Mazkur mutafakkirlar, olim va tadqiqotchilarning asarlari dissertatsiyaning «Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati»da keltirilgan.

tushunish genezisini o`rganish;

gender tengligi mezonlarini va ularning ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini ko`rib chiqish;

gender tadqiqotlari nazariyasi va metodologiyasini tahlil qilish;

shaxs tushunchasining mazmun va mohiyatini, gender tengligi va ayollar huquqlarini ta`minlash muammosini tahlil qilish;

gender tengligi masalasining sotsiologik jihatini ko`rsatish;

Janubiy Orolbo`yi aholisining madaniy va etnik xususiyatlari kontekstida gender tengligining hal etilmagan muammolari oqibatlarini aniqlash;

Janubiy Orolbo`yi mintaqasining o`ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda hozirgi O`zbekistonda gender tengligini ta`minlash masalalarini islohotlarning muhim yo`nalishi sifatida ko`rib chiqish;

Orolbo`yi ayollarining qadriyat yo`nalishlari tizimini va ularning motivatsion munosabatlarini aniqlash;

Janubiy Orolbo`yidagi gender muammolari hal etilishi darajasining sotsiologik jihatini tahlil qilish;

muallifning sotsiologik tadqiqotlari natijalari asosida qoraqalpoq jamiyatini zamonaviy o`zgartirish davridagi gender siyosatining xususiyatlarini aniqlash;

Janubiy Orolbo`yi mintaqasi sharoitida ayollarga nisbatan kamsitishning turli shakllari mavjudligi muammolari va zararli gender stereotiplari mavjudligini ko`rib chiqish;

Janubiy Orolbo`yi mintaqasida gender tengligi muammolarini hal qilish tendentsiyalari va istiqbollarini aniqlash;

- tadqiqot mavzusi bo'yicha tegishli tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obykti Janubiy Orolbo`yi xalqi hayotida gender tenglik holati.

Tadqiqot predmetini Janubiy Orolbo`yi mintaqasida gender tengligini ta`minlashning madaniy va etnik jihatlari tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ish T.Parsonsning strukturaviy-funksional tahlil qoidalariga asoslanadi, bu esa gender rollariga nisbatan ularning erkaklar va ayollar tomonidan bajariladigan ijtimoiy funktsiyalar bilan shartlanganligini ko'zda tutadi.

Bundan tashqari, O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan mamlakatda gender tengligini ta`minlash sohasida ilgari surilgan qoidalar eng muhim metodologik rol o`ynaydi.

Tadqiqot usullari. Tadqiqot ishi ilmiylik, mantiqiylik, sotsiologik yondashuv va tarixshunoslik tamoyillariga asoslanadi. Bundan tashqari, ishda kompleksli, qiyosiy, hujjatlarni tahlil qilish usuli va boshqalar ishlatilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

Qoraqalpog`iston jamiyatining yalpi transformatsiyalashuvi sharoitida gender tenglikni ta`minlashda Janubiy Orolbo`yi mintaqasidagi madaniy va etnik jihatlarni etiborga olib mazkur jarayonni bosqichma-bosqich pozitiv yo`nalishga restrukturizatsiashtirilishi kontseptual sotsiologik asoslantirilgan;

zamonaviy insonparvarlik tamoyillariga, umumbashariy nazariyalarga asoslanib, qoraqalpoq xalqining o`ziga xos milliy xususiyatlarini hisobga olgan holda ijtimoiy faolligini ta`minlash va mehnat faoliyatini amalga oshirish borasidagi

ayollarning gender tengligi kontsepsiyasi ishlab chiqilgan;

asrlar mobaynida an'anaviy voqelik sifatida turmush tarziga singdirib kelingan mahalliy stereotiplarni Yangi O'zbekistonda jadal transformatsiyalashayotgan yangi Qoraqalpog'iston mentalitetiga moslashtirishda umumlashtiruvchi natijalarga erishiladigan yangi universal mezonlar ishlab chiqilgan;

Janubiy Orolbo'yi mintaqasini innovatsion rivojlantirish asosida xotin-qizlar faoliyatining uzluksiz takomillashtirishi, ularning salohiyatini inson kapitali nuqtai nazaridan oshirishga qaratilgan o'zini o'zi identifikatsiyalovchi model ishlab chiqish orqali gender tengligiga erishilishi sotsiologik asoslantirilgan;

o'zgarib borayotgan qoraqalpoq jamiyatida gender tenglikni ta'minlashga yonaltirilgan stereotiplarni aniqlash orqali genderning biologik kategoriya sifatidagi jins va ijtimoiy munosabatlardagi barqarorligini saqlash, rollarining o'zgarib borish xususiyatlari aniqlangan.

Tadqiqotning amaliy natijalari quyidagilarda namoyon bo'lgan:

Ijtimoiy jarayonlarning kelajakdagi o'zgarishlarini sotsiologik tushunishning zamonaviy nazariy kontsepsiyalarini to'ldirish, sotsiologik tadqiqotlar metodologiyasi va vositalarini takomillashtirish, gender sotsiologiyasi, oila sotsiologiyasi, etnosotsiologiya, madaniyatshunoslik, antropologiya, ijtimoiy ish, gerontologiya kabi fanlarning umumiy nazariy jihatlarini boyitish shuningdek, ushbu mavzu bo'yicha keyingi ilmiy tadqiqotlar olib borishda ishlatilishi mumkin.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundan iboratki, globallashtiruv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda Prezident Sh.M. Mirziyoevning olib borilayotgan islohotlar samaradorligini yanada oshirish tamoyillari va tubdan yangi g'oyalarni amalga oshirish, mamlakatni modernizatsiya qilish va hayotning barcha jabhalarini liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlarini hayotga tatbiq etish uchun tutgan yo'lining to'g'riligi tasdiqlangan.

Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan amaliy tavsiyalar va xulosalardan davlat va jamoat organlari faoliyatida, shuningdek, ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida foydalanish mumkin.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi o'tkazilgan aniq sotsiologik tadqiqotlarning reprezentativligi, aholining turli qatlamlari vakillarining fikr va mulohazalari yoritilishi, respublika va xalqaro miqyosdagi ilmiy anjumanlar materiallarining to'plamlarda, Oliy attestatsiya komissiyasi ruyxatidagi jurnallar va xorijiy ilmiy jurnallarda chop etilishi, ularning ilmiy aprobatatsiyadan o'tkazilishi, xulosalar, takliflar va tavsiyalarning amaliyotga tatbiq etilishi, olingan natijalarning vakolatli tashkilotlar tomonidan tasdiqlanishi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Gender tengligining madaniy va etnik jihatlariga oid nazariy tushunchalar ilmiy muomalaga kiritildi, shuningdek, oliy o'quv yurtlarida "Oila sotsiologiyasi", "Gender sotsiologiyasi" «Oila va gender sotsiologiyasi», «Ijtimoiy siyosat», «Sotsial siyosat modellari», «Inson resurslari sotsiologiyasi», «Sotsiologik tadqiqotlarni loyihalash kontsepsiyalari» fanlari bo'yicha o'quv dasturlarini takomillashtirish, darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar tayyorlash va takomillashtirishda foydalanilganligi bilan belgilanadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, olingan natijalarni Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyati xotin-qizlarining ijtimoiy muammolarini hal etish, innovatsion mexanizmlarni ishlab chiqish, gender tengligini ta'minlash tizimi samaradorligini yanada oshirish, ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan loyihalar, normativ-huquqiy asoslarni takomillashtirish bo'yicha maqsadli davlat dasturlarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin. Dissertatsiya ishining xulosa va tahlillaridan mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash, bandlik va mehnat munosabatlari, adliya, ichki ishlar, O'zbekiston Respublikasi innovatsion rivojlanish vazirliklari, ma'naviyat va ma'rifat markazlari, ijtimoiy himoya sohasi xodimlari va faollari o'z amaliy faoliyatlarida foydalanishlari mumkin.

Tadqiqot natijalarining joriy qilinishi. Janubiy Orolbo'yi mintaqasidagi gender tengligining madaniy va etnik jihatlarini o'rganish jarayonida olingan ilmiy natijalar va takliflarning joriy etilishi quyidagicha:

Gender tengligiga erishish bo'yicha strategik kun tartibining asosiy o'rinida gender tadqiqotlarini rivojlantirish dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda, shu munosabat bilan "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi har yili "Fuqarolar mamlakatda gender tenglikning ta'minlanishi haqida" monitoring tadqiqotini o'tkazdi. Fuqarolar mamlakatda gender tenglikning ta'minlanishi haqida telefon orqali so'rovni boshladi. Bunda e'tibor fuqarolarning gender tengligi masalalaridan xabardorlik darajasi va munosabatini aniqlash, jamiyatning turli jabhalarida gender tengligi bo'yicha aholi fikrini, shuningdek, gender tengsizligining sabablari va uni bartaraf etish yo'llari haqidagi fikrlarni o'rganishga qaratilgan. Ilmiy tadqiqot ishining natijalari mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy-ma'rifiy islohotlar mazmun-mohiyatini aholiga samarali yetkazishga xizmat qildi ("Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish 19.12.2023y. Markaz tomonidan 01-16/243-son ma'lumotnomasi).

Janubiy Orolbo'yi mintaqasida gender tenglikni ta'minlashning madaniy va etnik jihatlarini o'rganish natijalari, xususan, jamiyat hayotining turli jabhalarida gender tenglikni ta'minlash masalalariga echim topa olmaslikning salbiy oqibatlarini aniqlash natijalari; O'zbekistonda ayollarning qadriyat yo'nalishlari tizimini va ularning motivatsion munosabatlarini aniqlash; Janubiy Orolbo'yi mintaqasida ayollar huquqlarining turli shakllarda cheklanishi va gender asosidagi kamsitish stereotiplari, Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida gender tengligini ta'minlash samaradorligini oshirish yo'llari to'g'risidagi xulosalardan PZ-20170915198sonli «Qoraqalpoq jamiyatida ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishi: tarix va amaliyot» mavzusidagi amaliy loyihada foydalanildi (O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog'iston bo'limi Qoraqalpoq gumanitar fanlar ilmiy-tadqiqot institutining 02.09.2023 y. 46/1-son ma'lumotnomasi). Joriy etilgan natijalar hayotning turli jabhalarida gender tenglikni ta'minlashning tarixiy va madaniy kontekstini tushunish imkonini bergan;

Qoraqalpog'iston ayollarining qadriyat yo'nalishlari tizimi va ularning motivatsion niyatlarini aniqlash bo'yicha ilmiy tahlil va xulosalar natijalari;

zamonaviy jamiyat hayotining turli jabhalaridagi gender tengligi masalalariga echim topa olmaslikning aniqlangan salbiy oqibatlari; Janubiy Orolbo'yi mintaqasidagi ayollar huquqlarining turli shakllarda cheklanishi va gender asosidagi kamsitish stereotiplari masalalari va Qoraqalpog'iston Respublikasi sharoitida gender tenglikni ta'minlash samaradorligini oshirish yo'llari to'g'risidagi xulosalar Qoraqalpog'iston Respublikasi teleradiy kompaniyasi tomonidan "Munasibet" tele-tok-shousini tayyorlashda va «Assaloma alaykum, Qoraqalpaqstan» ko'rsatuvini tayyorlashda foydalanilgan (Qoraqalpog'iston Respublikasi Teleradiokompaniyasining 23.02.2023 yildagi 05-22/102-son ma'lumotnomasi). Xususan, tadqiqot ishida olingan natijalar gender tengligi, jamiyatimiz ma'naviy hayotining madaniy-etnik jihatlarini o'rganish masalalarini hal etish xususiyatlarini aniqlashtirilgan;

Qoraqalpog'iston Respublikasi Ma'naviyat va ma'rifat kengashining 2022-yil 28-fevraldagi 01-113-son "Yo'l xaritasi"ning "VII.Keng jamoatchilik o'rtasida milliy bayramlar va rasmiy sanalarni nishonlashga qaratilgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish" bo'limida foydalanilgan (Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi Qoraqalpog'iston bo'limining 2023-yil 20-fevraldagi 01-13/53-son ma'lumotnomasi). Xususan, gender tadqiqotlari nazariyasi va metodologiyasini ko'rib chiqish, gender tengligini ta'minlashning nazariy masalalarini o'rganish, shaxs tushunchasining mohiyati va mazmunini tahlil qilish, ayollar huquqlarini ta'minlash muammosi, gender tengligi masalasining ko'rsatilgan sotsiologik jihatlarini o'rganish natijalari respublikamizning keng jamoasi uchun ma'ruzalar o'qishda foydalanilgan;

ilmiy tadqiqotning ayollarning ijtimoiy munosabatlardagi rolining nazariy genezisi, gender tadqiqotlari nazariyasi va metodologiyasi, gender tengligini ta'minlash masalalarini nazariy jihatdan o'rganish, shaxs va gender tengligi tushunchasining ma'nosini tahlil qilish, ayollarning ijtimoiy munosabatlardagi rolini aniqlash, jamiyat hayotining turli jabhalarida gender tengligini ta'minlash masalalari bo'yicha natijalari O'zbekiston Respublikasida 2030-yilgacha gender tengligiga erishish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligining O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati tomonidan tasdiqlangan 2022 yil 22 dekabrda №SK-682-IV son «2030 yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini 2021-2022 yillarda amalga oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni tasdiqlash to'g'risida»gi dasturida foydalanildi (Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligining 2024 yil 16-aprelda 02-09-04/352-son ma'lumotnomasi). Jumladan, O'zbekistonda ayollarning qadriyatlarini, motivatsiyalariga yondashuv e'tiborga olindi, O'zbekistondagi gender muammolarining ijtimoiy jihatini tahlil qilishda qoraqalpoq jamiyati gender siyosatining o'ziga xosligini belgilovchi ilmiy xulosalarni takomillashtirishga xizmat qilgan;

Janubiy Orolbo'yida gender tengligiga erishish strategiyasini amalga oshirish doirasida 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tengligiga erishish strategiyasi amalga oshirilishining hozirgi holatini tahlil qiluvchi ilmiy tadqiqot

natijalaridan «Qoraqalpog'iston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo'mitasining 2020-2022 yillarga mo'ljallangan» 2020-yil 14-dekabrdagi 13/00-02/ 04-3242-son dasturi shuningdek, «Qoraqalpog'iston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi»ning 2021 yil 28-maydagi 01/00-03/19-6399 dasturida foydalanildi (Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashining 2024-yil 16-apreldagi 02-09/9 -04/353-son ma'lumotnomasi). Xususan, tadqiqot ishida Janubiy Orolbo'yida gender tengligi va madaniy merosni targ'ib etishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan sotsiologik tadqiqotlar, ilmiy qarashlar, g'oyalar, taklif va xulosalardan foydalanildi.

Tadqiqotning empirik asosini muallif ishtirokida olib borilgan sotsiologik tadqiqotlar tashkil etadi. Muallif olib borilgan 2022-yilning yanvar-fevral oylarida olib borilgan mamlakatimizda ayollarni ijtimoiy himoya qilish tizimi samaradorligini oshirishning innovatsion modelini yaratishga qaratilgan tadqiqot doirasida respublikamizning 16 ta tumanida va Nukus shahrida 1200 nafar respondent o'rtasida so'rovnoma o'tkazildi.

Gender tengligi masalalari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar, Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash, Mehnat va bandlik vazirliklari xodimlari, oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari o'rtasida ekspert so'rovi o'tkazildi.

Tadqiqot natijalarining aprobatsiyasi. Tadqiqot natijalari 5 ta respublika, 3 ta xalqaro ilmiy va amaliy konferensiyalarda ma'ruzalar shaklida sinovdan o'tkazildi.

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinishi. Tadqiqot mavzusida 34 dan ortiq ilmiy ishlar chop etildi, jumladan, 1 ta monografiya, O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlarda 23 ta maqola (9 tasi respublika ilmiy jurnallarda, 14 tasi xorijiy jumallarda) nashr etilgan.

Dissertatsiyaning tuzilishi va hajmi. Dissertatsiya tarkibi kirish, to'rtta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati va ilovalardan iborat. Ishning asosiy hajmi 275 betni tashkil etdi.

DISSETATSIYANING ASOSIY MAZMUNI

Dissertatsiyaning «**Kirish**» qismida tadqiqot ishining dolzarbligi va zarurati, tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining asosiy ustuvor yo'nalishlariga mosligi, muammoning o'rganilganlik darajasi, tadqiqotning dissertatsiya bajarilgan oliy ta'lim muassasasining ilmiy tadqiqot ishlari rejalari bilan bog'liqligi, tadqiqotning maqsadi, vazifalari, ob'ekti, predmeti va usullari, ilmiy yangiligi, amaliy natijalari, tadqiqot natijalarining ishonchliligi, ilmiy-amaliy ahamiyati, amaliyotga joriy etilganligi, aprobatsiyasi, nashr etilgan ishlarning soni, dissertatsiyaning tuzilishi asoslangan.

«**Janubiy Orolbo'yidagi gender tengligini o'rganishning nazariy va uslubiy masalalari**» deb nomlangan birinchi bobda gender mavzusidagi gender tengligi masalalari va tegishli sotsiologik nazariyalarga ustuvor ahamiyat berilgan tadqiqotlarining nazariy va metodologik asoslari ochib berilgan. Gender sotsiologiyasining "gender rollari", "gender stereotiplari", "gender identiklik",

"gender identifikatsiyasi" va boshqalar kabi asosiy tushunchalar ko'rib chiqiladi. Muallif ayollar huquqlari va gender tengligini ta'minlashning madaniy va etnik jihatlarini adaptiv funktsiyalarning sezgir ko'rsatkichi bo'lgan o'z-o'zini anglashning asosiy tarkibiy qismlari ekanligini ta'kidlaydi.

Gender tengligi muammosi eng dolzarb muammolardan biri bo'lib, uning genezisi qadimgi davrlarga borib taqaladi. Ammo, ilmiy tushunish kontekstida va sotsiologik bilimlarning rivojlanishi kontekstida munozaralar faqat XIX asrda boshlangan.

G.Spenser, E.Dyurkgeym, G.Zimmel, P.Sorokinlarning tadqiqotlari ilmiy g'oyalar rivojiga katta hissa qo'shdi. Masalan, G.Spenser uchun erkaklar va ayollar o'rtasidagi imkoniyatlar tengsizligi "tabiiy" ko'rinadi, chunki bu uning davriga xos holat. Shu bilan birga, erkaklar va ayollar o'rtasidagi munosabatlar rivojlanishining evolyutsion modeli uning gender tengligi kontseptsiyasini rivojlantirishga qo'shgan hissasi bo'ldi. Bu o'zaro ta'sir erkaklar va ayollarning muayyan ijtimoiy funktsiyalarni bajarishiga asoslanadi.

E.Dyurkgeym erkaklar va ayollar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini ortib borayotgan jismoniy va madaniy farqlanish bilan bog'ladi. Ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot evolyutsiyasi bu (jismoniy ko'rinishdan boshlanib, miya tuzilishigacha) farqlarning tobora sezilarli bo'lishiga olib keldi. Erkaklar va ayollar o'rtasidagi ijtimoiy rollar va funktsiyalarni bajarishdagi farqlar shundan kelib chiqadi. Nikoh institutining o'zi bunday farqlarning namoyon bo'lishiga yordam berdi. Ayollarning jismoniy fazilatlarini ularning axloqiy fazilatlariga qaraganda past rivojlangan bo'lib, ular harbiy to'qnashuvlarda, siyosiy jarayonlarda, shuningdek, ijtimoiy faoliyatning boshqa faol turlarida ishtirok etishdan chetlashtirildi va ularning asosiy funktsiyalari oila bilan bog'liq bo'ldi.

Ammo dissertantning fikricha, bunday yondashuv gender tengsizligining oila ichidagi zo'ravonlik yoki majburlash, ayollarning faqat haq to'lanmaydigan uy-ruzg'or ishlari bilan band bo'lishi kabi jihatlarini mustahkamlaydi.

P.Sorokin ham oila institutini evolyutsiya natijasi deb ko'rsatadi. Uning ta'kidlashicha, bu evolyutsiya hali yakuniga etmagan, shu sababli hozir ham avvalgi shakllarning yo'qolishi va yangilarining paydo bo'lishini kuzatish mumkin. Hozirgi davrdagi oilalarda erkak va ayol o'rtasidagi bunday ittifoq asoslarining zaiflashishini kuzatish mumkin, bu ular o'rtasidagi munosabatlarning o'zgarishi va ayolning an'anaviy hisoblangan erkak g'amxo'rlikidan «ozod bo'lishi» da namoyon bo'ladi.

G.Zimmel ayollarning itoatkorligi, qaramligi kabi holatida namoyon bo'lgan gender tengsizligini jiddiy ijtimoiy muammo deb hisobladi. Uning ta'kidlashicha, madaniyatning o'zi aslida ayollar identikligi rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan, erkaklar ustunlik qiladigan qadriyatlar tizimi aksidir. Erkak mezonlari va erkak g'oyalari ayollar uchun belgilangan ijtimoiy rollarni, ularning o'zini o'zi anglash imkoniyatlari va cheklovlarini shakllantiradi. Ayollar jamiyatda mustaqil, noyob ijtimoiy birliklar sifatida emas, balki erkaklar bilan munosabatlar prizmasi orqali qabul qilinadi. Erkak va ayol tabiati o'rtasidagi farqlarni ko'rsata turib, G.Zimmel ularning bir-biri uchun «noma'lum»ligini qayd etdi.

Shu sababli G.Zimmel uchun gender tengligi imkonsiz bo'lib tuyuldi.

Ayollarning erkaklar ega bo'lgan barcha huquqlarning barchasiga avtomatik ravishda ega bo'lishi mexanik va faqat vaqtinchalik tenglikka olib kelishi mumkin, chunki bu oilaviy ittifoqning mavjud organik shakllariga mos kelmaydi.

Shuningdek, muallifning fikricha, tadqiqot kontekstida T.Parsons tomonidan ishlab chiqilgan strukturaviy-funksional tahlil muhim rol o'ynaydi. Uning g'oyalariga ko'ra, jamiyatning tuzilishi va funktsiyalari erkaklar va ayollarning oiladagi va jamiyatdagi gender rollarini oldindan belgilab beradi.

Psixanaliz sohasidagi tadqiqotlar ham alohida o'rin tutadi, ularda biologik identifikatsiya sifatidagi jinsdan farqli o'laroq genderni ijtimoiy identifikatsiya sifatida tushunish to'ldiriladi.

XX asrning ikkinchi yarmida gender sotsiologiyasi fani shakllana boshladi, u o'z tadqiqotining markazida erkaklar va ayollarning rivojlanishi va ijtimoiy o'zaro munosabatlari, ularning ijtimoiy mavqei va munosabatlari, madaniy va ijtimoiy stereotiplarning, shuningdek, insonning biopsixologik xususiyatlarining ta'siri muammosini qo'ydi. Gender kategoriyasining o'zi va gender tadqiqotlari jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni o'rganish uchun yangi tahliliy imkoniyatlarni ochib berdi.

Shunday qilib, 1970-yillardan boshlab jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy o'zgarishlar, marksistik hamfikirlikdan chetga chiqish, jamoatchilik tomonidan ayollar bilan bog'liq ijtimoiy muammolar muhokamasi boshlanishi, mustaqil xotin-qizlar harakatining vujudga kelishi va tegishli xalqaro institutlarning kengayishi gendershunolik nazariyasi va metodologiyasining rivojlanishi va keyinchalik uni fanlar tizimida institutsionalizatsiya qilishga turtki bo'ldi. Gender tadqiqotlarida sotsial-madaniy jihatlarni tushunish kuzatila boshlaydi, unga ko'ra insoniyat jamiyati, madaniyati va munosabatlarining barcha qirralari gender xarakterga ega bo'ladi. Ijtimoiy hayotning barcha jabhalarini gender yondashuvi nuqtai nazaridan tahlil qilish, ijtimoiy jarayonlarda gender qanday shakllantirilishi va namoyon bo'lishi, buning ayollar va erkaklarga qanday ta'sir qilishi masalasi birinchi o'ringa chiqadi. Shu bilan birga, gender nazariyasi ayollar va erkaklar o'rtasidagi biologik yoki psixologik farqlar mavjudligiga shubha keltirishga urinmaydi, balki ularni ijtimoiy-madaniy baholash va talqin qilish, shuningdek, ushbu farqlar asosida hukmronlik va bo'ysunish munosabatlarini qurish muhimligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, gender ijtimoiy tabaqalanishning asosiy tamoyillaridan biriga aylanadi.

O'z harakatlarida o'zlarining gender maqomlari bilan bog'liq bo'lgan umidlarni mujassamlashtirgan holda, odamlar gender tafovutlar va shu bilan birga, ular sabab bo'ladigan (shartlaydigan) hukmronlik va hokimiyat tizimlarini qayta ishlab chiqaradi.

Dissertatsiya muallifi gender tengligi ijtimoiy munosabatlarning butun majmuasini qamrab oluvchi fundamental muammolardan biri ekanligini ta'kidlaydi. Farqlar mavjud bo'lishiga qaramay, ko'pchilik an'anaviy madaniyatlarda gender rollarini belgilashda o'xshashliklar kuzatiladi.

An'anaga ko'ra, erkak kuchli («dovyurak, qo'rqmas»), tajovuzkor, faol, qat'iyatli, mustaqil, individual yutuqlarga intiladigan va shu bilan birga o'ylab ish qiladigan, ayol esa zaif («nozik») qaram, passiv, yumshoq xarakterli, his-tuyg'uga

beriladigan va boshqalarni o'ylaydigan bo'lishi kutiladi.

Gender tengligi haqidagi asosiy tushunchalar inson huquqlarini umuminsoniy qadriyatlar sifatida tushunishga asoslangan va ayollar va erkaklar huquqlarining tengligi umume'tirof etilgan mezonga aylangan. Ishimiz doirasida biz gender tengligi atamasidan, Janubiy Orolbo'yi mintaqasini nazarda tutgan holda, aynan erkaklar va ayollar uchun teng huquq va imkoniyatlar kontekstida foydalandik, garchi dunyoning bir qator mamlakatlarida bir nechta qancha genderlarning, hattoki genderlar ko'pligining mavjudligi («gender xilma-xilligi») e'tirof etilsa ham.

Shuning uchun muallif genderning uchta asosiy nazariyasini ajratadi: gender falsafiy va postmodern kontseptsiyalarda madaniy metafora sifatida qaralib, genderni tushuntirishning uchta asosiy - biologik, ijtimoiy va ramziy (madaniy) jihatlariga asoslanadi; gender tabaqalanish kategoriyasi, ijtimoiy tabaqalanishning sinf, irq, yosh kabi ahamiyatli asosi sifatida ko'rib chiqiladi; genderning uchinchi nazariyasi bo'yicha genderga me'yoriy tartibga solish jarayonida sub'ektni erkak yoki ayol sifatida belgilaydigan ijtimoiy qurilish nazariyasi sifatida izohlanadi.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, dissertatsiya ishida xorijiy tadqiqotlarda keltirilgan gender identiklik muammosiga turlicha yondashuvlarni birdek yoritishga katta ahamiyat beriladi (T.V. Bendas, 2005; Sh. Bern, 2001; T.L. Bessonova, 1999; O.A. Voronina, 1990; I.V. Groshev, 2001; N.V. Dvoryanchikov, 2001; S.N. enikolopov, 2001; e.P. Il'in, 2002; I.S. Kletsina, 2003; I.S. Kon, 2004; I.G. Malkina-Pyx, 2006; S.A. Basow, 1980; S.L. Bern, 1987; M.e. Cemovetz va R.O. Heuson, 1978; K. Davidson, 2002; S. Emslie, K. Hunt, 2004; A. Heilbrun, 1981; R. Koestaer, J. Aube, 1995; E. Maccoby, C. Jacklin, 1974, E.N. Thompson, 2004 va boshqalar). Gender identifikatsiyasi odatda ma'lum bir jinsga ega bo'lgan shaxsni mos keladigan ijtimoiy rollar bilan aynanlashtirishni anglatadi.

Shunday qilib, gender tengligini baholash mezonlarini tanlashda metodologik xilma-xillik universal yondashuvlarni ishlab chiqishda qiyinchiliklar yoki cheklovlarni ko'rsatadi. Ta'rifi bo'yicha universal mezonlarni ishlab chiqishga harakat qilish sababli ba'zi umumlashtiruvchi natijalarni olish istagiga tayangan holda, u yoki bu jamiyatlarning ijtimoiy-madaniy xususiyatlari e'tiborga olinmay qoladi. Janubiy Orolbo'yi mintaqasi misolida esa mintaq va unda yashovchi aholining xususiyatlarini to'liqroq hisobga oladigan boshqa mezonlar asosida tahlil o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Dissertatsiya ishining **“Gender tengligi sotsiologik kategoriya sifatida”** deb atalgan ikkinchi bobida bir-biri bilan bog'liq bo'lgan shaxs, gender tengligi, ayollar huquqlarini ta'minlash tushunchalari ochib berilgan. Shaxsning yagona umume'tirof etilgan ta'rifi yo'q, ammo eng umumiy ma'noda shaxs-bu individuumning, uning ichki va tashqi qiyofasini shakllantiradigan odatlari, xususiyatlari, maqsadlari va g'oyalarining noyob va yaxlit to'plami. Shaxsning noyoblighi uning identikligi (o'ziga xosligi) inson o'zini qanday anglashi (o'zini o'zi identifikatsiyalashi) va boshqalar uni qanday anglashi bilan chambarchas bog'liq.

Muallifning ta'kidlashicha, psixoanaliz nazariyasi azaldan shaxsni tadqiq qilishning asosi bo'lib kelgan. Shaxsning sotsiallashtirish nazariyasi identiklikni aniqlash jarayoniga oid tadqiqotlarni o'z ichiga boshladi.

T.Parsons(funksionalizm)g`oyalari va E.Eriksonning identiklik nazariyasini ikkita asosiy nazariya sifatida ko`rsatish mumkin.Masalan, shaxsga psixologik yondashishda u individuumga xos bo`lgan, ruhiy tendentsiyalar,komplekslar,emotsiyalar va his-tuyg`ularning xarakterli tuzilishiga ega ma`lum bir uslub sifatida qaraladi.Sotsiologik yondashuv shaxsni uning ijtimoiy guruhdagi mavqei, uning o`z roli haqidagi tushunchasi nuqtai nazaridan o`rganishni o`z ichiga oladi, chunki shaxsning shakllanishida boshqalarning fikri katta rol o`ynaydi.Shaxsni o`rganishga psixologik yondashuv uning individual xususiyatlariga, ruhiy moyilliklariga, komplekslariga, emotsiyalari va his-tuyg`ulariga qaratiladi.

Globalashuv jarayonlari va yangi axborot inqilobi shakllangan nazariy tushunchalarning o`zgarishiga olib keldi. J.Fridman va Z. Baumannning kontseptsiyalarida atrofdagi muhit dinamikasi va o`zgarishlari tufayli kelib chiqadigan identiklikning o`zgaruvchanligi, shuning uchun shaxs doimiy ravishda moslashishga, u yoki bu xususiyatlarni o`zgartirib, o`zining "o`zgaruvchanligini" shakllantirishga majbur bo`lishiga e`tibor qaratiladi.

Stereotipik "erkak" va "ayol" rollarini o`rganishning noaniq natijalari shu bilan bog`liq, chunki erkaklar va ayollar o`rtasidagi jismoniy farqlardan tashqari, gender rollari ijtimoiy va madaniy kontekst bilan ham belgilanadi. Shu bilan birga, gender rollari jamiyatga va uning an`analariga xos bo`lgan ma`lum asosiy ma`lumotlarga asoslanadi.

Shuningdek, ushbu bo`limda gender tengligi va ayollar huquqlarini ta`minlash masalalari zamonaviy sotsiologiyada juda aniq o`rin egallaganligi qayd etilgan. Mavjud nazariy va amaliy materiallarda xotin-qizlar huquqlari va gender tengligini ta`minlash dinamikasi insonning erta yoshdan to kechiktirilgan balog`at yoshigacha bo`lgan butun umr yo`lida bosqichma-bosqich kuzatilgan. Muallif gender asosidagi o`z-o`zini anglash, «Men» obrazi yoki o`zi haqidagi tushuncha odamda darhol paydo bo`lmasligi, balki hayot davomida ko`plab ijtimoiy ta`sirlar ostida asta-sekin rivojlanib borishi kabi muhim haqiqatni qayd etadi. Shunday qilib, gender ayolning butun hayoti davomida o`zini o`zi identifikatsiyalashida markaziy o`rin tutadi.

Umuman olganda, xotin-qizlar huquqlarini ta`minlash,gender tengligi masalalarini hal etish bolalik (masalan, qiz bolaning o`zini onasiga o`xshatishi) davridan boshlab, keksalikka qadar turli bosqichlarni bosib o`tadigan uzluksiz jarayon sifatida yuzaga keladi. Bu vaqt davomida gender rollari, asosan, biologik kategoriya sifatidagi jins va ijtimoiy kategoriya sifatidagi gender o`rtasidagi munosabatlar doirasida o`zgarib boradi.

Muallif, shuningdek, gender rollarining kelib chiqishi masalasi ko`p jihatdan ochiqlicha qolayotganini, birinchi navbatda, ular qay darajada biologik omillar bilan va qay darajada sotsiologik jihatlar bilan izohlanishini ta`kidlaydi.

Marksizm XX asrda ko`p vaqtlar davomida hukmronlik qilgan mafkura sifatida erning katta qismida an`anaviy gender stereotiplarini yo`q qilish kontseptsiyasini o`zida mujassam etgan. Marksizm barcha odamlarni jinsi yoki sinfidan qat`i nazar teng deb hisobladi, binobarin marksistik kontseptsiya amalga oshirilishi natijasida genderlik tavofutlar yo`q bo`lishi kerak edi. Ammo, hozirgi jamiyatda gender

stereotiplari hali ham keng tarqalgan, garchi ular ma'lum bir jamiyatda ustunlik qilayotgan madaniy qadriyatlar va etnik g'oyalarga qarab juda farq qilsa ham.

Ayollar uyni tozalash, bolalarga qarash, ovqat tayyorlash kabi «uy yumushlari» ning asosiy qismi uchun mas'uldir va aynan ular uyda o'tirishlari kerak, degan stereotip deyarli barcha an'anaviy madaniyatlarda keng tarqalgan tushunchadir.

Shunday qilib, dissertatsiya muallifining fikricha, stereotiplarni aniqlash amalda gender tengligini o'rnatish yo'lidagi muhim vazifa hisoblanadi va bunda amaldagi ijtimoiy munosabatlar barqarorligini saqlash, mavjud gender stereotiplari va rollarining jamiyatning tarkibiy va funktsional xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqligini tushunish zarur.

Bundan tashqari, dissertatsiyaning ushbu bo'limida shaxs rivojlanishining yaxlit manzarasini ko'rib chiqishga harakat qilinadi. Birinchi navbatda, rivojlanish jarayonida yuzaga keladigan o'zgarishlar ko'p omillarga bog'liqligi va yuqori darajada individuallashtirilganligi ko'rsatilgan. Shuningdek, ontogenezning keyingi bosqichlarida gender rollari tarkibida erkak va ayol belgilarining integratsiyasi sodir bo'lishi, natijada muvaffaqiyatli moslashish bilan chambarchas bog'liq bo'lgan gender identiklikning androgin tipi shakllanishi ko'rsatilgan.

Muallif, shuningdek, davlatlar va xalqaro tashkilotlar gender tengligiga erishish uchun katta sa'y-harakatlarni amalga oshirayotganini ta'kidlaydi. BMT Barqaror Rivojlanish Maqsadlarining qabul qilinishi bilan gender tengligi borasidagi taraqqiyot sezilarli darajada tezlashishi kerak edi. Ammo garchi ayrim sohalarda gender tengligi masalalari bosqichma-bosqich hal qilinayotgan bo'lsa-da, umuman olganda, muammo hamon dolzarbligicha qolmoqda. Masalan, dunyoning aksariyat mamlakatlarida va inson huquqlariga oid deyarli barcha xalqaro shartnomalarda gender asosida kamsitish qonuniy darajada taqiqlangan bo'lsa-da, amalda gender tengligiga erishish nihoyatda qiyin. Bundan tashqari, qiyinchiliklar gender kamsitish faktlarini aniqlash va tushunish bosqichida-yoq boshlanadi. Shuningdek, "dunyo bo'ylab ayollar huquqlarini ta'minlashda sezilarli yutuqlarga erishilganiga qaramay, millionlab xotin-qizlar zo'ravonlik va kamsitishlarga duch kelishda, tenglik, qadr-qimmat va mustaqillik, ba'zan esa o'z hayotlarini nazorat qilish huquqidan mahrum bo'lishda davom etmoqda", deb qayd etiladi²⁷.

Shu bilan birga, gender tengsizligi muammosi dunyoning barcha mamlakatlariga va turli jihatlariga taalluqlidir. Shunday qilib, Evropa Ittifoqida ayollarning farovonligi erkaklarnikining 62% ni tashkil qiladi²⁸. Garchi ayollar ishda tengsizlikka duch kelsa ham, ular uyda ham tengsizlikka duch kelishadi. Dunyo miqyosida ayollar erkaklarnikiga qaraganda uch baravar ko'p xaq tulanmaydigan parvarishlash ishlarini bajaradilar. Dunyo bo'ylab ko'plab misollardan biri sifatida, «ikkilangan smena» Xitoydagi millionlab ayollar uchun hayot haqiqatidir, ular ishga ham boradi, uy ishlarining asosiy ulushini ham bajaradi. O'rtacha, ular kuniga deyarli to'qqiz soat ishlaydi, uning faqat yarmi to'lanadi. Agar barchasini qo'shsa, unda Xitoyda ayollar erkaklarnikiga qaraganda haftada o'rtacha deyarli bir kun

²⁷ Гендерное равенство и права женщин. URL: <https://www.ohchr.org/ru/topic/gender-equality-and-womens-rights> (дата обращения: 09.09.2023)

²⁸ Gender equality. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (дата обращения: 09.09.2022)

ko`proq ishlaydi<sup>29</sup>. Hindiston kabi ba`zi mamlakatlarda ayollar erkaklarnikiga qaraganda qariyb o`n baravar ko`proq haq to`lanmaydigan parvarishlash ishlarini bajaradilar. Bu hodisa rivojlanayotgan iqtisodlar bilan cheklanib qolmaydi; iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda ham ayollar ikki smenada mehnat qilayotgani doimiy haqiqatdir<sup>30</sup>. Masalan, Qo`shma Shtatlarda ayollar hali ham erkaklarnikiga qaraganda qariyb ikki baravar ko`p haq to`lanmaydigan parvarishlash ishlarini bajaradilar; ayollarning 54 foizi, ba erkaklarning atigi 22 foizi uy yumushlarining hammasini yoki ko`p qismini bajarishini aytishadi. Hatto uy xo`jaligining asosiy boquvchisi bo`lgan ayollarning 43 foizi uy ishlarining barchasini yoki ko`p qismini bajarishda davom etmoqda, erkaklar esa atigi 12 foizni tashkil etadi³¹.

Shu munosabat bilan BMT Inson huquqlari bo`yicha Oliy komissarining ma`ruzalarida gender tengsizligi muammosining murakkabligi va ko`p qirraliligi alohida ta`kidlangan. Doimiy uchrab turadigan kamsitish, jumladan, ayollarga nisbatan zo`ravonlik holatlari etnik va madaniy omillar muhim rol o`ynaydigan jamiyatta shakllangan tartib, turmush tarziga borib taqaladi. Vaqti-vaqti bilan jamiyatlarda gender tengligini o`rnatish imkoniyatiga shubha bilan qarash, ushbu hodisaning mohiyatiga shubha qilish va ayollar huquqlarini himoya qilish, gender asosidagi zo`ravonlik va kamsitishga barham berish bo`yicha tegishli xalqaro standartlarni inkor etish kuzatilishi bunday omillarning chuqurligi va tizimlilikidan dalolat beradi<sup>32</sup>. BMT tizimida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko`rsatadiki, gender tengligi bilan bog`liq mavjud «zaifliklar» inqiroz davrida yanada kuchayadi. Masalan, COVID-19 pandemiyasi gender tengsizligi muammolarining kuchayishi va ayollar huquqlarini ta`minlash bilan bog`liq turli xil vaziyatlarni ochib berdi. BMT tadqiqotlari ko`rsatishicha, bu davrda ayollar o`zlaridan kutilgan uy-ruzg`or bilan bog`liq mas`uliyatlarining yana da ortishiga duch kelishgan. Bu, o`z navbatida, psixologik darajadagi stressning kuchayishi va to`g`ridan-to`g`ri infeksiya xavfini keltirib chiqaradi.

COVID-19 pandemiyasi gender tafovutining saqlanib qolishiga yoki hatto kuchayishiga hissa qo`shdi va bir qator muammolarni, jumladan, ayollar huquqlarini ta`minlash va gender tengligiga erishish bilan bog`liq muammolarni ochib berdi. Bunday sharoitda dunyo mamlakatlari oldida gender tengligi sohasidagi mavjud muammolarni hal qilish, ayollarning o`zini o`zi identifikatsiya qilishlari uchun eng yaxshi shart-sharoitlarni yaratish bo`yicha ishlarni davom ettirish vazifasi turibdi.

“O`zbekistonda gender tengligi masalalarining xotin-qizlarning ijtimoiy holatiga ta`siri” nomli uchinchi bobda O`zbekistonda gender tengligini ta`minlash borasida katta ishlar amalga oshirilayotgani qayd etilgan. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar Qonun darajasida ta`minlanadi. Xotin-qizlarning

²⁹ Gender equality and women's rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/topic/gender-equality-and-womens-rights> (дата обращения: 09.09.2022)

³⁰ What are women's human rights?. URL: <https://www.globalfundforwomen.org/womens-human-rights/> (дата обращения: 09.09.2022)

³¹ What are women's human rights?. URL: <https://www.globalfundforwomen.org/womens-human-rights/> (дата обращения: 09.09.2022)

³² Гендерное равенство и права женщин. URL: <https://www.ohchr.org/ru/topic/gender-equality-and-womens-rights> (дата обращения: 09.09.2023)

huquqlari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, Mehnat va Oila kodeksi, shuningdek, boshqa hujjatlar bilan himoyalangan.

Gender tengligini amalda tatbiq etish, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarida bu boradagi vazifalarni bajarish bo'yicha ham katta ishlar amalga oshirildi. Muallif siyosiy tuzilmalar, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarida xotin-qizlarning vakilligini shakllantirish, tashkilotlarda rahbarlik lavozimlarini egallash borasidagi yutuqlar, oilada ayollar huquqlarini himoya qilish borasidagi muayyan yutuqlarni qayd etadi.

Shu bilan birga, ayollarning jamiyatdagi mavqei haqidagi an'anaviy tushunchalarning ta'siri, ayniqsa, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish bo'yicha rejalarni hali to'liq amalga oshirish imkoni bo'lmagan hududlarda saqlanib qolmoqda. Masalan, O'zbekistondagi zo'ravonlik muammosini o'rgangan BMT Bolalar jamg'armasi (YuNISEF) tadqiqotiga ko'ra, 15-49 yoshli ayollarning 41 foizi er o'z xotinini kaltaklashga haqli, deb hisoblaydi. Shunday qilib, 15-19 yoshli respondent(qiz)larning taxminan har uchinchisi (33%) er o'z xotinini kaltaklash huquqiga ega deb hisoblaydi³³.

Shuningdek, 2020-2021-yillarda o'tkazilgan tadqiqotda bir yoshdan 14yoshgacha bo'lgan bolalarning 62 foizi jismoniy jazo yoki ruhiy bosim yoki tajovuzga duch kelgani, ya'ni, so'rovnomadan bir oy ushbu bolalarga nisbatan zo'ravonlik(kaltaklash) bilan tarbiyalash usullari qo'llangan. Onalar va tarbiyachilarning 11 foizi bolalarni jismonan jazolash kerak degan fikrni bildirgan³⁴.

Shu munosabat bilan YuNICEF ekspertlari zo'ravonlik mavzusi jamiyat uchun «nozik» ahamiyatga ega ekanligini va shu sababli u eng yopiq mavzulardan biri bo'lib qolayotganini ta'kidlamoqda. Ammo O'zbekiston Respublikasining ochiq siyosati bu masalani ham ochiq-oshkora ko'rib chiqmoqda, bu esa mavjud muammolarga echim topish uchun sharoit yaratadi³⁵. Shu bois muallif 2021-yilda qabul qilingan O'zbekistonda 2030 yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasida ham mehnat, ham oila munosabatlari sohasidagi gender tengligi, umuman ayollarning jamiyatdagi mavqei tamoyilini amalda tatbiq etish bo'yicha loyihalar belgilab berilganini alohida ta'kidlaydi.

Umuman olganda, zamonaviy O'zbekiston sharoitida ayollarning qadriyat yo'nalishlarining shakllanish jarayonlari va dinamikasini o'rganish, ularning huquqlarini ta'minlash va gender tengligiga erishish dolzarb vazifa ekanligi, bunda qadriyat munosabatlari va motivatsiyasini o'rganish shaxs sotsiologik tuzilishining quyidagi elementlari tahlil qilinishini o'z ichiga olishi qayd etiladi:

³³ 41% женщин в Узбекистане в возрасте 15-49 лет считают, что муж может бить жену – опрос. URL: <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/41-zhenshchin-v-uzbekistane-v-vozraste-15-49-let-schitayut-chto-muzh-mozhet-bit-zhenу-opros/>

³⁴ 41% женщин в Узбекистане в возрасте 15-49 лет считают, что муж может бить жену – опрос. URL: <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/41-zhenshchin-v-uzbekistane-v-vozraste-15-49-let-schitayut-chto-muzh-mozhet-bit-zhenу-opros/>

³⁵ 41% женщин в Узбекистане в возрасте 15-49 лет считают, что муж может бить жену – опрос. URL: <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/41-zhenshchin-v-uzbekistane-v-vozraste-15-49-let-schitayut-chto-muzh-mozhet-bit-zhenу-opros/>

- ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ma'lum qadriyatlar, ayollarning mavqei;
- odamlarning hayot faoliyatining amalda mavjud shakllari, ular bajaradigan ijtimoiy rollar (bu rollar shaxsning jamiyatdagi mavqeini, shu jumladan jamiyatning o'zi ularni qanday tasavvur qilishini belgilaydi);

- individual xulq-atvor motivlarini tashkil etuvchi shaxs ehtiyojlari, manfaatlari, uning qarashlari, ideallari, qadriyat yo'nalishlari majmui.

Qadriyat yo'nalishlari, jumladan, ularning madaniy va etnik jihatlari, bu kontekstda shaxs dunyosining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, uni u yoki bu xatti-harakatlarga undaydi.

Gender tengligi siyosatini amalga oshirish jarayonida esa ayol psixologiyasining ijtimoiy yo'nalishlar va qadriyatlar tizimiga ta'sirini yodda tutish kerak. Ayollar muhitida voqelikka hissiy munosabatni, uning ratsionallikdan ustunligini, ayollarning ijtimoiy xulq-atvori motivlarining, egotsentrikdan farqli o'laroq, sotsiotsentrik xususiyatini hisobga olish muhimdir.

COVID-19 pandemiyasi O'zbekiston oldiga yangi vazifalarni qo'ydi. Pandemiya butun dunyo bo'ylab gender tengligi muammolariga salbiy ta'sir ko'rsatdi, shu bois gender tengsizligini bartaraf etish va oqibatlarini yumshatish tendentsiyalarini saqlab qolish O'zbekiston rahbariyatining muhim vazifasiga aylandi.

BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasidagi nutqida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev: "Biz O'zbekistonda COVID-19 qayd etilgan dastlabki kunlardan boshlab barcha sa'y-harakat va resurslarimizni bu xavfli kasallikni jilovlash va eng asosiysi – odamlar hayotini saqlab qolishga qaratdik. Pandemiyaning salbiy oqibatlarini yumshatish maqsadida mamlakatimizda ijtimoiy himoya va sog'liqni saqlash tizimlari tubdan mustahkamlanib, aholi, iqtisodiyot tarmoqlari va tadbirkorlik sub'ektlariga manzilli yordam ko'rsatilmoqda. Buning uchun maxsus fondlar tashkil etilgan", - dedi.

Shuningdek, davlatimiz rahbari BMT vakillarining alohida e'tiborini Orolbo'yi mintaqasiga qaratdi: "Orolbo'yi hududi ekologik fojيانing markaziga aylandi. Biz mavjud ahvolni yaxshilash uchun bu erda ikki million gektar yangi o'simlik maydonlari va daraxtzorlar yaratish, tuproq qatlamini shakllantirish bo'yicha ulkan ishlarni amalga oshirmoqdamiz. Mamlakatimiz tashabbusi bilan Orolbo'yi mintaqasi uchun Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson xavfsizligi bo'yicha ko'p tomonlama sheriklik trust fondi tuzildi. Umid qilamizki, ushbu fond og'ir ekologik hududda yashayotgan aholiga amaliy yordam ko'rsatish uchun xalqaro hamjamiyatning tayanch platformasi bo'lib xizmat qiladi"³⁶.

Gender tengligi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev: "Biz uchun gender tenglik siyosati ustuvor masalaga aylandi. Xotin-qizlarning davlat boshqaruvidagi o'rnini tobora kuchaymoqda. Yangi

³⁶ Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на 75-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций. URL: <https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziye-23-09-2020> (дата обращения: 09.09.2022)

Parlamentimizda ayol deputatlar soni ikki barobarga ko'paydi", deb ta'kidladi³⁷. Shu munosabat bilan muallif O'zbekistonda gender siyosatini o'rganishning amaliy masalalariga katta e'tibor qaratilayotganini, masalan, 2017-yil boshidan buyon O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Virtual qabulxonasida ayollar murojaatlari haqidagi ma'lumotlar alohida to'planib, tahlil qilinayotganini ta'kidlaydi.

Shuningdek, muallif O'zbekistonda gender siyosati samaradorligini yanada oshirish uchun gender tengligiga oid ma'lumotlarni har tomonlama to'plash va tahlil qilish zarurligini va gender statistikasi uning eng muhim tarkibiy qismi bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. O'zbekistonda 2014-yildan buyon Davlat statistika qo'mitasi tizimida xuddi shunday statistik ma'lumotlar yuritilib kelinmoqda. To'plangan ma'lumotlar ushbu masalada amalga oshirilayotgan ishlar haqida nisbatan to'liq tasavvurga ega bo'lish, mavjud muammolarni aniqlash maqsadida olingan ma'lumotlarni tahlil qilish, asosli gender siyosatini ishlab chiqish imkonini beradi.

Umuman olganda, albatta, bu borada samarali ishlar amalga oshirilmoqda, biroq ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishning tizimliligi, eng muammoli yo'nalishlarni aniqlash va samarali tavsiyalar berish borasida hamon kamchiliklar mavjud.

Shuningdek, ushbu bo'limda muallif sodir bo'layotgan o'zgarishlar ayollar va erkaklarning mentaliteti va xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatgan holda, ularning gender rollarini o'zgartirib, ijtimoiy tabaqalanish uchun yangi asoslarni shakllantirishini ta'kidlaydi. Shunday qilib, sotsiallashtirish xususiyatlari, ijtimoiy qadriyatlar yo'nalishlari va motivatsion munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari shakllanadi.

Ko'pmillatli O'zbekiston sharoitida yashayotgan etnik guruhlar o'z tili va madaniyatini, milliy xususiyatlari, urf-odat va an'analarni asrab-avaylash uchun barcha imkoniyatlarga ega. Bu esa, o'z navbatida, joylarda, xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasida milliy siyosatni o'zgartirishni taqozo etadi. Shu munosabat bilan, ayollarning xulq-atvori va faoliyatiga ta'sir qiluvchi turli xil qadriyatlar tizimida ijtimoiy qadriyatlar va yo'nalishlarni amalga oshirishning o'ziga xos mexanizmi shakllantirilishi mumkin.

Ushbu bo'limda muallif "Ijtimoiy fikr" Respublika jamoatchilik fikrini o'rganish markazi tomonidan 2023-yilning mart oyida o'tkazilgan xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqei bo'yicha o'tkazilgan so'rov ma'lumotlarini keltirgan bo'lib, unda ayollar, respondentlarning fikricha, "mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga munosib hissa qo'shmoqda, ular jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining barcha jabhalarida o'zlarini namoyon qilmoqda, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari va jamoat tashkilotlari ishida faol ishtirok etmoqda, yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga, sog'liqni saqlash, ijtimoiy soha, sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa sohalarni rivojlantirishga hissa qo'shmoqda"³⁸.

Shu tariqa, respondentlarning aksariyati (78,3 foizi) xotin-qizlarning davlat va

³⁷ Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на 75-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций. URL: <https://uza.uz/ru/posts/vystuplenie-prezidenta-respubliki-uzbekistan-shavkata-mirziye-23-09-2020> (дата обращения: 09.09.2022)

³⁸ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-rol-i-zhenschiny-v---sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

jamiyat hayotidagi mavqei ortib borayotgani haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirib, ularning oilaviy hayoti va kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli uyg'unlashtirishi uchun shart-sharoit yaratilganini ta'kidlaydi. Zamonaviy ayollar o'zlarining ma'naviy, ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun yo'nalishlarni tanlashda keng imkoniyatlarga ega. Shuningdek, respondentlarning 80,2 foizi xotin-qizlarning jamiyat va davlatdagi roli ortib borayotganini ijobiy holat sifatida baholadi.

Ayollarning o'sib borayotgan faolligi va ular nafaqat an'anaviy «ayollar uchun» deb hisoblangan sohalarda, balki kasbiy martaba, tadbirkorlik, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlaridagi rahbarlik lavozimlari kabi an'anaviy ravishda «erkaklar uchun» deb hisoblangan sohalarda o'z qobiliyatlari va imkoniyatlarini amalga oshirishga intilishlari ham ijobiy baholanadi³⁹.

Dissertatsiya muallifi respublikamiz siyosati xotin-qizlarning faoliyatning yangi yo'nalishlariga moslashishi, kasbiy tayyorgarlik, tegishli kompetentsiyalarga ega bo'lishi, yanada tashabbuskor bo'lishini ta'minlashga xizmat qilayotganini alohida ta'kidlaydi. Respondentlarning ta'kidlashicha, ayollar samarali rahbar sifatida erkaklardan kam emas, ayni paytda ular insoniy munosabatlarga ko'proq e'tibor berishadi va o'z qo'l ostidagilarga nisbatan ham e'tiborliroq bo'lishadi⁴⁰.

So'rov natijalariga ko'ra, respondentlarning 79,4 foizi O'zbekistonda qizlar va o'g'il bolalar ta'lim olishda teng huquqlarga ega ekanligini ta'kidlagani aniqlandi. Bu holat respublikaning barcha hududlari, jumladan, Janubiy Orolbo'yidagi respondentlarning aksariyat qismi uchun, shu bilan birga ham shahar, ham qishloq aholisi uchun xosdir⁴¹. Shuningdek, aksariyat so'rov ishtirokchilarining ta'kidlashicha, mamlakatimizda mulk huquqi (76,9%), mehnat qilish huquqi (73,9%), teng haq olish huquqi (71,1%), tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish (77,6%), oila qurish va ajralish huquqi (80,4%) kabi muhim masalalar bo'yicha va ayniqsa bola tug'ish, ularni tug'adigan vaqt, bolalar tug'ilishi orasidagi intervallar to'g'risida mustaqil qaror qabul qilish imkoniyati, ushbu masalalar bo'yicha ma'lumot olish huquqini o'z ichiga oladigan reproduktiv huquqlar bo'yicha gender tengligiga erishilgan⁴².

So'rovda oila gender tengligining muhim ko'rsatkichi ekanligi ham ma'lum bo'ldi. Respondentlarning aksariyati (67,7%) fikricha, oilada qaror qabul qilishda erkaklar va ayollar teng huquqlarga ega. Shu bilan birga, respondentlarning

³⁹ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-roli-zhenschiny-v---sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

⁴⁰ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-roli-zhenschiny-v---sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

⁴¹ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-roli-zhenschiny-v---sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

⁴² Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-roli-zhenschiny-v---sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

taxminan to'rt dan biri (24,2%) tenglikka qisman rioya qilinishini qayd etdi⁴³.

Shu bilan birga, so'rov respondentlar o'rtasida gender stereotiplari mavjudligini aniqladi. Xususan, respondentlarning 13 foizi ayollar faqat oila va uy yumushlari, jumladan, eriga g'amxo'rlik qilish, bolalarni tarbiyalash bilan shug'ullanishi kerakligini ta'kidlagan. Shu bilan birga, respondentlarning 80 foizi ayollar va erkaklar teng huquqli ekanligiga ishonch bildirishgan. Ayol ish va oilani birlashtirish huquqiga ega va uning ishi har qanday soha bilan, masalan, ijod, martaba qurish yoki tadbirkorlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin. So'rovda qatnashganlar orasida bunday fikrni asoson yoshlar bildirishgan⁴⁴.

Umuman olganda, muallif mustaqillik yillarida jamiyat hayoti va faoliyatining barcha jabhalarida xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq va imkoniyatlarini ta'minlash, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratilayotgan mustahkam qonunchilik bazasi yaratilganini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, muallifning qayd etishicha, xotin-qizlarning davlat va jamiyat qurilishi, ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy sohalaridagi ishtirokini kengaytirishga jiddiy e'tibor qaratishni talab etuvchi masalalar ham dolzarbligicha qolmoqda. Ana shunday masalalar qatorida boshqaruv va xotin-qizlarni hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga keng jalb etish bilan bog'liq dolzarb masalalar bo'yicha qarorlar qabul qilishda gender tengligiga erishish ham qayd etilgan.

Jamiyatning xotin-qizlarning davlat hokimiyati va boshqaruvi organlaridagi faoliyatiga salbiy munosabati muhim to'siq bo'lib qolmoqda. Aksariyat hollarda an'anaviy jamiyat ayollardan haq to'lanmaydigan uy ishlarini, sog'liqni saqlash va ta'lim sohasidagi kam haq to'lanadigan lavozimlarda ishlashni kutadi. Gumanitar fanlar va texnik ta'lim sohalarida gender rolidani kelib chiqadigan nomutanosibliklar mavjud.

Tashqi va ichki migratsiyaning gender jihatlarini, uning ayollar va erkaklarga, ularning oilalari va bolalariga ta'siri, bu borada aholi uchun yaratilgan imkoniyatlar, ayollar huquqlari, mehnat migrantlarini himoya qilish mexanizmlari dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Mamlakatimizda gender stereotiplarini shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining roli yaxshi o'rganilmagan. OAV mahsulotlarining gender ekspertizasi o'tkazilmagan, ommaviy axborot vositalarida ayollar va erkaklarning oila va jamiyatdagi o'rnini to'g'risidagi an'anaviy qarashlar yoritilgan, ayollarning jamiyat rivojiga qo'shgan hisssasi etarli darajada yoritilmagan.

Mulkka egalik qilishda gender tengsizligi saqlanishi, mehnat bozorida vertikal va gorizontal segregatsiya, ayollarni ijtimoiy sohaga, rasmiy va norasmiy sektorlarda yarim kunlik, mavsumiy, kam maoshli yoki malakasiz ishlarga yollash tendentsiyasi kabi muammolar hanuzgacha hal qilinmasdan qolmoqda.

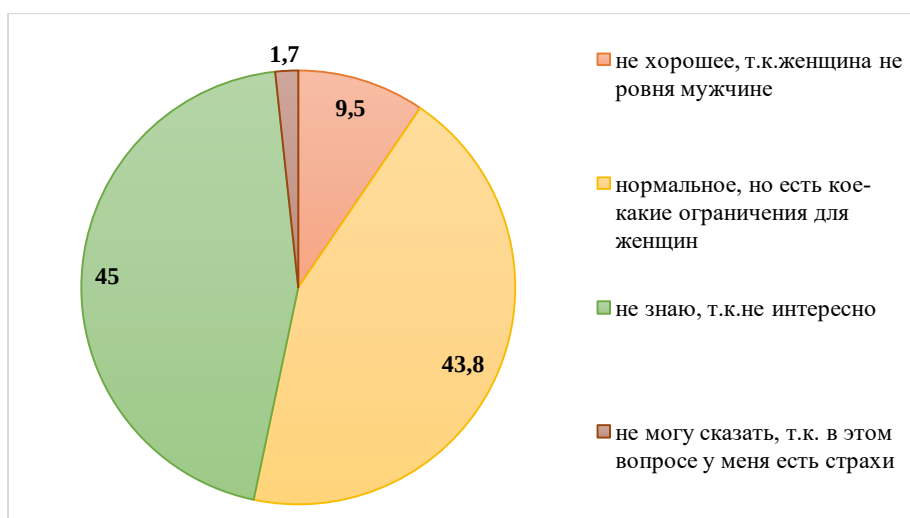
“Janubiy Orolbo'yida gender tengligini ta'minlash va ayollar huquqlarini

⁴³ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-rol-zhenschiny-v-sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

⁴⁴ Мнение граждан о роли женщины в современном Узбекистане. 06.03.2023. URL: <https://ijtimoiyfikr.uz/ru/issledovaniya/obschestvo/mnenie-grazhdan-o-rol-zhenschiny-v-sovremennom-uzbekistane.htm> (дата обращения: 09.09.2023)

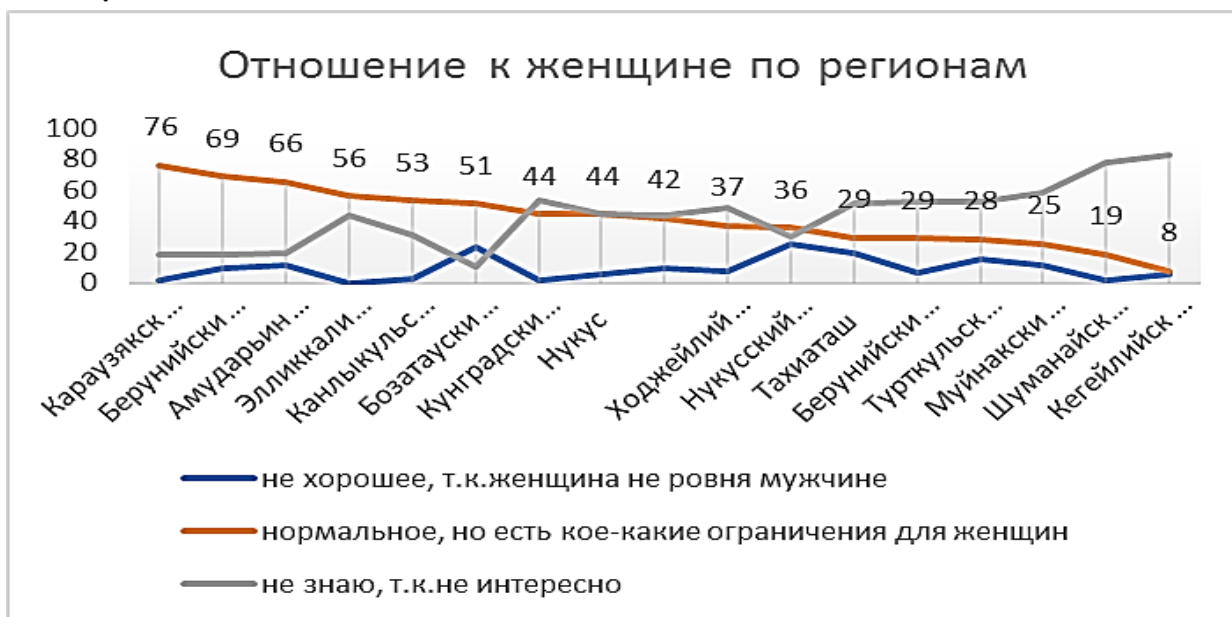
himoya qilishning spetsifikasi” nomli to`rtinchi bobda aniq sotsiologik tadqiqot davomida olingan ko`rsatkichlar dinamikasi kuzatilgan, madaniy va etnik omillarning o`ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda respondentlarning oilaviy ahvoli va ta`lim darajasi o`rganilgan.

Muallif tomonidan o`tkazilgan aniq sotsiologik tadqiqot natijalari tahlili, umuman olganda, respublikada hayotning turli jabhalariga taalluqli gender tengligi masalalari ochiqlicigacha qolayotganligini ko`rsatdi. Masalan, ayollarga nisbatan munosabatni umumiy baholashda respondentlar, bir tomondan, ayollarga nisbatan cheklovlar mavjudligini bildirgan, ikkinchi tomondan, bu masalaga befarq/indifferentli munosabatni qayd etishgan.

Rasm №1. Quyidagi jadvalda, deyarli har o`ninchi odam ayol bilan erkak teng emasligini ta`kidlagan:

- yaxshi emas, chunki ayol erkak bilan teng emas – 9,5%;
- normal, lekin ayollar uchun ba`zi cheklovlar mavjud – 43,8%;
- bilmayman, chunki bu men uchun qiziq emas – 45%;
- hech narsa deya olmayman, chunki bir nima deyishga qo`rqaman – 1,7%.

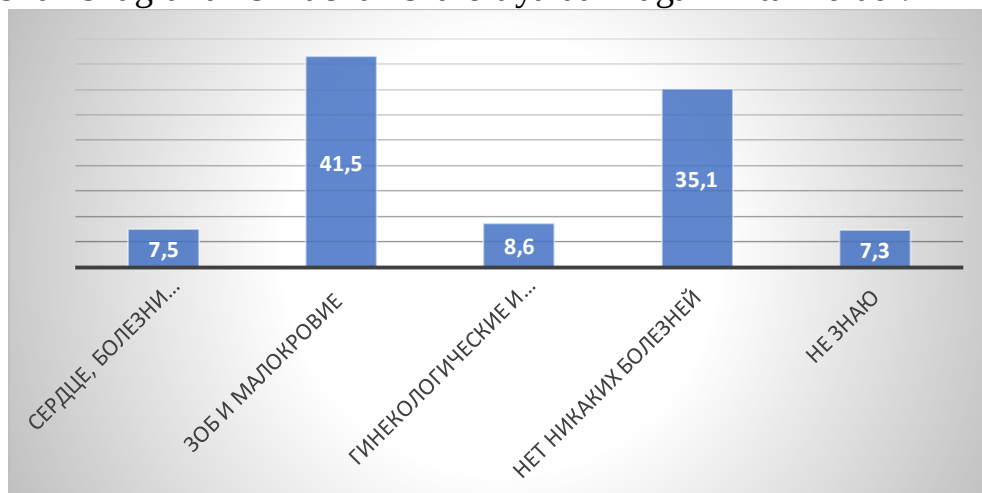

Rasm №2. Hududlar bo'yicha ayollarga munosabat yaxshi emas, chunki ayol erkak bilan teng emas normal, lekin ayollar uchun ba'zi cheklorlar mavjud bilmayman, chunki bu men uchun qiziq emas

Quyidagi gistogrammada respublikamiz tumanlaridagi ayollarga bo'lgan munosabatga e'tibor qaratishingiz mumkin. Hududlar bo'yicha ayollarga munosabat: Qorao'zak tumani, Beruniy tumani, Amudaryo tumani, Ellikqal'a tumani, Qonliqo'l tumani, Bozatau tumani, Qo'ng'iro't tumani, Nukus shaxari, Xo'jayli tumani, Nukus tumani, Taxiataosh shaxari, Beruniy tumani, To'rtkul tumani, Mo'ynoq tumani, Shumanay tumani, Kegeyli tumani.

Umuman olganda, respondentlarning aksariyati kundalik hayotda, masalan, maktabda yoki ishda ayollar huquqlarining buzilishiga duch kelmagan bo'lsa-da, oilada pul masalasi bilan, ya'ni oylik oila daromadini taqsimlash bilan erkak shug'ullanishini ta'kidlagan.

So'rovda qatnashganlarning katta qismi ayollarning sport bilan shug'ullanishiga ijobiy munosabatda bo'lsa-da, ularning deyarli yarmi ayollarning sport bilan shug'ullanishi uchun sharoit yaratilmaganini ta'kidladi.

Rasm №3. Qanday kasalliklarni boshdan kechirgansiz yoki hozir kechirmoqdasi

Shuningdek, respondentlar ayollarning jismoniy salomatligi bilan bog'liq noqulay manzarani qayd etdi, ularning «ko'pchiligi» hal xil kasalliklarga va normal hayot faoliyatining boshqa buzilishlariga ega. Buni quyidagi jadvalda kuzatish mumkin, unda 7,5% respondent yurak muammolari; 41,5% i qon kasalliklari, buqoq va kamqonlik; 8,6% i ginekologik kasalliklar va oshqozon-ichak trakti kasalliklarini qayd etgan; 35,1 foizida kasallik yo'q; 7,3% respondent “bilmayman”, degan javobni belgilagan.

Respondentlarning yarmidan ko'pi erkaklar tomonidan jamoat joylarida ayollarga hurmat-ehtirom ko'rsatilayotganini ta'kidlasa, respondentlarning yarmiga yaqini Prezident va hukumatning xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan Farmon va Qarorlari ijrosi darajasidan mamnunligini bildirdi. Shu bilan birga, Qoraqalpog'iston Respublikasi aholisi o'zining ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini o'rtacha deb baholagan.

Jamiyatda ma'naviy-axloqiy me'yorlarga to'liq amal qilinishi masalasiga respondentlarning bahosi yuqori, respondentlarning uchdan ikki qismidan ko'prog'i o'z-o'zini baholashda ma'naviy-axloqiy me'yorlarga muvofiq tarbiyalanganligini ta'kidladi.

Umuman olganda, sotsiologik tadqiqot mintaqada nisbiy jinslar/gender tengligini aniqladi, chunki respondentlar mamlakatda erkaklar ham, ayollar ham yuqori lavozimlarni egallashini ko'rsatgan.

Janubiy Orolbo'yi mintaqasida umuman olganda, gender tengsizligining muayyan shakllari saqlanib qolmoqda. Ular hayotning turli tomonlariga taalluqli bo'lib, madaniy va etnik omillar ta'sirining xususiyatlariga qarab turli shakllarda va turli darajadagi ta'sir darajasida namoyon bo'ladi.

Gender rollari haqidagi an'anaviy g'oyalarni o'zgartirish qiyinligini, ular, jumladan, qoraqalpoq xalqining boy folklorida o'z aksini topganligini, xususan an'anaviy jamiyat g'oyalari o'z ifodasini topgan «Qirq-qiz», «Edige», «Qo'blon», «Sharyor» dostonlarida ayollarning mavqeining o'ziga xos xususiyatlari ochib berilganligini yodda tutish muhim.

Shu bilan birga, zararli gender stereotiplarning mavjudligini ayrim respondentlarning ushbu masalaga loqayd munosabati bilan ham izohlash mumkin.

Shunisi e'tiborga loyiqki, ayollarning cheklangan roli haqidagi an'anaviy tushunchalar bilan bog'liq bo'lgan fikrni respondentlarning kam qismi qo'llab-quvvatlaydi va faqat har o'ninchi respondent gender tengsizlikni jinslarning biologik tengsizligi bilan bog'laydi, ya'ni ayollar erkaklar bilan teng emas, deb ko'rsatadi.

O'zbekiston tomonidan olib borilayotgan siyosat ayollarga nisbatan mavjud bo'lgan kamsitish stereotiplarini bartaraf etishga yordam beradi. Jumladan, 2020-yilda Nukusda bo'lib o'tgan gender tengligi masalasiga bag'ishlangan konferentsiyada “og'ir sharoitlarda yashayotgan ayollarning turmush sharoitini yaxshilash maqsadida o'tgan yili “Xotin-qizlar va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi” tomonidan 1 ming 493 nafar ayolga turar joy uchun 25 mlrd 778 so'm

miqdorida dastlabki badal to'lab berilganligi alohida ta'kidlandi. Bunday ayollarni, ayniqsa, qizlarni ish bilan ta'minlash dasturi qabul qilingan. Joriy yilda tijorat banklari tomonidan 426 nafar xotin-qizlarga 58 milliard 125 million so'm kredit ajratildi"⁴⁵.

O'zbekistonda ayollar bandligini ta'minlash siyosati turli sohalarda bandlikni ta'minlashga qaratilgan. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, "mehnatga layoqatli ayollarning asosiy qismi sanoat (48 foiz), qishloq xo'jaligi (40 foiz), sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot (70 foiz), ilm-fan, maorif, madaniyat (60 foizdan 47 foizgacha), davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari (47 foiz), savdo, umumiy ovqatlanish, uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish (50 foizdan 52 foizgacha) va boshqa sohalarda band»⁴⁶.

Ushbu bo'limda muallif Janubiy Orolbo'yida butun ijtimoiy munosabatlar tizimining o'zgarishi jarayoni kuzatilishi, va buning gender tengligi masalalariga bevosita ta'sir ko'rsatishi, shuning uchun Janubiy Orolbo'yida ayollarning ijtimoiy qadriyat yo'nalishlari shakllanishi va o'z-o'zini identifikatsiya qilish jarayoni ijtimoiy muhit va asosiy ijtimoiy omillarga, birinchi navbatda, madaniy va etnik jihatlariga bog'liqligini esda tutish zarurligini ta'kidladi.

Ammo O'zbekiston tomonidan jamiyatda, davlat hokimiyati va boshqaruvi tuzilmalarida xotin-qizlarning mavqeini mustahkamlashga ko'maklashayotgan gender siyosatiga qaramay, Janubiy Orolbo'yida gender tengsizligining ayrim shakllari hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Ular ko'p jihatdan qoraqalpoq xalqining jamiyatda mustahkam o'rin olgan an'ana va urf-odatlari bilan bog'liq bo'lib, ayollarning e'zozlangan o'rne, biroq qator jihatlarida oila va uy xo'jaligiga ustuvor ahamiyat qaratilishi ta'kidlangan. Qiyinchiliklar mintaqadagi ayollar salomatligi va ularning ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadigan og'ir ekologik vaziyat tufayli yanada kuchaymoqda. Shu munosabat bilan muallif qoraqalpoq xalqining uzoq davrlar davomida shakllangan an'analari e'tiborga olinishi zarur, deb hisoblaydi va kundalik hayot, turmush tarzi, madaniyati, gender rollari to'g'risidagi tushunchalarda o'z ifodasini topgan milliy o'zlikni anglash shakllanganligini qayd etadi.

Mavjud gender statistik ma'lumotlari uy ishlarini taqsimlash, ijtimoiy me'yorlar va noto'g'ri qarashlar, resurslarning tengsiz taqsimlanishidagi barqaror tendentsiyalarni aniqlash imkonini beradi. Tarixiy shakllangan mehnat bozori gender asosidagi doimiy tengsiz imkoniyatlar bilan tavsiflanadi va bu imkoniyatlar ayollarning ijtimoiy mavqeiga qarab farqlanadi. Qishloq joylarda ayollarning ishsiz qolish ehtimoli ko'proq va ularning ish bilan ta'minlanish istiqbollari nisbatan zaifligi ularning shaharlarga yoki boshqa mamlakatlarga ketishiga olib keladi.

Ayni paytda qishloq xo'jaligida amalga oshirilayotgan islohotlar, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston Respublikasi rahbariyatining e'tiborining kuchayishi tufayli bu boradagi vaziyat izchil o'zgarib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida ayollar bandligini oshirish tendentsiyasi yuzaga kelmoqda. O'zgarishlar jarayoni sekin

⁴⁵ В Нукусе проведена пресс-конференция по вопросам гендерного равенства. URL: <https://uzdaily.uz/index.php/ru/post/56901> (дата обращения: 09.09.2022)

⁴⁶ В Нукусе проведена пресс-конференция по вопросам гендерного равенства. URL: <https://uzdaily.uz/index.php/ru/post/56901> (дата обращения: 09.09.2022)

kechmoqda, bu esa jamiyatdagi mavjud tarkibiy va funktsional tarzdagi bo'linishni va uning barqarorligining madaniy va etnik asoslarini saqlab qolish imkonini beradi.

Janubiy Orolbo'yida gender tengsizligini bartaraf etish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati darajasida qabul qilingan va 2030-yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan Strategiyaga muvofiq, gender tengligini ta'minlash sohasidagi maqsadlarga erishish bo'yicha butun kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Gender tengligini amalda tatbiq etish bo'yicha ko'rilayotgan ilojlar xotin-qizlarni davlat hokimiyati va boshqaruv organlaridagi rahbarlik lavozimlariga tayinlash amaliyotini kengaytirish, xotin-qizlarni siyosiy partiyalar faoliyati va saylovoldi targ'ibot-tashviqot ishlariga, bandlik, shu jumladan, mehnat migratsiyasi, xo'jalik yuritish, sog'likni saqlash, xalq ta'limi kabi genderlik tengsizlik ko'p uchraydigan sohalarga keng tortish va ularni ishtirokini yanada faollashtirish, ayollarga nisbatan oiladagi zo'ravonlik va jamiyatdagi salbiy munosabatni pasaytirish, byudjet siyosatini amalga oshirish, shu orqali yaqin kelajakda gender tengsizlikni to'liq bartaraf etish uchun shart-sharoitlar yaratishni o'z ichiga olishi lozim.

XULOSA

Dissertatsiyaning xulosa qismida nazariy va empirik tadqiqotlarning umumlashtirilgan natijalari, keyingi tadqiqotlar istiqbollari taqdim etilgan hamda bir qator xulosalar, takliflar va tavsiyalar shakllantirildi:

Tadqiqot doirasida quyidagi nazariy va empirik xulosalar olindi:

1. Davlat gender siyosati xotin-qizlarning mavqeini mustahkamlashga yordam beradi, ta'limdan tortib ishga joylashtirish, oiladagi zo'ravonlikdan tortib sog'liqni saqlashgacha bo'lgan sohalarni qamrab oladi. Ammo Janubiy Orolbo'yida gender tengsizligi, jumladan, bilvosita kamsitish shakllari hamon saqlanib qolmoqda. Bunga qoraqalpoq xalqining an'ana va urf-odatlarini, og'ir ekologik vaziyat, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish masalalari kabi omillar sabab bo'lmoqda.

2. O'zbekistonda gender siyosati bo'yicha katta ishlar amalga oshirildi, tenglik rasmiy ravishda va normativ-huquqiy darajada mustahkamlab qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi gender siyosatini amalga oshirishda BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari maqsadlariga amal qiladi.

3. Janubiy Orolbo'yida gender tengsizligini bartaraf etish borasida katta ishlar amalga oshirildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati darajasida qabul qilingan va 2030-yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan maxsus Strategiyaga muvofiq, gender tengligini ta'minlash sohasida maqsadlarga erishish bo'yicha butun kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish rejalashtirilgan. Shu munosabat bilan xotin-qizlarning mamlakatimizning siyosiy institutlari, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shuningdek, turli tashkilotlardagi rahbarlik lavozimlariga tayinlanish imkoniyatlari izchil ta'minlanayotganini alohida ta'kidlash lozim.

4. Gender tadqiqotlari erkaklar va ayollarning ijtimoiy mavqei, rollari va hayotining boshqa jihatlaridagi farqlarni qayd etishda emas, balki hokimiyat va bo'ysunish (bu holatda erkaklar va ayollarga nisbatan) munosabatlari sifatida talqin

etiladi.

5. Gender tengligi masalalari jamiyat hayotining deyarli barcha jabhalariga taalluqlidir.

6. Xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash va gender tengligiga erishish - bu erta bolalikdan (masalan, qiz bola uchun o'zini onasiga o'xshatishidan boshlanib), keksalikka qadar davom etadigan jarayondir. Gender ijtimoiy mezon sifatida ayolning hayoti davomida o'z-o'zini identifikatsiyalashi uchun juda muhimdir.

7. Umuman O'zbekistonda, xususan, Janubiy Orolbo'yida xotin-qizlarning jamiyatdagi mavqei haqidagi an'anaviy tushunchalar kuchli ta'sirini saqlab qolgan bo'lib, bu erda ayollarga hurmat-ehtiromni ta'kidlash bilan birga, uning roli gender tamoyili orqali belgilangan bir qator sohalar bilan chegaralangan. Shu sababli O'zbekiston Respublikasida gender tengligiga erishish borasida olib borilayotgan faol siyosat doimiy va izchil e'tiborni talab qilgan holda, jamiyat hayotida asta-sekin o'zgarishlarga olib kelmoqda.

8. Muallif tomonidan olib borilgan sotsiologik so'rov natijalariga muvofiq gender tengligi bo'yicha an'anaviy tushunchalar saqlanib qolganligi, ya'ni, aholining bir qismi «ayollar bilan erkaklar teng emas, uy-ro'zg'or ishlariga birinchi navbatda ayollar mas'ul, erkaklarning zimmasiga esa moddiy javobgarlik va resurslarni taqsimlash yuklanishi zarur», deb o'ylashi aniqlandi. So'rovda ishtirok etganlarning ayrimlari ayollar uchun, masalan, sport bilan shug'ullanishda imkoniyat yo'qligi, sog'liqni saqlash sohasida muammolar borligini ta'kidladi.

9. Janubiy Orolbo'yi aholisi ayollarga nisbatan jamoatchilik tomonidan hurmat bilan munosabatda bo'lish, respublikada olib borilayotgan gender siyosatining ijobiy baholanishi, ma'naviy-axloqiy me'yorlarga rioya etilishi va umuman olganda, butun ijtimoiy munosabatlar tizimi o'zgarishi jarayoni sharoitida mintaqada nisbiy gender tengligi mavjudligini ko'rsatuvchi boshqa omillar bilan ajralib turadi.

10. Umuman olganda, Janubiy Orolbo'yida gender tengsizligi ma'lum shakllari saqlanib qolmoqda. Ular hayotning turli tomonlariga taalluqli bo'lib, turli shakllarda va turli darajadagi ta'sir bilan namoyon bo'ladi.

11. Zararli gender stereotiplarning mavjudligini ayrim respondentlarning ushbu masalaga loqayd munosabati bilan ham izohlash mumkin. Shuni quvonarliki, ayollarning cheklangan roli haqidagi an'anaviy tushunchalar bilan bog'liq bo'lgan fikrni respondentlarning kam qismi qo'llab-quvvatlaydi va faqat har o'ninchi respondent gender tengsizlikni jinslarning biologik tengsizligi bilan bog'laydi, ya'ni ayollar erkaklar bilan teng emas, deb ko'rsatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonning Janubiy Orolbo'yi mintaqasida olib borayotgan siyosati ayollarga nisbatan mavjud bo'lgan kamsitish stereotiplarini bartaraf etishga yordam beradi. Xususan, 2021-yilda og'ir sharoitlarda yashayotgan xotin-qizlarning turmush sharoitini yaxshilash maqsadida Xotin-qizlar va oilani qo'llab-quvvatlash jamoat fondi tomonidan 1 ming 493 nafar xotin-qizga yangi uy-joy olish uchun 25 milliard 778 so'm miqdorida boshlang'ich badal to'lab berildi. Bunday ayollarni, ayniqsa, qizlarni ish bilan ta'minlash dasturi qabul qilingan. Joriy yilda tijorat banklari tomonidan 426 nafar ayolga 58 milliard

125 million so'm kredit ajratildi.

Gender tengligiga erishishda mahalla muayyan rol o'ynaydi, unga mablag'lar ajratiladi va bu boradagi vakolatlar belgilanadi. Aytish mumkinki, bu borada mahallaning rolini kuchaytirish zarur.

Tadqiqot natijalari asosida ilmiy-amaliy tavsiyalar

Ishining asosiy mazmuni va xulosalardan kelib chikib, quyidagi takliflarni berishimiz mumkin:

- Janubiy Orolbo'yi mintaqasida gender tengligi masalalariga bevosita ta'sir ko'rsatadigan butun ijtimoiy munosabatlar tizimi o'zgarishi jarayoni sodir bo'lmoqda. Hozirgi sharoitda ushbu hududda gender siyosatini amalga oshirishda Janubiy Orolbo'yida ijtimoiy qadriyat yo'nalishlarini shakllantirish va ayollar huquqlarini ta'minlash jarayoni ijtimoiy muhit va asosiy ijtimoiy omillarga bog'liqligini hamda madaniy va etnik jihatlariga asoslanish zarurligini hisobga olish muhimdir.

- Janubiy Orolbo'yi mintaqasida davlat tomonidan olib borilayotgan gender siyosati xotin-qizlarning jamiyatdagi, jumladan, davlat hokimiyati va boshqaruvi tuzilmalaridagi mavqeini mustahkamlashga ko'maklashishi kerak. Siyosat keng qamrovli bo'lib, ta'limdan tortib, ishga joylashishgacha, oiladagi zo'ravonlikdan tortib sog'liqni saqlashgacha bo'lgan sohalarni qamrab oladi.

- Janubiy Orolbo'yida gender tengsizligining ayrim shakllari hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Ular ko'p jihatdan qoraqalpoq xalqining mustahkam an'ana va urf-odatlar bilan bog'liq bo'lib, ularda ayollarning roli e'zozlanadi, ammo ayol oila va uy xo'jaligiga ustuvor ahamiyat berishi kerak, deb ta'kidlanadi. Qiyinchiliklar ayollar salomatligi va ularning ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadigan mintaqadagi og'ir ekologik vaziyat tufayli yanada kuchaymoqda. Bu, bir tomondan, qoraqalpoq tilida tushuntirish ishlarini kuchaytirishni, ikkinchi tomondan, xotin-qizlarni tadbirkorlik faoliyatiga jalb etish bo'yicha aniq maqsadli chora-tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi.

- Gender tengligini amalda tatbiq etish bo'yicha ko'rilayotgan ilojlar xotin-qizlarni davlat hokimiyati va boshqaruv organlaridagi rahbarlik lavozimlariga tayinlash amaliyotini kengaytirish, xotin-qizlarni siyosiy partiyalar faoliyati va saylovoldi targ'ibot-tashviqot ishlariga, bandlik, shu jumladan, mehnat migratsiyasi, xo'jalik yuritish, sog'likni saqlash, xalq ta'limi kabi genderlik tengsizlik ko'p uchraydigan sohalarga keng tortish va ularni ishtirokini yanada faollashtirish, ayollarga nisbatan oiladagi zo'ravonlik va jamiyatdagi salbiy munosabatni pasaytirish, byudjet siyosatini amalga oshirish, shu orqali yaqin kelajakda gender tengsizlikni to'liq bartaraf etish uchun shart-sharoitlar yaratishni o'z ichiga olishi lozim.

- Gender tengsizligi bo'yicha mavjud vaziyat tahlili O'zbekiston Respublikasida 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish bo'yicha Strategiyani amalga oshirish ruhida Janubiy Orolbo'yida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini tubdan takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

- Xorijiy tajribani keng qo'llash va uni joylarda, xususan Janubiy Orolbo'yi sharoitida sinab ko'rish asosida ko'proq jamiyatning tegishli urf-odatlariga singib ketgan ayollarga nisbatan bilvosita kamsitish ko'rinishlarini hisobga olgan holda gender statistikasi metodologiyasini takomillashtirish zarur.

- O'zbekiston Respublikasida 2030-yilga qadar gender tengligiga erishish strategiyasini Qoraqalpog'istonda amalga oshirish mintaqaning o'ziga xos xususiyatlarini, shu jumladan, gender tengsizligiga ham ta'sir ko'rsatuvchi ekologik vaziyatni hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

- Gender tengligi g'oyalarini tushuntirish va ommalashtirish maqsadida Janubiy Orolbo'yida ushbu masala bo'yicha xalqaro konferentsiya o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

- Mintaqadagi ayollar muammolarini tushuntirish, aniqlash va keng yoritish maqsadida Qoraqalpog'iston Respublikasida xotin-qizlar uchun ixtisoslashtirilgan ilmiy-ommabop nashrni tashkil etish maqsadga muvofiq ko'rinadi. Uning muhim xususiyati Internetda va Telegramm kabi ijtimoiy tarmoqlarda mavjudligi bo'lishi kerak.

- Gender tadqiqotlarini akademik muhitga (shu jumladan, yangi o'quv dasturlari orqali) joriy etish, respublikamizda gender nazariyasi va gender muammolarining ilmiy muhokamasi hamda ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun shart-sharoit yaratish maqsadida Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim muassasalaridan birining bazasida gender tadqiqotlari markazini tashkil etish zarur, deb hisoblaymiz.

- Yuqoridagilardan kelib chiqib, davlat tomonidan ko'rsatilayotgan moddiy va boshqa yordamlar bilan bir qatorda xotin-qizlarga o'zlari daromad topishi uchun shart-sharoit va imkoniyatlar yaratish zarur. Aynan iqtisodiy faollik, tadbirkorlik va ish bilan bandligini ta'minlash xotin-qizlarning tashabbuskorligini rivojlantirish, jamiyatdagi va oiladagi mavqei va rolini oshirishning asosiy omilidir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlaymizki, yuqorida bayon etilgan taklif va tavsiyalarning amalga oshirilishi, bizning fikrimizcha, Janubiy Orolbo'yi mintaqasida gender tengligini ta'minlash bo'yicha ishlarning holatini, jumladan, innovatsion kontekstda ham yaxshilanishiga xizmat qiladi.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc 29.12.2018. S.23.02
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЁНЫХ СТЕПЕНЕЙ
ПРИ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ УЗБЕКИСТАНА ИМЕНИ МИРЗО
УЛУГБЕКА**

СЕИТОВА ЗУХРАХОН ПИРЖАНОВНА

**СОЦИАЛЬНЫЕ И КУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ ГЕНДЕРНОГО
РАВЕНСТВА ЖЕНЩИН ЮЖНОГО ПРИАРАЛЬЯ**

22.00.02 – Социальная структура, социальные институты и образ жизни

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИССЕРТАЦИИ НА СОИСКАНИЕ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ
ДОКТОРА СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ НАУК (DSc)**

Ташкент-2024

Тема диссертации (DSc) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за B2022.3.DSc/S35.

Диссертация выполнена в Национальном университете Узбекистана имени Мирзо Улугбека. Автореферат диссертации размещен на четырех языках (каракалпакский, узбекский, русский (резюме) и английский (резюме)) на веб-странице Ученого совета (<https://dba.uz/uz/avtoreferatlar>) и информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный консультант:

Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук, проф.

Официальные оппоненты:

Каххоров Абдулахад Ганиевич
доктор социологических наук, проф.

Нурматова Мукарама Ахмедовна
доктор философских наук, проф.

Байрыева Алмагуль Курбановна
доктор политических наук (DSc), проф.

Ведущая организация:

Республиканский Центр Изучения
Общественного мнения "Ижтимоий фикр"

Защита диссертации состоится «_____» _____ 2024 года в _____ часов на заседании Научного совета DSc 29.12.2018.S.23.02 при Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан. Адрес: 100066, город Ташкент, улица Ислама Каримова, 45. Тел: 0(371) 232-60-47; факс 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz.

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (зарегистрирована за №-136). Адрес: 100003, город Ташкент, улица Ислама Каримова, 45. Тел: 0(371) 232-60-47; факс 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz.

Автореферат диссертации разослан «_____» _____ 2024 года.
(реестр протокола рассылки № _____ от «_____» _____ 2024 года).

М.Б.Бекмуродов

Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
социологических наук (DSc), профессор

Ш.М. Содикова

Ученый секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
социологических наук, профессор

Т.Б.Матибаев

Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению ученых
степеней, доктор социологических наук
(DSc), профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация докторской диссертации (DSc))

Актуальность и востребованность темы диссертации.

В мире мужчины и женщины одновременно подвергаются влиянию традиционных ролевых стереотипов и новых ценностей. В условиях противоречия между традиционными представлениями о роли и месте женщины в обществе и утвержденными на мировом уровне и принятыми на национальном уровне законодательными нормами о гарантировании равных прав и возможностей для женщин и мужчин, актуальными становятся вопросы внедрения в жизнь норм, установленных в современном праве, и того, насколько удастся преодолеть гендерную диспропорцию, которая сегодня проявляется в принятии решений и выборах мужчинами и женщинами, во всех сферах нашей жизни.

В мире проводятся ряд исследований по гендерному равенству. Сам термин «гендерные исследования» появился в 1980-е годы с открытием в университетах США и странах Западной Европы соответствующих кафедр и факультетов. В это же время стали появляться научно-исследовательские центры, занимающиеся гендерной проблематикой. Гендерные исследования, взяв свое начало из женских исследований (women's studies), переместили акцент с изучения неравноправного положения женщины, на более широкий социальный контекст - анализ гендерной системы. Современные образовательные программы, посвященные гендерным вопросам, имеют глобальную ориентацию. В то же время, следует отметить неравное соотношение между многочисленными работами, посвященными анализу гендерных аспектов отдельных явлений, и работами, где было бы осуществлено социологическое осмысление задач современных гендерных исследований.

Вопросы в этом направлении особенно актуальны в условиях Республики Каракалпакстан, являющейся "проблемной" территорией и находящейся под особым вниманием руководства страны. Но необходимо понимать, что Южное Приаралье, помимо социально-экономических проблем, имеет особые культурные и этнические особенности, оказывающие сильное влияние на гендерные вопросы. Следовательно, изучение проблемы гендерного равенства в Южном Приаралье является актуальной задачей, которая позволит нам определить культурные и этнические факторы, препятствующие или стимулирующие эффективное функционирование соответствующих механизмов гендерного равенства, определить особенности социальных ролей мужчин и женщин, проживающих в Южном Приаралье, и определить основные проблемы и перспективы выбора гендерных ролей.

Законы Республики Узбекистан от 2 сентября 2019 года O'RQ-562 «О гарантиях равных прав и возможностей женщин и мужчин» и O'RQ-561 «О защите женщин от притеснений и насилия», Указ Республики Узбекистан Президента № ПФ-4947 от 7 февраля 2017 года «О Стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан», № ПФ-60 от 28 января 2022

года «О Стратегии развития нового Узбекистана на 2022 год- 2026», ООН «О мерах по реализации национальных целей и задач в области устойчивого развития до 2030 года» (20 октября 2018 года) и «О дополнительных мерах по ускорению реализации национальных целей и задач в области устойчивого развития до 2030 года» (21 февраля 2022 г.) решения, Указы Президента Республики Узбекистан № ПФ-158 от 11.09.2023 г. Стратегия «Узбекистан – 2030», № ПФ-5325 от 2 февраля 2018 г. «О мерах по коренному совершенствованию деятельности в сфере поддержки женщин и девушек» и укреплении института семьи», данная монография в определенной степени служит реализации задач, указанных в решении PQ-4235 от 7 марта 2019 года «О мерах по дальнейшему усилению гарантий трудовых прав женщин и поддержке предпринимательства» и других нормативных документах, связанных с данной сферой.

Соответствие исследования приоритетным направлениям развития науки и технологии республики. Данное исследование выполнено в соответствии с приоритетным направлением развития науки и технологий республики I. «Духовно-нравственное и культурное развитие демократического и правового общества, формирование инновационной экономики».

Обзор зарубежных исследований по теме диссертации. На сегодня исследования в гендерной сфере теоретических основ, принципов и механизмов осуществления ведутся в целом ряде научно-исследовательских центрах и высших учебных заведениях мира. Например, Women in German Society (Германия), French-Australian Business Womens Association (Франция), University of Nottingham (Великобритания), Western Michigan University, Golden Gate University, Office of Global Womens Issues, University of Maryland (все - США), University of Mataram (Индонезия), Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ), Международная организация труда (МОТ), Институт социологии АН России и других.

Выделим Университет Голден Гейт (США), где на регулярной основе проводятся научные исследования по указанной тематике, проводимые в сфере изучения социальных, политических и культурных факторов, оказывающих воздействие на обеспечение гендерного равенства в системе высшего образования изучаются в Университете Западного Мичигана (США), политика борьбы в отношении женщин в Университете Мэриленд (США), исследование процессов миграции и бытового насилия в Университете Ноттингем (Англия) путем наблюдений, исследований, проводимых в Университете Матарам (Индонезия) по основам борьбы с насилием в отношении женщин.

Социологические исследования проблем обеспечения гендерных прав касаются вопросов решения проблем женщин, находящихся в сложной жизненной ситуации, обеспечения их занятости, ограждения женщин от притеснения и насилия, предотвращения семейно-бытового насилия, укрепления семейных ценностей и т.д.

Степень изученности проблемы. Проблемы гендерного равенства,

также, как и различные аспекты улучшения жизнедеятельности женщин, нашли достаточно широкое отражение в мировой общественной мысли, современной научной литературе. Они рассматривались представителями социологии, социальной философии, психологии, политологии, других общественных наук.

Среди изученных работ выделим исследования классиков социологии, касающиеся теоретических аспектов рассматриваемой работы. К ним относятся работы таких авторов, как Г.Спенсер, который рассматривал положение мужчин и женщин в контексте эволюционной теории. Схожие тематике данной работы затрагивали вопросы Э.Дюркгейм, Г.Зиммель, П.Сорокин; Т.Парсонс раскрыл гендерные вопросы сквозь призму структурно-функционального анализа.

Из других зарубежных ученых, которые рассматривали отдельные теоретические аспекты рассматриваемой проблемы, можно выделить Б.Андерсона, М.Фуко, которые изучали гендерное равенство в гармонии с социальными проблемами в культурной жизни людей. Ж.Тернер, Э.Смит, Т.Кун связывали данный вопрос с религиозной верой. Э.Эриксон, М.Мид и Р.Миллс изучали гендерные вопросы в рамках ментальных свойств. П.Бергер и Т.Лукман рассматривали гендерное равенство в качестве части единого социального организма. С.Шульман, П.Альтер и К.Левин исследовали его как национально-этнический процесс. В системе социологических подходов Х.Беккер и Д.Томсон предложили трактовку теории «социального договора», а такие исследователи, как Э.Эриксон, К.Мангейм, Хосе Ортега-Гассет, И.Гофман, П.Бурдьё, И.Кон, П.Нора, Т.Шанин выдвинули мысль об изучении гендерных вопросов в качестве социального феномена в социокультурном контексте в ракурсе «проблемы поколений». Важную роль сыграли и исследования в рамках психоанализа.

С.Абашин, Е.Здравомыслова, И.Штейнберг, Н.Лебедева, Г.Солдатова, С.Иконникова, Л.Ионин, Т.Стефаненко, Н.Антонова и другие учёные в своих работах связывали гендерные вопросы с вопросами самосознания в обществе, социально-культурного опыта, культурно-исторической памяти и социокультурного наследия.

В Узбекистане социологические аспекты национального менталитета и самосознания изучены М.Бекмуродовым, Р.А.Убайдуллаевой, М.Ганиевой, Н.Аликориёвым, Т.Матибаевым; социальные и религиозные факторы исследованы Р.Т.Убайдуллаевой, А.Умаровым, А.Холбековым, К.Калановым, Б.Фарфиевым, Н.Латиповой; система преемственности и межпоколенческих отношений Ш.Содиковой, А.Сеитовым, С.Калановой, последние обосновали в своих исследованиях культурно-этнические аспекты обеспечения гендерного равенства. Антропологические аспекты гендерного равенства в условиях Узбекистана отдельно исследованы Ш.Мадаевой⁴⁷.

Особую нишу занимает исследование Т.К.Нарбаевой «Инновационная

⁴⁷ Работы перечисленных авторов, мыслителей, ученых и исследователей внесены в «Список литературы» диссертации.

модель повышения эффективности системы социальной защиты женщин в Узбекистане»⁴⁸. В данной работе автором изучен ход осуществления политики социальной защиты в стране. Также в диссертации проанализирован генезис понятия "Социальная защита", исследователем обосновано то, что народ Узбекистана испокон веков набирал богатый опыт в сфере социальной защиты, который приобретает важное значение не только в национальном, но и в международном масштабе.

Необходимо выделить и исследование «Тенденция изменений в социокультурном образе женщин Узбекистана» М.К.Гаффаровой, где автор обосновывает изменения социокультурного образа женщины в мире, социокультурные факторы, гендерное равенство, меняющиеся роли женщин, самооценку, самосознание и социокультурные факторы, социальную активность и социальную мобильность, изменение мировоззрения, расширение своих прав и возможностей, а также занятость женщин, политическое лидерство, образование и необходимость систематического анализа путей миграции женщин.

С исторической, философской, культуроведческой, фольклорно-этнографической точек зрения в Каракалпакстане изучаемые вопросы рассматривались в исследованиях местных ученых, таких как П.Сеитов, К.Худайбергенов, Б.Кетебаева, Д.Сабурова, А.Бердимуратова, Т.Каипбергенов, Г.Есемуратова, Ю.Алимбетов, Б.Кощанов, С.Бахадирова, Я.Абдуллаева, Х.Камалова, М.Максимова, У.Худайбергенова, Э.Асамадинов, А.Муратбаева, У.Абдурахмонов, Н.Ибрагимова, З.Курбанова, Х.Кадирова, М.Давлетияров, З.Есназарова, Г.Сапарова, М.Ниязымбетов, З.Каллибекова и другие⁴⁹. Анализ литературы показал, что несмотря на значительный объем материалов, имеется недостаток комплексных исследований, особенно с учетом современного состояния, тенденций и перспектив развития общества. Кроме того, ментальные особенности каракалпакского народа под этим углом зрения всесторонне не изучены в системе социологических наук. В рамках социологической науки вопросы гендерного равенства населения Южного Приаралья на основе конкретных социологических исследований отсутствуют. Комплексные социологические исследования, которые могли бы позволить с научной точки зрения глубже изучить эти особенности не проводились.

Связь исследования диссертации с планами научно-исследовательских работ высшего образовательного учреждения, где выполнена диссертация. Диссертационная работа выполнена в рамках плана научно-исследовательских инновационных проектов Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека по направлению: «Развитие и совершенствование духовно-просветительской политики в Узбекистане» (2017-2022 гг, №1 И-1-1504).

⁴⁸ Нарбаева Т.К. Ўзбекистонда хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими самарадорлигини оширишнинг инновацион модели: ... соц.фан.буйича фалсафа доктори (DSc) автореферати. -Тошкент, 2020.

⁴⁹Работы перечисленных авторов, мыслителей, ученых и исследователей внесены в «Список литературы» диссертации.

Цель исследования. Основной целью диссертационного исследования является выявление и анализ культурно-этнических аспектов обеспечения гендерного равенства в Южном Приаралье, выработки соответствующих рекомендаций по совершенствованию государственной политики в данной сфере.

Задачи исследования:

определить тенденции и перспективы решения вопросов государственной политики в области обеспечения гендерного равенства в Южном Приаралье;

исследовать генезис теоретического осмысления социологией роли женщин в общественных отношениях;

рассмотреть критерии гендерного равенства и их социокультурные особенности;

проанализировать теорию и методологию гендерных исследований;

проанализировать сущность и содержание понятия личность, проблему гендерного равенства и обеспечения прав женщин;

показать социологическое измерение вопроса гендерного равенства;

выявить последствия нерешенности вопросов гендерного равенства в контексте культурно-этнических особенностей населения Южного Приаралья;

рассмотреть вопросы обеспечения гендерного равенства как важного направления реформ в современном Узбекистане, исходя из специфики Южного Приаралья;

определить систему ценностных ориентаций женщин Приаралья и их мотивационные установки;

проанализировать социологическое измерение уровня решения гендерных проблем в Южном Приаралье;

выявить особенности гендерной политики в период современной трансформации каракалпакского общества по итогам авторского социологического исследования;

рассмотреть особенности существующих проблем различных форм дискриминации женщин и наличия гендерно-ущербных стереотипов в условиях Южного Приаралья;

определить тенденции и перспективы решения вопросов гендерного равенства в Южном Приаралье.

Объект исследования – состояние гендерного равенства в жизни жителей Южного Приаралья.

Предметом исследования являются культурные и этнические аспекты обеспечения гендерного равенства в регионе Южного Приаралья.

Методы исследования. Научно-исследовательская работа основана на принципах научности, логики, социологического подхода и историографии. Кроме того, в работе использовались комплексный, сравнительный, метод анализа документов и другие.

Научная новизна исследования заключена в следующем:

концептуально и социологически обоснована последовательная

реструктуризация данного процесса в положительном направлении с учетом культурных и этнических особенностей Южного Приаралья в условиях тотальной трансформации общества Каракалпакстана;

разработана концепция гендерного равенства женщин в области обеспечения социальной активности и осуществления трудовой деятельности с учетом уникальных национальных особенностей каракалпакского народа, на основе современных принципов гуманизма, теории общечеловеческих ценностей;

разработаны новые универсальные критерии достижения результатов в адаптации местных стереотипов, веками укоренившихся в образе жизни народа как традиционная реальность, к менталитету нового Каракалпакстана, стремительно трансформирующемуся в Новом Узбекистане;

социологически обосновано достижение гендерного равенства посредством разработки модели самоидентификации, направленной на непрерывное совершенствование деятельности женщин, повышение их потенциала в контексте человеческого капитала на основе инновационного развития зоны Южного Приаралья;

определены особенности поддержания стабильности пола как биологической категории в гендерных и социальных отношениях, а также особенности смены ролей путем выявления стереотипов, направленных на обеспечение гендерного равенства в меняющемся каракалпакском обществе.

Внедрение результатов исследования. Полученные научные результаты и предложения в ходе изучения культурно-этнических аспектов гендерного равенства в Южном Приаралье внедрены следующим образом:

развитие гендерных исследований остается актуальной темой на повестке дня достижения гендерного равенства. В связи с этим республиканский центр "Общественное мнение" ежегодно проводит мониторинг "Граждане по обеспечению гендерного равенства в стране". Был проведён телефонный опрос по вопросу гендерного равенства в стране. Основное внимание определяется уровнем осведомлённости и отношения граждан к вопросам гендерного равенства, изучению мнения населения о гендерном равенстве в различных сферах жизни общества, а также причины гендерного неравенства и пути его устранения. Результаты научно-исследовательской работы способствовали эффективному доведению до населения значения проводимых в нашей стране политических, экономических, социальных, духовно-просветительских реформ. (справка Республиканского центра изучения общественного мнения "Общественное мнение" за №01-16/243 от 19.12.2023г.)

приведены результаты исследования культурно-этнических аспектов обеспечения гендерного равенства в Южном Приаралье, в частности, результаты определения негативных последствий при неспособности общественности найти решение вопросов гендерного равенства в различных сферах жизни; определение системы ценностных ориентаций женщин

Узбекистана и их мотивационные установки; выводы по вопросу ограничения прав женщин в различных формах и стереотипах гендерной дискриминации в условиях Южного Приаралья и путей повышения эффективности обеспечения гендерного равенства в условиях Республики Каракалпакстан были использованы в прикладном проекте ПЗ-20170915198 «Трансформация социальных установок в каракалпакском обществе: история и практика» (справка №46/1 от 09.02.2023 Каракалпакского научно-исследовательского института гуманитарных наук ККО АН РУз). Внедрённые результаты дали возможность понять историко-культурный контекст обеспечения гендерного равенства в различных сферах жизни.

результаты научных анализов и выводов о системе ценностных ориентаций женщин Каракалпакстана и выявлении их мотивационных намерений; определивших негативных последствий при неспособности общественности найти решение вопросов гендерного равенства в различных сферах жизни современного общества; по вопросу ограничения прав женщин в различных формах и стереотипах гендерной дискриминации в условиях Южного Приаралья и о путях повышения эффективности обеспечения гендерного равенства в условиях Республики Каракалпакстан были использованы при подготовке теле-ток-шоу «Мунасибет» и передаче «Ассалаўма элейким, Каракалпакстан» телерадиокомпании Республики Каракалпакстан (справка телерадиокомпании Республики Каракалпакстан за №05-22/102 от 23.02.2023). В частности, разрабатываемые в работе вопросы, выявили особенности решения гендерного равенства, культурно-этнических аспектов духовной жизни нашего общества;

результаты и данные исследовательской работы были использованы в «Дорожной карте» Совета духовности и просвещения Республики Каракалпакстан в разделе «VII. Организация духовно-просветительских мероприятий, направленных на популяризацию национальных праздников и знаменательных дат среди широких слоев населения» за № 01-113 от 28 февраля 2022 года. (справка Каракалпакского отделения Республиканского Центра Духовности и Просвещения за №01-13/53 от 20 февраля 2023 года). В частности, вопросы рассмотрения теории и методологии гендерных исследований, изучения теоретических вопросов обеспечения гендерного равенства, анализ сущности и содержания понятия личность, проблемы обеспечения прав женщин, показанные социологические измерения вопроса гендерного равенства были использованы при чтении лекций в широких массах нашей республики;

результаты научного исследования теоретического генезиса роли женщины в общественных отношениях, теории и методологии гендерных исследований, теоретического изучения вопросов обеспечения гендерного равенства, анализа смысла понятия личности и гендерного равенства, определения вопросов гендерной равенства в различных сферах общественной жизни были использованы в комплексной Программе мероприятий по реализации стратегии достижения гендерного равенства в Республике

Узбекистан до 2030 года Министерства поддержки махалли и пожилых Республики Каракалпакстан на 2023 год, утвержденный Сенатом Олий Мажлиса Республики Узбекистан в практической реализации программы за №СК-682-IV «О реализации Стратегии достижения гендерного равенства в Республике Узбекистан на 2021-2023 годы и утверждении мер по его реализации в 2023 году» от 22 декабря 2022 года. (справка Министерства поддержки махалли и пожилых за №-02-09-04/352 от 16 апреля 2024 года). В частности, были учтены ценность женщин в Узбекистане, подход к их мотивации, при анализе социального измерения гендерных проблем в Узбекистане использовались научные выводы, определяющие своеобразие гендерной политики каракалпакского общества;

результаты научного исследования анализа современного состояния гендерного неравенства в обществе Республики Узбекистан до 2030 года в рамках реализации стратегии достижения гендерного равенства в Южном Приаралье было использовано в программе “Комитета семьи и женщин Республики Каракалпакстан на 2020-2022 годы” за №13/00-02/04-3242 от 14 декабря 2020 года, а также «Министерства занятости и трудовых отношений Республики Каракалпакстан” за №01/00-03/19-6399 от 28 мая 2021. (справка №-02-09/9-04/353 от 16 апреля 2024 Совета Министров Республики Каракалпакстан). В частности, в исследовательской работе были использованы социологические исследования, научные взгляды, идеи, предложения и выводы, которые использовались в материалах гендерного равенства и культурного наследия Южного Приаралья.

Апробация результатов исследования. Результаты исследования прошли апробацию в форме докладов на 8 научных и практических конференциях, в том числе 5 республиканских и 3 международных.

Публикация результатов исследования. По теме исследования опубликовано 34 научные работы, из них 1 монография, 13 статей в научных изданиях, рекомендованных к публикации основных научных результатов докторской диссертации Высшей аттестационной комиссией Республики Узбекистан 23 (в национальных журналах – 9, в международных – 14).

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, основной части, состоящей из четырех глав и 12 параграфов, заключения, списка использованной литературы и приложения. Общий объем диссертации составляет 275 страниц.

**THE SCIENTIFIC COUNCIL DSc 29.12.2018. S.23.02 ON AWARD OF
SCIENTIFIC DEGREES AT THE ACADEMY OF STATE
ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF --
UZBEKISTAN**

NATIONAL UNIVERSITY OF UZBEKISTAN

SEITOVA ZUKHRAHON PIROJANOVNA

**SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF GENDER EQUALITY OF WOMEN IN
THE SOUTHERN ARAL SEA REGION**

22.00.02 – Social structure, social institutions and lifestyle

**DISSERTATION ABSTRACT OF THE DOCTOR OF SCIENCE
DEGREE (DSc) ON SOCIOLOGICAL SCIENCES**

Tashkent – 2024

The theme of the doctoral dissertation (DSc) was registered by the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2022.3.DSc/S35.

The dissertation has been carried out at National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek.

The abstract of the dissertation in four languages (Karakalpak, Uzbek, Russian, English (resume)) has been placed on the webpage of the Scientific Council at <https://dba.uz/uz/avtoreferatlar> and on the web-site of Information-educational portal «Ziyonet» www.ziyonet.uz.

Scientific adviser:

Seitov Azamat Pulatovich

Doctor of Sociological Sciences, acting professor

Official opponents:

Kakhhorov Abdulahad Ganievich

Doctor of Sociological Sciences, prof.

Nurmatova Mukarama Axmedovna

Doctor of Philosophy Sciences, prof.

Bayryeva Almagul Kurbanovna

Doctor of Political Science (DSc), prof.

Leading organization:

Republican Study Center

Public Opinion "Public opinion "

Defense of dissertation will take place on «____» _____ 2024 at ____ at the meeting of the Scientific Council DSc 12/29/2018.S.23.02 at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan. Address: 100066, Tashkent, Islam Karimov street, 45. Tel: 0(371) 232-60-47; fax 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz.

The dissertation can be reviewed in the Information Resource Center of the Academy of State Administration under the President of the Republic of Uzbekistan (Registration number №-136). Address: 100003, Tashkent city, Islam Karimov street, 45. Tel: 0(371) 232-60-47; fax 0(371)239-17-83, e-mail: info@dba.uz.

The abstract of dissertation is distributed on «____» _____ 2024.

(Protocol of the register № ____ on «____» _____ 2024.)

M.B. Bekmurodov

Chairman of the Scientific Council

for awarding academic degrees,

Doctor of Sociological Sciences (DSc), professor

Sh.M. Sodikova

Scientific Secretary of the Scientific Council

for awarding academic degrees,

Doctor of Sociological Sciences, professor

T.B. Matibaev

Chairman of the Scientific Seminar

at the Scientific Council for Awarding Academic Degrees,

Doctor of Sociological Sciences (DSc), professor

INTRODUCTION

(ABSTRACT OF DISSERTATION OF THE DOCTOR OF SCIENCE (DSc))

The aim of the research is to identify and analyze cultural and ethnic aspects of gender equality in the Southern part of the Aral Sea region and to develop appropriate recommendations to improve public policies in the region.

The object of the research is the population of the Southern Aral Sea region.

The subject of the research is cultural and ethnic aspects of ensuring gender equality in the Southern Aral Sea region.

Research objectives:

determine trends and prospects for solving public policy issues in the field of ensuring gender equality in the Southern Aral Sea region;

explore the genesis of theoretical understanding by sociology of the role of women in social relations;

consider the criteria for gender equality and their sociocultural characteristics;

analyze the theory and methodology of gender studies;

analyze the essence and content of the concept of personality, the problem of gender equality and ensuring women's rights;

show the sociological dimension of the issue of gender equality;

identify the consequences of unresolved issues of gender equality in the context of the cultural and ethnic characteristics of the population of the Southern Aral Sea region;

consider issues of ensuring gender equality as an important area of reform in modern Uzbekistan, based on the specifics of the Southern Aral Sea region;

determine the system of value orientations of women in the Aral region and their motivational attitudes;

analyze the sociological dimension of the level of solving gender problems in the Southern Aral Sea region;

identify the features of gender policy during the period of modern transformation of Karakalpak society based on the results of the author's sociological research;

consider the features of existing problems of various forms of discrimination against women and the presence of gender-harmful stereotypes in the conditions of the Southern Aral Sea region;

determine trends and prospects for addressing gender equality issues in the Southern Aral Sea region.

The scientific novelty of the study is as following:

the consistent restructuring of this process in a positive direction has been conceptually and sociologically justified, taking into account the cultural and ethnic characteristics of the Southern Aral Sea region in the conditions of a total transformation of society in Karakalpakstan;

a concept of gender equality of women in the field of ensuring social activity and labor activity has been developed, taking into account the unique national characteristics of the Karakalpak people, based on modern principles of humanism,

the theory of universal values;

new universal criteria have been developed for achieving results in adapting local stereotypes, rooted for centuries in the way of life of the people as a traditional reality, to the mentality of the new Karakalpakstan, which is rapidly transforming in New Uzbekistan;

the achievement of gender equality has been sociologically justified through the development of a self-identification model aimed at the continuous improvement of women's activities, increasing their potential in the context of human capital based on the innovative development of the Southern Aral Sea region;

the features of maintaining the stability of gender as a biological category in gender and social relations have been determined, as well as the features of changing roles by identifying stereotypes aimed at ensuring gender equality in the changing Karakalpak society.

Implementation of the research results.

The scientific results and proposals obtained during the study of cultural and ethnic aspects of gender equality in the Southern Aral Sea region were implemented as follows:

the development of gender research remains an actual topic on the agenda for achieving gender equality; in this regard, the Republican Center "Public Opinion" annually conducts the monitoring "Citizens to Ensure Gender Equality in the Country." A telephone survey was conducted on the issue of gender equality in the country. The main attention is determined by the level of awareness and attitude of citizens towards issues of gender equality, the study of the population's opinion on gender equality in various spheres of society, as well as the causes of gender inequality and ways to eliminate it. The results of the research work contributed to effectively communicating to the population the importance of the political, economic, social, spiritual and educational reforms being carried out in our country. (Certificate No. 01-16/243 of the Republican Center for the Study of Public Opinion "Public Opinion", dated December 19, 2023);

the results of the research of the cultural and ethnic aspects of ensuring gender equality in the Southern Aral Sea region, in particular, the results of determining the negative consequences of the public's inability to find solutions to issues of gender equality in various spheres of life; determining the system of value orientations of women in Uzbekistan and their motivational attitudes; conclusions on the issue of restricting women's rights in various forms and stereotypes of gender discrimination in the Southern Aral Sea region and ways to increase the effectiveness of ensuring gender equality in the conditions of the Republic of Karakalpakstan were used in the applied project PZ-20170915198 "Transformation of social attitudes in Karakalpak society: history and practice" (certificate No. 46/1 of the Karakalpak Research Institute of Humanities of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, dated 02/09/2023). The implemented results made it possible to understand the historical and cultural context of ensuring gender equality in various spheres of life;

the results of scientific analyzes and conclusions about the system of value orientations of women in Karakalpakstan and the identification of their motivational

intentions; the identified negative consequences of the public's inability to find solutions to issues of gender equality in various spheres of life in modern society; on the issue of restricting women's rights in various forms and stereotypes of gender discrimination in the conditions of the Southern Aral Sea region and on ways to increase the effectiveness of ensuring gender equality in the conditions of the Republic of Karakalpakstan were used in the preparation of the TV talk show "Munasibet" and the broadcast of "Assalawma aleykim, Qaraqalpaqstan" by the television and radio company of the Republic of Karakalpakstan (Certificate No. 05-22/102 of the Television and radio company of the Republic of Karakalpakstan, dated 02/23/2023). At the result, the questions developed in the work will help to identify the features of solving gender equality, cultural and ethnic aspects of the spiritual life of our society;

the results and data of the research work were used in the "Road Map" of the Council of Spirituality and Education of the Republic of Karakalpakstan in section "VII. Organization of spiritual and educational events aimed at popularizing national holidays and significant dates among the general public" No. 01-113 dated February 28, 2022. (Certificate No. 01-13/53 of the Karakalpak branch of the Republican Center for Spirituality and Enlightenment, dated February 20, 2023). In particular, the consideration of the theory and methodology of gender research, the study of theoretical issues of ensuring gender equality, the analysis of the essence and content of the concept of personality, the problem of ensuring women's rights, the shown sociological dimensions of the issue of gender equality were used when giving lectures to the broad masses of our republic;

the results of scientific research into the theoretical genesis of the role of women in social relations, the theory and methodology of gender research, theoretical study of issues of ensuring gender equality, analysis of the meaning of the concept of personality and gender equality, identification of issues of gender equality in various spheres of public life were used in a comprehensive program of activities for the implementation of the strategy achieving gender equality in the Republic of Uzbekistan until 2030 of the Ministry of Support of Mahallas and Elderly of the Republic of Karakalpakstan for 2023, approved by the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan in the practical implementation of the program No. SK-682-IV "On the implementation of the Strategy for achieving gender equality in the Republic of Uzbekistan for 2021- 2023 and approval of measures for its implementation in 2023" dated December 22, 2022. (Certificate No. 02-09-04/352 of the Ministry of Support of Mahallas and the Elderly, dated April 16, 2024). In particular, the value of women in Uzbekistan, the approach to their motivation were taken into account; when analyzing the social dimension of gender problems in Uzbekistan, scientific findings were used that determine the uniqueness of the gender policy of Karakalpak society;

the results of a scientific research analyzing the current state of gender inequality in the society of the Republic of Uzbekistan until 2030 as part of the implementation of the strategy for achieving gender equality in the Southern Aral Sea region were used in the program of the "Family and Women's Committee of the

Republic of Karakalpakstan for 2020-2022” for No. 13/00-02/ 04-3242 dated December 14, 2020, as well as the “Ministry of Employment and Labor Relations of the Republic of Karakalpakstan” No. 01/00-03/19-6399 dated May 28, 2021. (Certificate No. 02-09/9 -04/353 of the Council of Ministers of the Republic of Karakalpakstan, dated April 16 2024). In particular, the research work used sociological studies, scientific views, ideas, proposals and conclusions, which are of great importance for the promotion of gender equality and the cultural heritage of the Southern Aral Sea region.

Approbation of the research results. The results of the research were approved in the form of reports at 8 scientific and practical conferences, including 5 national and 3 internationals.

Publication of the research results. 34 scientific works have been published on the topic of research, including 1 monograph, 13 articles in scientific editions recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertation by the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan 23(in the national journals - 9, in international journals - 14).

The structure and the volume of the dissertation. Dissertation consists of an introduction, the main part consisting of four chapters and 12 paragraphs, a conclusion, a list of references, and an appendix. The total volume of the dissertation is 275 pages.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИЛМИЙ ИШЛАР РЎЙХАТИ
ДАҒАЗА ЕТИЛГЕН ИЛИМИЙ ЖУМЫСЛАР ДИЗИМИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ НАУЧНЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED SCIENTIFIC WORKS

I часть (I бўлим; I part)

1. Seitova Z.P. Qubla Aralboyi hayal-qizlariniñ genderli óz-ózin identifikaciyalaniwi // Monografiya. Nókis: “Ilimpaz”, 2023 j. -222 b.
2. Сеитова З.П. Гендерная политика Нового Узбекистана // Вестник КГУ им. Бердаха. №1(55). 2022. С.176-178.
3. Сеитова З.П. Стирание различий в гендерных ролях //“Ilm sarchashmalari”. Urganch davlat universitetining ilmiy-nazariy, metodik jurnali. 2/2022. С.176-179.
4. Сеитова З.П. Состояние народа напрямую зависит от образованности и этичности женщин // O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarлари, 2022, [1/4]. ISSN 2181-7324 FALSAFA <https://science.nuu.uz/> Social sciences. С.172-174.
5. Сеитова З.П. Вопросы самоидентификации женщин в социологическом измерении.//“Ilm sarchashmalari”Urganch davlat universitetining ilmiy-nazariy, metodik jurnali. 2022/11. С. 185-190.
6. Сеитова З.П. Динамика социального статуса женщин в современном обществе//Научный Вестник,2022.№4(134).Gumanitar fanlar seriyasi.С.103-107.
7. Сеитова З.П. К вопросу гендера в Южном Приаралье // Журнал социальных исследований. Том 4. №3 (2021). С.43-50.
8. Сеитова З.П. Концепция устойчивого развития общества - признание общих интересов человечества // O‘zbekiston Milliy Universiteti Xabarлари, 2022, [1/1] ISSN 2181-7324 FALSAFA. С.154-156.
9. Сеитова З.П. Социальный статус женщин Республики Каракалпакстан // Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali.Vol. 3. No.2(2023). 3(2), pp. 83-89 // <https://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/5730>
10. Seitova Z.P. Social Support for Women in the Republic of Karakalpakstan // Thematic Journal of Sociology ISSN 2249-2987, Vol-5-(Issue-2-2021), pp. 38-42.
11. Сеитова З.П. Личность, проблема идентичности в социологии // КарДУ Хабарлари, ½(57)2023й. web-sayt: xabarlar.qarshidu.uz. С. 123-127.
12. Seitova Z.P. The history of research on the "Women's Question" // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. ISSN: 2249-7315 Vol. 12, Issue 01, January 2022 SJIF 2021 = 8.037. Pp.158-161.
13. Seitova Z.P. Women of the Aral Sea Region: A New Approach, Problems and Their Solutions // International Journal of Social Science Research and Review ISSN 2700-2497. Volume 5, Issue 04. April 2022. Pp.62-66.
14. Seitova Z.P. Features of the social status of women in Uzbekistan // International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding (IJMMU). Vol. 9, No. 2, February 2022. Pp.407-4011.
14. Сеитова З.П. Феминистский подход гендеру // «Modern Scientific Challenges and Trends»sciencecentrum.pl issue 2(47) ISBN 978-83-949403-3-1 ©

Sp. z o. o. "iScience", 2022 © Authors, 2022 Польша. Pp.117-120.

15. Seitova Z.P. Gender aspect of social transformation in culture // <https://scicult.org/index.php/sc/article/view/22> (SCOPUS)

16. Seitova Z.P. Social transformations and changes in the minds of women // <https://doi.org/10.17762/jaz.v44iS6.2397>(SCOPUS)

II бўлим (II часть; Part II)

1. Сеитова З.П. Женщины и общественно-политическая жизнь // Актуальные вопросы общества, науки и образования / Сборник статей Международной научно-практической конференции. -Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». -2022. -352 с. ISBN 978-5-00173-147-4. С.159-162.

2. Сеитова З.П. Проблема различных форм дискриминации женщин в условиях Южного Приаралья // Мировая наука. Проблемы и перспективы развития: материалы V международной научно-практической конференции (24-25 ноября 2022 г., Волгоград). С.296-303.

3. Сеитова З.П. Роль женщины в развитии культуры личности // «Пукаралык жамийетте шахс тарбиясы хам шанарак институтынын актуал маселелери» Республикалык илимий-амелий конференция. Нокис, 25 май 2022 жыл. Б.18-21.

4. Сеитова З. П. Женщина-лидер в современном мире // «Ja'na Ózbekstan ideyası hám rawajlanıw basqıshınıń ruwxıy-aǵartıwshılıq, siyasiy-huqıqıy, sociallıq-ekonomikalıq tiykarları» atamasındaǵı Respublikalıq ilimiy-teoriyalıq konferenciyası maqalaları toplamı (2023-jıl 10-may). – N.: NMPI, 2023. Б.85-86.

Avtoreferat «_____» jurnali tahririyatida
tahrirdan o'tkazilib, o'zbek, rus va ingliz tillaridagi matnlar o'zaro
muvofiqlashtirildi.

Bosmaxona litsenziyasi:

9338

Bichimi: 84x60 $\frac{1}{16}$. «Times New Roman» garniturası.
Raqamli bosma usulda bosildi.
Shartli bosma tabog'i: 5,25. Adadi 100 dona. Buyurtma № 1/24.

Guvohnoma № 851684.
«Tipograff» MCHJ bosmaxonasida chop etilgan.
Bosmaxona manzili: 100011, Toshkent sh., Beruniy ko'chasi, 83-uy.